

суперротач

ПЕТАР МИЛОСАВЉЕВИЋ
НОВИ САД
НА ВАТРИ

ПЕТАР МИЛОСАВЉЕВИЋ

НОВИ САД НА ВАТРИ

роман

НИРО »КЊИЖЕВНЕ НОВИНЕ«
Београд, 1989. године

БИБЛИОТЕКА
СУПЕРРОМАН

Уредник
ЉИЉАНА ШОП

Цртеж на насловној страни
МИРА МИЛОСАВЉЕВИЋ

О ОВОЈ КЊИЗИ

У савременој теорији књижевности, нарочито у Немачкој и Америци, много се пажње посвећује изучавању улоге читаоца у стварању и у животу литературе. Тим питањима посебно се бави теорија рецепције. Уочене су разлике између више видова читалаца: стварних и имплицираних, идеалних и идеализованих, иманентних и имагинарних, примерених и изневерених итд. Читалац се, једном речју, показао као значајан чинилац у настајању и трајању дела.

За књигу која је пред вама заслужан је један једини и то конкретан читалац. Једна мени веома блиска особа морала је да проведе у болници од маја до августа 1987. године. Да бих је разонодио, почео сам да пишем текстове који су ушли у ову књигу.

После првих прочитаних текстова мој читалац је питао: има ли тога још? И након следећих тражио је још. Ја сам се, разуме се, одазвао том читалачком изазову (*the reader-response*) па сам још текста писао за нову посету. Трудио сам се да мој читалац не погоди о чему ће сутра читати, да га увек изненадим. Забављао нас је тај дијалог писца и читаоца. А

пошто су текстови писани у сасвим приватне сврхе, имао сам максималну слободу изражавања. Од свега ми је било најважније дејство тих текстова на пацијента.

Већ после неколико дана овог дијалога писац-читалац (напишем текст, читалац реагује, пишем други текст итд.) приметили смо да текстови који овако настају почињу да се обликују у роман. У написаном и прочитаном већ се успостављао неки ред који је производио будућа збивања, односно који је одређивао будућу форму романа. Роман који се тако писао наметао је писцу и његовом читаоцу своју логику. Ми смо, у ствари, заједно помагали да се роман напише, да се догоди.

Кола судбине, кад се једном отму, иду куд хоће. Тако, ваљда, и романи.

Сада, кад се већ тако десило, сматрам природним да се књига и објави.

С уверењем да ће ова књига и другим читаоцима, као и оном првом, коме је посвећена, да послужи као забава и као лек – препуштам је њеној даљој судбини.

У Новом Саду,
1. јануара 1989.

Аутор

ОЉА СУМЊА У СЛОБОДАНА

Сузи, јеси ли будна? Нешто морам да ти кажем. Знаш ли да Оља сумња у Слободана?

Њој, разуме се, веома годи што је он незванични првак Новог Сада. Али да је баш толико изнад других — то изазива подозрење. Није могуће да њега рибе толико хоће, а да остале толико неће. Посумњала је да их он, можда, негде купује. И почела је да обилази места на којима се рибе продају. Молим вас, да ли је јуче овде купио рибу један корпулентни, плавокоси, модрооки итд? И тако од продавнице до продавнице. Кад се, после неколико дана, појавила на Футошкој пијаци, продавац је, пре него што је зауставила нешто да каже, са смешком дочекао: Баш малопре је, каже, један модрооки, плавокоси, корпулентни однео сома од три киле. Она је у томе осетила жаоку. Учинило јој се да тим распитивањем и Слободана и себе доводи у смешну ситуацију. Признала је и оно што иначе не би признала: признала је да је и он у нечему ненадмашан.

Ипак, у Слободановој слободној активности — јединој у којој она није учествовала — дешавало се и нешто необично. Скоро сви рођаци, пријатељи, познаници, којима је он односио упецане рибе, хвалили су јој рибе и Слободана, али су се и жалили на мишеве. Однекуд су им се појављивали мишеви у стану. Слободан је носио рибе: Бранку, Славку, Велибору, Гоци, Дуњи, Пинђиру, Тибору, Јулиану, Јанку, Мандићу, Божани и још неким, и сви су је они питали за савет како да се ратосиљају мишева. Нико, разуме се, по-

јаву мишева није доводио у везу са Слободановим поклонима. Али Ољи је веза између мишева и риба одмах пала на памет. Она онда направи, по азбучном реду, списак рођака и пријатеља које Слободан засипа својим поклонима и списак оних којима су се појавили мишеви у стану. У 79 процената спискови су се поклапали.

Има Оља једну јако добру пријатељицу, Јармилу, која је некад мало трзала на Слободана. Учини јој се да је ово прилика за малу пакост: не треба бити светац у свему. Рече она Слободану како јој се Јармила јуче жалила на оног свог „пецароша” на кога ни кркуша неће. Слободан се упеца на ту удицу. Не рече Ољи да је и њој нешто однео; не рече ни Јармила да ју је посетио. Али јој се Јармила ускоро сестрински пожали да је открила миша у стану.

Ољине сумње се после тога већ сасвим учврстише. Постоји нека веза између Слободанових риба и мишева. Слободан на неки начин сигурно пеца те своје рибе. О томе постоје и опипљиви докази: доноси их кући, носи их пријатељима, а не купује их. Али у питању више нису рибе, него мишеви. Слободан и сад, у овим годинама, нерадо иде у подрум: некад је у детињству уживо видео миша и још га се грози.

Случај комедијант изненада разреши Ољине дилеме. Дође Слободан касно увече са пецања, једва се од умора вуче, и баци на под своју пецарошку торбу. Из торбе нешто истрча и сакри се испод ормана. Слободан то и не виде, а Оља одмах схвати: то нешто је претходно било у његовој торби. На сасвим једноставан начин и они су тако добили своје мишеве. Оља се угризе за језик да не викне, да не говори. Извуче се на главобољу и тихо се повуче у своју собу. Имала је за сутра да реши два проблема: да ухвати миша и да види шта ће са Слободановом торбом.

Савесна и систематична, она одмах ујутро купи три мишоловке, све три различите. И постави их на три посебна места у стану: негде ће се ваљда упецати. Слободану купи нову торбу за пецање. Уместо оне старе, жуте, нађе неку слич-

ну, али првену. У продавници јој рекоше да се жуте торбе више не производе. Њему поклон објасни речима: „Нећу да мој муж с подераном торбом иде на пецање.” Он јој се искрено захвали на пажњи: стварно га је обрадовала чињеница да и она, најзад, почиње да држи до његовог пецарошког имиџа.

Миран и једноличан живот, који после тога наступи, међутим, не потраја дуго. После неколико дана Оља је могла да закључи две ствари. Прво, да се Слободан са пецања враћа нервозан и намргођен, а друго, да не доноси скоро ништа. Рибе су се због нечег опаметиле: нису више летеле на његове удице.

Шта је могло да буде посреди? Шта је могло да доведе до изненадног опамећивања риба? Ољин одговор је био: торба! Нити је Слободан неки посебан пецарош, нити су рибе посебно луде за њим („рибе” су га сасвим умерено гањале и кад је био млад, сети се), али он је имао нешто што други пецароши нису имали: имао је стару, умашћену жуту кожну торбу! Сва срећа што она ту торбу није бацила, што ју је ставила у подрум. Треба, дакле, само ту торбу, наслеђену од оца или деде, који су, такође, били чувени пецароши, мало закрпити.

Схватила је: да би све дошло на своје место, треба одвојити две ствари — мишеве и рибе. То јест: треба учинити да на Слободана иду рибе, а да не иду мишеви. Најједноставније би било да му то своје откриће саопшти, да га укључи у сарадњу. Али она зна њега. Он никад не би пристао да буде риболовац коме нека стара торба навлачи рибе. А не дај боже да би помислио да он уз рибе по граду разноси мишеве! Кад би то схватио, више никад не би ни пипнуо удицу!

Отуда је Оља на муци. Већ недељама трага за литературом о рибама и о мишевима. Посебно за оном о асоцијацији и дисоцијацији мишева и риба. На Пољопривредном факултету су јој рекли да таква литература једноставно не постоји: нико се на свету досад тиме није бавио. Али она од своје замисли не одустаје. Њени истраживач-

ки циљеви су посве јасни: хоће да Слободан остане у кондицији пецарошког примаца, да рибе и даље лете на његове удице, али да мишеви заобилазе његову торбу. А хтела би, уз то, да ни он, нити ико други, не зна за њено откриће.

Све си ти то сањао или измислио, каже Сузи. И то о коме?! Колико ти је пута Слободан донео рибе? А где су ти мишеви? Никад нисам ни чула да неко у Новом Саду, бар у новим зградама, има мишеве у стану. Стално имаш нешто против мог брата.

Ништа ја, Сузи, не измишљам. Закључујем само по ономе што видим. Зар ниси приметила овај детаљ: прекјуче, кад је Слободан донео рибе, он је у стан ушао без торбе. Али је из зграде изашао с торбом. Тврдим да га је Оља убедила да тако чини.

Могоа би, бар у зору, и њих и мене да оставиш на миру.

ЈЕДАКЦИЈА

Антропос, ревија за антрополошка истраживања — то је часопис који уређујем. Редакција часописа је у просторијама Културно-уметничког друштва Синтагма. Реч синтагма на грчком значи савез. У Војводини има више културно-уметничких друштава која окупљају чланове углавном на националној основи. Неко се сетио да би требало да постоји и културно-уметничко друштво са претежном амбицијом да окупља припаднике свих народа и народности и да негује подједнако њихов фолклор. Да се не би, у називу друштва, фаворизовао неки од пет војвођанских језика, изабран је грчки израз за назив друштва. Касније се увидело да је у свему томе било претеривања. И она друштва која се сматрају националним у некој мери негују елементе фолклора других народа. Синтагма је преваходно водила рачуна о мерама и равнотежама, а то ју је, у уметничком погледу, често спутавало. Али је и она, временом, нашла место међу другим друштвима. Била је, у ствари, једно друштво више, и једна могућност изражавања више. Што се мог часописа тиче, повољна околност је била у томе што је Синтагма имала више простора од других друштава. Кад је основан *Антропос*, неко је сматрао природним да редакција једног таквог часописа буде у Културно-уметничком друштву Синтагма. Мени то, разуме се, није било по вољи: ми смо претендовали да будемо научни часопис, а сместили су нас међу фолклорне певаче и играче. Али смо бар на старту добили редакцијске просторије.

Редакција часописа је бројна. Сатавио ју је мало национални кључ, мало случај, мало ја, мало други. Њени чланови су: Јагош Ђуретић, Јон Штефан, Јан Чеман, Јанош Барат, Јагода Ризман, Јудита Пап, Јулијан Пап, Јован Ј. Јовановић и ја. По имену ће, свако ко познаје војвођанске прилике, знати ко од нас којој националности припада. Једино неће успети да разликује Јована Ј. Јовановића и мене. Јован је, наиме, Ром, а ја, чије име исто тако гласи, само без средњег Ј.—нисам. Али ће свако, ко види мог имењака, по његовом лицу видети којој етничкој гупи припада. Тако је и са те стране етнички кључ задовољен. Имамо и лепу, младу секретарицу редакције која се зове Јадранка Стојаков.

Тек кад је први број часописа изишао, пажљивији читаоци су из импресума видели да имена свих нас који радимо у *Антропосу* почињу са Ј: Јон, Јан, Јован, Јанош, Јагош, Јагода, Јадранка, Јудита и Јулијан. Већ следећег јутра уследио је телефонски позив: Каже ми друг, чије име нећу да споменем, да сам претерао у полтронству према режиму: не само да сам поштовао национални кључ, већ сам толико уштимао редакцију да смо сви ми Ј. Боље је, каже, да сам часопис назвао *Јединство*, па да се то јединствено ј јасно види. Овако ћеш, вели, морати да часопис назовеш *Јантропос*. Треба, вели, да негде ишчакаш да се та грчка реч код нас некад тако изговарала.

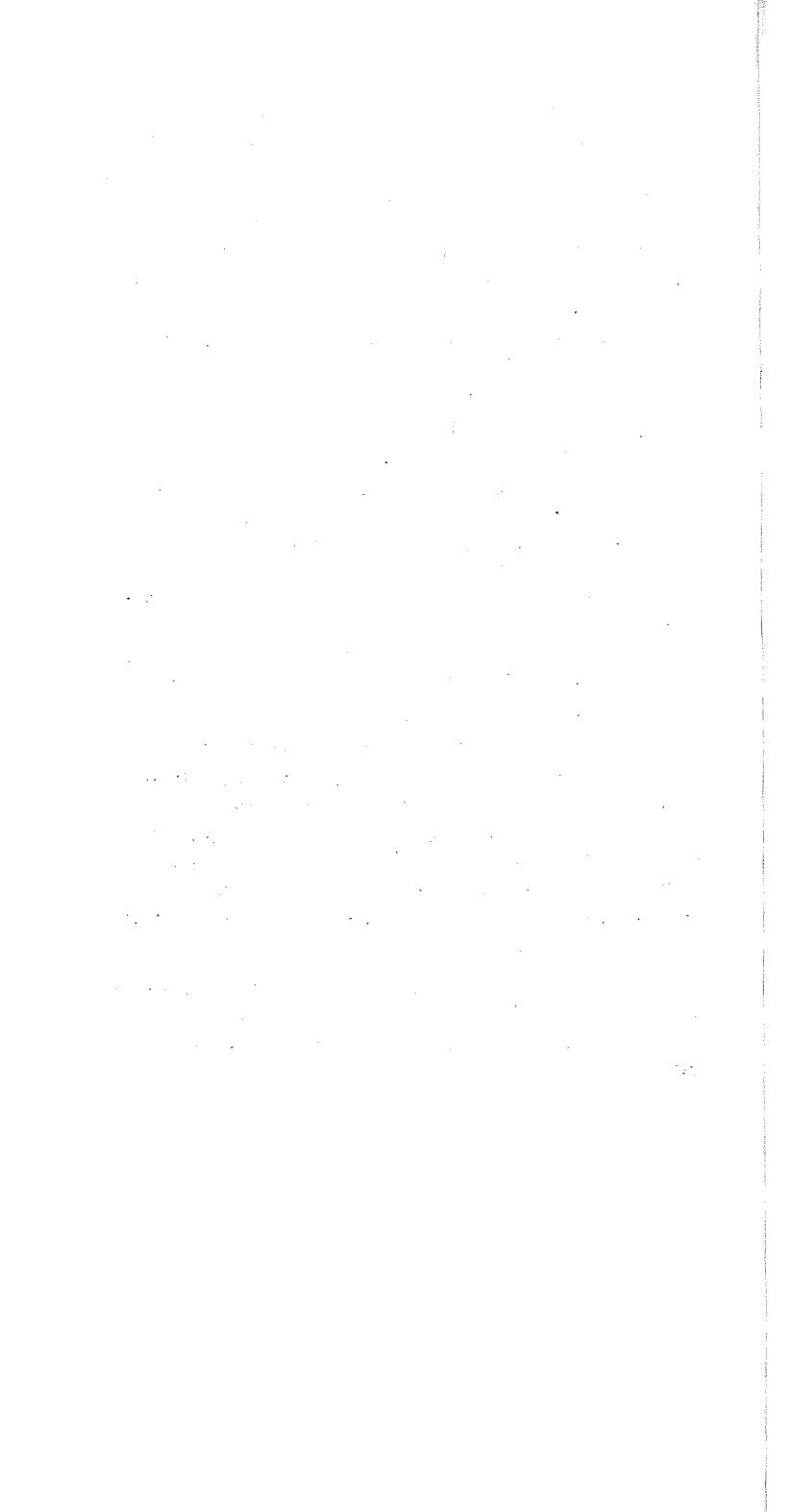
Тај пријатељ, чије име нећу да споменем, био је веома агилан у спрдању с часописом. Његова кухиња је радила. Сретао сам на улици друге пријатеље, прилазали су ми и питали: како твој *Јантропос*? Како твоја једакција? Шта има ново у јасопису? То Ј у имену чланова редакције некако је више скренуло пажњу на часопис него његов садржај и његова амбиција да изучава фолклорно благо Војводине, вероватно једног од етнички најсложенијих подручја у Европи. Управо, на нашем тлу су се укрштале многе цивилизације и културе. Војводина је резерват различитих националних култура које су се развијале једне поред других, али и једне заједно са дру-

гима: вероватно у свету и нема тако богатог под-
ручја за компаративна истраживања. Нас који
смо се окупили у редакцији, а разуме се и друге,
привлачило је управо то богатство. Штосови на
рачун Ј редакције једно време су многима дава-
ли прилике да се испоље, онемогућавајући при
том, увид у значај подухвата. Али то је било па
прошло, као и све друго што пролази. *Антропос*
је био прихваћен у Војводини, и шире: бар цео
Балкан и Средња Европа били су заинтересовани
за наша истраживања.

Антропос има и једну добру страну. У наци-
онално шароликом и отвореном Новом Саду, у
којем има и доста затварања по националним
круговима и институцијама, наша редакција већ
по свом саставу пружа могућност окупљања
свих. Зато су нам и прилазили сви, и угледни и
мање угледни, и они који тек почињу: велика
просторија наше редакције постала би понекад
тесна да око подне прими све госте. Синтагма,
срећом, има добар ресторан: гости су нам често
одлазили доле код тетке Јованке (и она на Ј);
њој се промет повећао откако смо се ми уселили.

Антропос је мени прибежиште. Кад немам
куд да одем, идем у *Антропос*, свратим до Син-
тагме. У Синтагми, поготово поподне, има увек
младог света. Одозго, са балкона, могу се посмат-
рати млади у вежби и игри. Млади Војвођани и
младе Војвођанке спремају се да кроз игру и пес-
му нађу себе у свету, да нађу свет у себи.

Зазебло ми је је зато око срца кад сам осетио
да се у *Антропосу* и око њега нешто неповољно
дешава. Шта се дешава? Не знам, не уmem да од-
гонетнем.

НЕШТО СЕ ОКО МЕНЕ ДЕШАВА

Нешто се заиста око мене и са мношвом дешава.

Уђем јутрос, у редакцију, Јадранка ме поздравља истим речима и истим гестовима као увек. Чак можда мало наглашеније љубазно. Све је исто, али ипак није исто. Шта није исто? То не знам, али не осећам ово без разлога. Док говори не гледа ме право у очи. Чини ми се да је раније то другачије чинила. Сада ме њене зенице окрзну негде поред слепоочница, по ушима. Дужице су јој обично плаве; данас као да су мало зеленкасте, чак и шарене. Не чини ми се ни да су јој груди, као обично, истурене. Као да су спласнуле, прикриле се испод џемпера. Скупила се у раменима. Њена ми појава не привлачи поглед. Утихнула је, некако ми бежи испред очију, иако једнако стоји на истом месту, послом заузета.

Седнем за сто, покушавам да читам. Видим да сам већ на другој страници, а не знам шта сам прочитао. То значи: не могу да се концентришем. Крв ми у глави нешто убрзаније струји. Понекад бубне по слепоочницама, па онда скрене неким својим током. Од једног до другог зида лобање, међутим, јавља се нешто као топлија активност. Глава се не бави предметом пред очима; бави се сама собом. Магнетни таласи се вероватно врте укруг, сударају се, али не дозвољавају да се успостави ред. Како другачије да објасним то што се напрежем да читам, а не успева ми да се концентришем?

Онда приметим да ми се топао талас разлива по телу. Она топла текућина из главе просула се и сад клизи наниже. Полако дође до ножних прстију, ту је највише осетим, онда се попне до колена и тек у склопу око чашица почиње да бубри. Зато се тај део тела напиње: бридење највише осећам у коленима. Кад дотле дође, а то ми се не дешава први пут, онда знам да са мном нешто није у реду: треба да се спасавам.

— Је ли ме ко тражио?

— Данас нико, хвала богу.

— Јеси ли свраћала јутрос у штампарију?

— Тек су почели. За наредна три дана неће бити ништа.

— Добро, онда. Идем ја. Данас нешто лепо изгледаш.

— Зар само данас?

— Данас посебно.

У Змај-Јовиној тако рећи се очешем о Радмилу и Марка. Не заустављају се као обично. А нисмо се бар неколико месеци видели. Пролазе поред мене, јављају се. Као да сам познаник кога знају из виђења. Има поздрава и поздрава. Овај је био: не хладан и не равнодушан. Био је такав као да није требало да се сретнемо.

Мало даље, код Матичине књижаре, наиђе Прле.

— Баш добро што те видим. Макар у пола године једанпут. Хоћеш ли на кафу?

— Радо бих, али не данас. Немам времена.

— Онда други пут. Поздрави Марицу.

Обично не зовем никога на кафу. Ко зна откад нисам пио кафу у кафани. Два су разлога што Прлета зовем на кафу. Један је што треба некако да утуцам време. Други је што је то Прлетов обичај. Он воли да поседи у кафани, не само дану и увече.

Сетим се да се ни са Сузи нисам баш најлепше растао, па се вратим у редакцију.

— Хало, Сузи? Како си? Надам се да се више не дуриш.

— Немој сад о томе.

— Има ли шта ново?

— На жалост, има. Оно о чему смо јутрос причали изгледа да стиже и нас.

— Како стиже? Он стигне или не стигне.

— Није још стигао јер не долази директно кроз врата. Он је сад под маском. Не видим га, нисам сигурна да је баш он. Али јасно чујем како струже.

— Ко зна шта струже! Можда неко нешто тестерише.

— Ово није тај звук. Овако може само он да струже.

— Јеси ли нешто предузела?

— Шта да предузнем? Нећеш ваљда да скидам маску!

— Јеси ли неког звала? Ољу?

— Знаш да су на путу.

— Имаш ли неку идеју?

— Како да се борим с неким кога не видим? Само га осећам. Не знам шта би се ту могло учинити.

— Ево ме, долазим одмах!

— Ћао.

Цмок.

Цмок.

САВЕТОВАО САМ СЕ СА СУЗИ ШТА ДА РАДИМО

Саветовао сам се са Сузи шта да радимо. Она је предложила да га лупањем отерамо. Прихватио сам предлог: лупио сам неколико пута снажно песницом по месту где се звук најјаче чуо. И заиста, миш је престао да струже: неколико тренутака са тог места се ништа није чуло. Сузи и ја смо се задовољно погледали: успело је. Хтели смо већ да вратимо орман на своје место. Али се миш опет, са истог места, огласио. Лупао сам поново. Он је, за кратко, престао да струже, па се — овога пута после краћег времена — поново огласио.

Исто се поновило још неколико пута. Ја почнем да лупам, он престане. Он почне да струже, ја поново лупам. Заклоњен маском као сигурним штитом, мој противник је користио своја преимућства. Имао је, бар у овој фази борбе, извесне предности нада мном. Његова предност је, пре свега, била у томе што је практично несметано могао да ради на постизању крајњег циља: продора у наш стан. Слабост моје позиције била је у томе што ме је миш потпуно закупио и почео психички да нагриза: за сада му ништа нисам могао. У односу на ту неразумну животињу ја ћу, на крају крајева, ипак бити победник. Али ће до тада протећи још доста времена, може се десити још пуно тога непријатног.

Док миш несметано гризе дрвену плочу, која је изгледа доста дебела, Сузи и ја, у његовој непосредној близини, опет се саветујемо шта да радимо. Питање је не дана, већ часа кад ће продети у стан. У томе га, изгледа, никако не може-

мо спречити. Могли бисмо, додуше, нешто да учинимо: могли бисмо да скинемо маску да он уђе у собу. На тај начин бисмо скратили непријатно ишчекивање да се деси оно што мора, али бисмо и њему омогућили да свој циљ оствари. У нади да ћемо нешто боље смислити, решисмо да засад маску не дирамо.

Доносимо, сагласно, исто тако важну одлуку: да миша ухватимо или убијемо кад продре у собу. Та одлука је имала и две практичне последице: Сузи иде на пијацу по мишоловке (само смо их тамо понекад виђали), а ја идем у пољопривредну апотеку по неки прикладан отров: До поподне миш неће прегристи маску, а поподне ћемо бити спремни да његов продор у стан на одговарајући начин дочекамо.

Да би се од напасти спасао, човек се бави и оним што најмање жели.

ВАСА ЛУФТ

Васа Луфт!

Кад год дођем у безизлазну ситуацију, сетим се њега. Није поуздан ослонац, али некакав ослонац јесте. Нешто се сада око *Антропоса* и око мене дешава: ко зна шта је то и куда све то води. Али видим да је ствар озбиљна, можда и политичке природе. Слутим да би ветар могао бити изазван Јоциним чланком. Неко може да има нешто против мене, неко против Јоце, неко против *Антропоса*. Може да буде опасно ако је тај неко у руководству Савеза комуниста. Васа ми бар може помоћи да схватим опасност и да знам како да се држим док опасност не прође. (Ако прође.)

Васа Луфт има теорију о власти и моћи, па и о Савезу комуниста. Она се може занемарити, посматрати само са смешне стране, као и све што од њега долази. Али та његова теорија није и сулуда како би се, само зато што је Васина, рекло.

Да не говоримо, каже он, о томе шта је било пре рата. Тада је власт имао краљ или краљеви намесници и доглавници и партије на власти. Све у свему, власт је имао један друштвени слој, капиталисти.

Знало се, вели Васа, и после рата ко држи власт. Десетак хиљада људи, одлично организованих, верних свом руководству, распоређених на свим кључним тачкама. У Београду је на почетку мира било само око 900 комуниста. Они су држали власт у главном граду од триста хиљада

људи, у држави од петнаест милиона становника. Али тако је било само у почетку. Да би још више учврстили своју власт, комунисти су морали да приме много чланова у своју Партију. Уместо девет стотина, било их је ускоро две хиљаде, па три хиљаде, па више десетина и стотина хиљада. Множили су се прогресијом: свака нова хиљада примала је другу нову хиљаду чланова. Комунисти су, тако, постали масовна партија. Постајући то, они су, практично, престали да буду оно што су били. А били су „кадровска партија”.

Јесу ли сви, који су улазили у ту масовну партију, били и стварно опредељени комунисти? Разуме се да нису. Не треба мислити ни да су сви они, били каријеристи. Па ипак, треба уважити чињеницу да је пут до друштвеног успеха водио преко Партије. Ниси могао бити, тако рећи, ни директор фризерске задруге ако ниси комуниста, а камоли уредник неког листа. А природно је и да људи имају такве пориве и потребе. Људи су улазили у Партију да би задовољили оне друге, ванпартијске, амбиције. У другачијем систему они не би ни имали потребе за мимикријом.

Ти који су ушли у Партију да би остварили неке посебне, ванпартијске амбиције, издвојили су се постепено у посебну тенденцију. Не би се могло рећи ни да су група, ни клан, већ баш тако: тенденција. То су, вели Васа, такозвани зализани. Зову их зализани зато што су, од почетка, умели да држе до себе, до своје спољашњости. Нису ни могли ни хтели да прикрију неке грађанске навике.

Зализани су само сапутници револуције. Они нису ни њени противници, ни заговорници. Примили су је кад друге није било. Они говоре као и други револуционари, као и други истакнути комунисти. Речи су исте, формулације исте, али је стилизација нешто другачија: мекша, углађенија, зализанија.

Зализани у Партији, на власти, нису ни на који начин организовани. Да ме сад питаш ко је

шеф зализаних у Новом Саду, не бих могао да ти одговорим. Тачније, да ме питаш: имају ли зализани уопште свог шефа, рекао бих ти одлучно — шефа они немају. Њима шеф није потребан. Они су мекша варијанта постојећег, мост према изгубљеном у прошлости, отвореност према свету, посебно према Западу. Нимало милитантни, нимало нестрпљиви, они раде оно што морају и могу: држећи се закона и прописа, општих ставова. Мало-помало, али посве сигурно, освајају терен. Наручу им иду неуспеси социјализма, од Кубе до Кине. Четрдесет пете њих у Партији тако рећи није ни било. Сада их је сигурно више од половине. Број зализаних има везе са бројем службеника у Партији, којих је све више. Али никако не треба изједначавати зализане и службенике. Зализани, то није социјални статус, то је политички став, однос према политици уопште.

Зализани у Партији имају своје блискомишљенике и међу људима ван Партије. Између њих веће разлике нема, бар у погледу политичких ставова. Разлика је у томе што су једни формално организовани, а други нису формално организовани. Формално организовани иду на састанке, прихватају ставове, али их не следе кад год им то не одговара. Понекад је то велика срећа, јер Партија често уме да буде претврда. Али углавном и није никаква срећа, бар са партијске стране. Они су некад ефикасну Партију учинили неефикасном. Отуда са стоструко већим бројем чланова не може да се постигне исто што и са оних десетак хиљада чланова после рата.

Ово што ти причам, говорио је Васа, то није нешто што ти не знаш, или што се не зна. То се зна. Али се о томе не говори на прави начин. Каже се да се Партија разводнила зато што је постала службеничка, а не радничка. Мислим да то није тачно. Сматрам да је Партија постала таква зато што је у њој дошло до битног поремећаја у односу између зализаних и незализаних.

За то ти нису потребни докази. То је логичко питање. Лакше је командовати мањим бројем

људи него већим. То што се код нас десило с Партијом, морало се десити. То је логичан пут њеног развоја. Она се од Стаљина бранила ослањајући се на зализане, а зализани јој нису могли донети другу перспективу него ову.

А шта је са незализанима?

Незализани су свакако у много тежем положају од зализаних. Партија у коју су они веровали показала се као илузија. Они су веровали у Стаљина, а Стаљин у којег су они веровали био је њихова илузија. Тако су они у свести били стаљинисти а, у ствари, нису били стаљинисти. Били су заправо занесени, илузионисти: сејачи илузија, илузијама заокупљени и сами. Њихове илузије биле су, у основи, племените, иако су биле илузије. Победивши, остали су и сами заробљеници својих илузија. Ослонивши се на зализане у борби са својом илузионистичком прошлошћу, они су временом морали да деле власт са њима, па да је имају мање, па да је бране.

Хајде, реци шта је даље било, или могло бити са илузионистима, са занесенима.

А откуд ја то знам? — каже Васа, па ипак мора и ту загонетку да ми разреши:

До одговора, вели, можеш да дођеш логичким путем. Ево, рецимо, њих је у Партији сад тек једна десетина, а можда и мање. Тенденција је да их буде још мање, јер ће сваким даном зализаних бити све више. Шта ће онда занесени чинити?

Ваљда ће се бранити! — кажем ја.

Па, разуме се да ће се бранити. Али како?

Свим средствима, кажем ја, мада тако не мислим, али ипак треба некако да одговорим.

Није тачно! Занесени ће се бранити на два основна начина. Једна начин је: покушаће да очисте и ојачају Партију, да обнове њену некадашњу чврсту организацију. Ту тенденцију имају прави занесени. Они који су то некад били, или они који их настављају. Видиш и сам да је

то немогуће. Немогуће је због тога што треба доказати да је, рецимо, две трећине неправих чланова у Партији. Све их поизбацивати да би се начинило неко чврсто језгро. Такви покушаји су, разуме се, донкихотски. Они се не могу остварити. Али људи који тако мисле, свакако, приближавају се једни другима. Као и зализани, и они представљају једну тенденцију у Партији и друштву. И они се међу собом осећају, препознају, набацују лопту једни другима. На питање: да ли они имају неку чвршћу организацију, рекао бих да је ни они немају. Они могу да имају само неке истакнутије појединце који осталим истомишљеницима служе као оријентир како треба да се понашају, чему да теже. Ти истакнутији појединци оплакују заједнички промашај, заједнички неуспех, сеју илузију да ће се некад нешто променити у правцу старог. Ма колико изгледали опасни, они нису опасни. Чак и кад се налазе на челу већих партијских организација, они не успевају да промене Партију. Обрачун са противницима одлажу све до промене односа снага. А пошто промена односа снага у њихову корист није могућа, они и даље остају занесени: по томе што се хране илузијама и што друге њима засипају.

А сад ти мени реци који је други начин одбране илузија. Ако је овај овакав, какав би био онај други?

Онај би, каже Васа, био другачији.

Не смеј се, није смешно. Ако занесени некадашњу организованост Партије обнове служећи се методама јавне речи и борбе мишљења, како ће они други поступати?

Они ће поступати супротно од тога.

Супротно од тога, сигурно. Јер не може другачије него супротно. Они ће хтети да унутар Партије направе потпуно нову Партију. Они ће занемарити све постојеће видове организовања и хтеће једну праву, чврсту, тајну организацију изнова. Њима се чини, или им се мора чинити, да је сав наш послератни развој отишао тамо куда не треба и да нема лека, нема крпљења, поп-

рављања и дотеривања, већ треба изнова створити праву организацију. И они ће покушати такву организацију да створе. Јер сматрају да су постојећим стањем односа зафркнути, зезнути, зајевани. Баш зато што се осећају зајеваним, они су опасни.

Добро, Васо, знаш ли ти заиста да таква организација постоји?

Ја не знам да ли она постоји. Али је важније од тога што знам да таква организација може да постоји. За такву организацију, у систему односа, једноставно има места. То место јој омогућује постојећи однос снага. Према томе, ако не постоји, она ће се сигурно јавити. Јавиће се овде или онде, у овом или у оном облику. Али ће се свакако јавити, мора да се јави. То ти је као два и два што је четири. А да ли сада таква организација постоји или не постоји, ја то не могу да знам. И ако постоји, она може да постоји само као тајна организација. А ја у тајне организације не улазим.

Па, добро, рецимо да је тако. Али где је ту решење? Где је излаз?

Решење? Излаз? Откуд сад да вам Васа даје решење? Није Васа пророк, па да у кажипрсту има решење. Али и да вам покажем решење, не бисте га прихватили. Јер Васу нико није прихватио. Васа је увек био туђ и неодговоран. Луфт! Луфт! То сте ви измислили.

Немој да се љутиш на мене. Ти си сам започео разговор. Ти си и направио ту конструкцију о три или четири тенденције у Партији. Па сад кад си ствар довео до једне тачке, повлачиш се као увређена госпођица.

Која конструкција? То конструкција: зализани, занесени, зезнути? То је чиста реалност! Човече, где ти живиш? Па то знају сви: и много мање школовани од тебе.

Први пут тако нешто чујем.

Хоћеш да ти наведем имена? Да их све на папиру нацртам?

Не, него ми реци само неколико имена, зализаних и оних других. Само неколико имена.

Ево ко су, рецимо, зализани. У Покрајинском комитету то су Даковић, Чорбар и Гузина. У Општини: Варга, Влајић, Сребров, Репић. У Извршном савету: Лохора, Петровић, Кумек, Вајс.

Занесени: Лепшић, Туцало, Прибић, Софтић и Штрк.

Хајде сад оне главне, зезнуте.

Зезнути: само два-три имена из Пе Ка: Ранкић, Фаркаш, Чорба, Марковић, Јанковић.

На тај начин ми је Васа осветлио тенденције у Савезу комуниста, па и у Савезу комуниста Војводине. Његова конструкција изгледала ми је смешно док није почело ово са *Антропосом*. Сад мислим да и није тако неозбиљна и немогућа. Морам сам да уђем у лавиринт Савеза комуниста Војводине, тј. у зграду Покрајинског комитета. Пре свега, у тој згради треба да осетим која од тенденција, или који појединац међу њима, може да има нешто против мог и нашег *Антропоса*.

ХОЋУ ЛИ КОД КНЕЗА ИЛИ КОД ВОЈВОДЕ?

Код кога идем? Хоћу ли код Кнеза или код Војводе?

На то питање треба да одговорим на пријавници Пе Ка. Хоћу, овога пута, и код једног и код другог. Ниједан од њих ми посебно није потребан, а у ствари потребна су ми обојица.

Пријавнице у оваквим кућама имају сличну функцију као и мост пред средњовековним замком. Мост се спуштао и отварао пролаз неким посетиоцима, а за друге је остајао затворен. Мени се више пута дешавало да доспем до ове пријавнице, али не и да одем даље од ње. Довољно је да та двојица мојих пријатеља не буду у кући, па да се са пријавнице вратим.

Све што сам пред том пријавницом доживљавао, било је најцивилизованије и најљубазније. Па ипак, проблем постоји. Ствар је у томе што ја обично и нисам имао пословне разговоре са њима, него сам само код њих, по позиву, навраћао. Навраћао сам поготово на Војводин позив док Кнеза нисам упознао. Кад год би ме видео, Војвода ме је изричито позивао да навратим код њега, чак ме и прекоревао што се његовим позивима не одазивам. Ја сам, нарочито на почетку његовог рада у тој згради, те позиве озбиљно схватао и одазивао се. Показало се, међутим, да није било једноставно доћи до њега. Да би се до њега дошло требало је савладати бар две препреке: најпре прећи ону невидљиву линију која дели предворје Пе Ка, где се налази пријавница, од осталог дела зграде. А затим, још једну препреку: пред самом његовом канцеларијом. Та

препрека је његова секретарица Донка. И њој сам морао да се представим, да кажем зашто ми је друг Војвода потребан, да кажем да сам се с њим договорио, како и где, итд. Мада ме је добро познавала, другарица Донка ме је ипак некако третирала као странку.

Због тих препрека и моја одазивања на Војводине позиве постајала су све ређа. Одлазио сам код њега повремено, да га не бих повредио, да му не бих дао повода за пребацивања. У овим годинама, и са овим искуством, више ми и није годило као некад, у младости, што и ја имам неког у Пе Кау и што могу тамо повремено да одем. Није ми годило ни што морам да прођем кроз процедуру да бих дошао до њега: ма колико нормална и цивилизована, она је оно што је за мене било обично навраћање, претварала у озбиљну посету.

Васа Војводин је мој вршњак из Змајеве гимназије. Упознали смо се у трећем разреду кад сам ја дошао из Крушевца: заједничка су нам била литерарна интересовања. После смо у Литерарној дружини „Змај” били главни ривали, опоненти, али и другови. Једно време смо у Београду и становали заједно. Тачније: Васа је имао собу, а мене је примио да илегалитетом док нешто не нађем. У то време нисам имао стипендију, а помоћ је споро стизала. Тада је Васа био лаф према мени: није дао ни да осетим како ми помаже. Различити социјални статус наших родитеља није се одразио на наше дружење, мада сам ја осећао да смо ипак неравноправни. Али у дружењима је тако: неко увек мора да буде мање равноправан. Васа је, изгледа, хтео, због нечега, да старо пријатељство са мношвом задржи и одржи. То је чинио и касније; чини и сада.

Вероватно по савету родитеља, Васа је после гимназије одлучио да не иде на светску књижевност, као што је мислио и обећавао; уписао је економију. И тамо је био добар студент, као што је и пре тога био добар ђак. Студије је завршио на време, скоро годину дана пре мене, одмах је одслужио војску, запослио се, уз помоћ рођака, у Каналу ДТД. Кад сам се ја вратио из Париза он

је већ био општински партијски руководиолац, један од тројице партијских секретара.

Та вест ме је помало изненадила. Бар док смо се за време студија дружили, Васа је био потпуно аполитичан. Волео је да иде на изложбе и у позоришта, понекад и на фудбалске утакмице; нису га занимали састанци студентске организације. На факултету мислим да и није био члан СКЈ. Колико сам разабрао, неко га је укључио у партијски рад док је био запослен у Каналу ДТД. Васа се и ту показао као спреман и спрећан. Што год је добијао да ради, радио је добро. Умео је да стекне наклоност људи: још кад је у школи играо кошарку, чини ми се да су за њега највише навијали. Ја сам био његова супротност.

Економиста, образован, са запаженим успесима у привреди, па затим и у партијском раду, Васа се у политичком свету брзо пробијао. Неки наши вршњаци су о том његовом пробијању говорили:

— Васа има добра леђа. Васу неко гура.

Васа је, очигледно, имао и добра леђа и неко га је гурао. Али је он и сам умео свему томе на леп начин да допринесе. Нико није могао ништа да замери његовом понашању, изјавама и говорима, као што је са другима био случај. Био је умерен и одмерен, држао је линију, није деловао изазивачки. Према њему се нису стварали фронтални отпори. Мада никад нисам мислио да ће се он бавити политиком, увиђао сам да је то оно што њему највише одговара. Он је био рођен за политичара.

Очекивало се, једно време, да ће Васа догурати и до највиших места у војвођанској хијерархији: био је нада и миљеник судбине. Био је образованији од политичара који су израсли из рата. А они су га ипак прихватили као свога. Ставом и понашањем обећавао је да ће наставити њихово дело, мада је стално говорио да у политичком животу треба много тога изменити, да треба довести нове, способне, младе људе. Он их је стварно и доводио, окупљао око себе, тако да

је, на неки начин, постао лидер младе генерације. Природно је било да он, кад постепено дође до смене генерација, доспе, и до самог врха, бар у Војводини, а можда и шире.

Васино напредовање, међутим, било је пре неку годину на неки начин заустављено. Ништа се видљиво није десило. Али се десило нешто невидљиво, изнутра, што је његов положај ипак угрозило. Васа је и даље био на истом месту, и даље је био нада, али више није био онако неприкосновена нада. Пре отприлике две године добио је такмаца са стране са које би се најмање очекивало. Тај његов такмац звао се Марко Кнезов. Сремац родом, негде из околине Руме, прво је био радник, па онда некакав синдикални функционер у Руми, па нешто у Општинском комитету Партије, па је одатле „скочио” до Покрајинског комитета. Тако се десило да се у Покрајинском комитету у исто време нађу Војводин и Кнезов. Пошто су Васу Војводина већ звали Војвода, и Марка Кнезова су почели да зову Кнез. Са тим надимком он је, усталом, већ био и дошао из Руме.

Док је у Покрајинском комитету постојао само Војвода, и то још онакав какав је Васа био, у шали се говорило да Војводина хоће свога војводу, па макар и само по надимку. Можда су они који су Васу „гурали” и који су му припремали каријеру помало рачунали и на ту сентименталну страну. Он никад стварно не би постао војвода, али је био „Војвода”, имао је надимак, као што су га имали и сви партизански кадрови који су после рата били на истакнутим местима у Покрајини. Не би ни њему сметало кад би се, као код његових претходника, писало: Васа Војводин — Војвода.

Откако се међутим, Кнезов нашао у Покрајинском комитету, нешто се променило у Васинем положају. Променило се не толико у политичком — он је и даље на хијерархијским лествицама остајао близу врха — колико у психолошком погледу. Под истим кровом нашли су се један Војвода и један Кнез, и то под кровом једног комитета Савеза комуниста. Кнез је био

годину или две нешто млађи од Војводе. Они који су се добро разумевали у кадровске комбинације сматрали су да је он фаворит. Њихова имена су се често појављивала у новинама, на радију и на телевизији, посебно, али и заједно. Ту и ту су присуствовали Васа Војводин и Марко Кнезов, и слично. У колоквијалном речнику, међутим, то је другачије тумачено. Њихове колеге и познаници читали су да су ту и ту били присутни Војвода и Кнез. Колеге су их тако звали, тако су их звали и новинари, тако смо их звали и ми са окрајка политичког живота. А онда су почели да се праве вицеви. Идеш у Пе Ка? Код Војводе или код Кнеза (код војводе или код кнеза)? Јеси ли за Војводу или за Кнеза? Ко је у праву: Војвода или Кнез? Друг Папа, који је увек волео да прави шале на туђ рачун, намерно седне између њих двојице и каже: Не питајте ме како се осећам: као између војводе и кнеза.

Тако је околност да се у истом комитету нашао Марко Кнезов утицала да Васа почне да губи место које је пре тога имао. Постојао је, без икаквог свог стварног удела, предмет вицева, изгубио је нешто од неприкосновесности која је дотле ишла уз његову појаву. Ранг му се на неки начин смањио. Презиме Војводин и надимак Војвода, који су га дотле препоручивали, почели су сад да му сметају. Добио је такмаца којег није желео и који му није такмац ни на који други начин сем што се звао Кнезов. Ако се за Васу и могло мислити да му је ту место, и да му чак припада неки много важнији положај, тако се нешто није могло мислити и за Кнеза. За њега се ту и тамо говоркало: откуда такав да се домогне ужег руководства Пе Ка!

Знао сам Васу већ деценијама: био је, сигуран сам, погођен у осетљиво место, иако то није хтео да покаже. У његовом присуству избегавао сам чак и да споменем Кнезово име, а ако бих то којим случајем и учинио, говорио сам Кнезов, а не Кнез: најмање је мени било стало да у њему будим непријатне асоцијације.

А, зађавола, морао сам више пута са Кнезом да се сусрећем. Некад ме је он звао у Пе Ка, на-

кад је долазио к мени у редакцију *Антропоса*. Ни по понашању, ни у разговору, он није био ни сенка Војводина. Војвода, из старе адвокатске породице, са пространом кућом у крају близу Бановине (приземље су после рата морали да предају држави) одрастао је међ књигама и сликама; његова мама није постала чувена пијанисткиња, али је учила музичке школе и свирала на клавиру за блиске пријатеље. Нешто од аутентичне културе слило се у овом изданку Војводиних који се први после рата одао политици. (Ако је по оној класификацији Васе Луфта Војвода морао негде да припада, онда је сигурно био од зализаних.) Сремачки Кнез је био сељачког порекла, радник по занимању, приучени руководилац. Интелигентан и поштен, могао је да се допадне због карактерних особина, али не и да заблиста. Кад бисмо исцрпили пословни део разговора, нисмо имали више о чему да разговарамо. Не знам где би Васа Луфт њега сместио: међу зезнуте или занесене, или у неке посве неодређене. Од зализаних свакако није био.

Тако се десило да сам у Покрајинском комитету имао још једног човека, поред Војводе, коме сам могао да се јавим, да навратим. Моја слутња да се нешто дешава око *Антропоса* ту могућност је учинила важном: морао сам некако преко њих, тј. изокола, да сазнам шта се стварно крије иза оног препада који се јуче десио у мојој редакцији.

Процедура најављивања и долажења до Кнеза била је некако једноставнија од долажења до друга Војводе. Имао сам утисак да је Кнез чешће могао да ме прими. Тумачио сам то тиме што је он, као радник, више ценио моје занимање и звање: хтео је и он да у Новом Саду хвата везе, да и он има познанике и пријатеље међу људима из света науке и културе. Да ли је он за културне проблеме стварно имао слуха, не знам: сретао сам га, међутим, редовно на концертима познатих музичара или кад би нека већа оперска звезда гостовала у позоришту.

Службеник на пријавници, пошто је обавио телефонски разговор са другарицом Донком, спушта слушалицу и каже ми:

— Друг Војводин је на састанку код друга Смеђег. Можете да га сачекате, или да дођете други пут.

— А је ли ту друг Кнезов?

Службеник опет обави телефонски разговор и рече:

— Слободан је. Можете ићи.

Пошто сам добио право да пређем преко прте која одваја предворје од радног дела Пе Ка, крећем према степеништву право. Идем обично тим степеницама, а не десно, па на врата лево и затим узаним степеницама ка другом спрату где се налазе руковидиоци нижег ранга. Човеку мога политичког значаја не догађа се свакодневно да иде управо овим централним степеницама. Сем тога, у правцу мога кретања је и WC, институција потребна и овој кући: она треба да ме припреми да попијем обавезан сок код друга Кнеза.

Већ у партеру сретнем се са другом Золиком: није могао да ме избегне, мада му се журило.

— Куда? Да ниси пошао код мене?

— Немој замерити мојој необавештености, али ја сам мислио да си ти још увек на Радију.

— Већ три месеца сам овде. Оно место о којем се говорило.

— Честитам.

— Наврати код мене.

— Ето мене за који дан у куртоазну посету. Ти знаш да пијем дуплу кафу.

— Можеш и три, ако ти Сузи дозвољава.

Онда кренем ка степеницама. Степенице у Пе Кау имају два дела. Први део је широк и има укупно 14 степеника. На месту петнаестог је широк плато на којем се степенице рачвају. Вероватно и у другом делу има по четрнаест, дакле укупно два пута по четрнаест степеника.

Чим сам дигао поглед нагоре, ка окуци степеништа, угледах најпре колена непокривена

хљином, па онда познато лице: Невена. Невена је сада на телевизији: прилично често се појављује на екрану. Знам је још кад је била глумица. Запамтио сам је са једне вечери кад је рецитовала Адија и Црњанског. Тада сам имао жељу да јој се удварам. Али нам се таласне дужине нису поклопиле. Невена обично иде улицом замишљена: прође поред мене и не примети ме. Тако једном, тако други пут, тако трећи пут. Је ли замишљена или умишљена? Више пута сам имао част да се с њом упознам. Увек сам остајао изван њеног видокруга: као да једноставно није могла да ме позна.

Невена силази низ степенице, премеће ногу пред ногу (колена су јој мало дебља, ноге кратке, сукња широка; не бих се на улици окренуо за њом) а ја чекам да видим како ће проћи поред мене. Гле, успела је и овога пута да прође, а да не подигне очи са степеница: доследна је себи. Направим два корака, попнем се уз још два степеника и онда се, не знам зашто, окренем. У истом тренутку окрене се и она. Насмешим јој се одозго. Она ме, међутим, постиђена, повређена, ошину погледом: као сабља, тај поглед ми се заби сдесне стране пазуха. Не марим: први пут ми се десило да у Пе Кау бар над неким будем надмоћан: док је она одлазила кроз предворје испред пријавнице ја сам већ стигао до врха степништа са црвеним тепихом, заправо до врха првог дела степеница. Догађај са Невеном, без сведока, али на важном месту, мало ме је разгалио.

Закратко. Попевши се до врха ширих степеница, морао сам да се одлучим на коју ћу страну. Као и обично, пођох лево: ту страну увек бирам и кад идем код Војводе. На заокрету погледам горе, ка врху степеница, а горе — гле, смеје се, цери се Лазо Окућан.

Пре отприлике годину дана чуо сам да је Лазо умро: напрасно, пред телевизором. У време кад се то десило био сам у Немачкој на краћем путу: новине, природно, нисам видео, некрологе нисам читао. Његова смрт ме је ожалостила: кад почну вршњаци да нестају, бринемо се и за себе саме.

Нема сумње, на врху степеница стварно је стајао он: не само жив, већ и насмејан. Додуше не са ведрим, већ са измученим, болесним осмехом. Приметио ме је како идем уз степенице и сачекао да ми се јави. Прихватам му руку: млитава је, али не нарочито, не сећам се каква је била пре тога (тј. пре него што сам чуо да је умро). Хтедох да га питам: јеси ли жив? Јеси ли стварно жив? — али ми се учини да такво питање у овом тренутку не би било умесно, па онда окренух на стих:

— Јеси л ђегођ у животу Лазо?

— Јесам куме, али у рђаву.

Али му ја не дадох да ми прича како се извлачио од смрти. Те приче су занимљиве за оне који причају, али не и за оне који слушају. Морао сам ипак да застанем тренутак-два. Не могу сад проћи поред њега, а да се не зауставим (да је Лазо здрав, то не би било потребно). Оно што му се десило крупно је, обавезује.

Станем испред њега, ухватим га за подлактицу: стиснем је у знак подршке (помало да бих проверио и себе и њега), гледам га у очи и смеши се. Смеши се и он благим осмехом. У том осмеху нема ни среће ни несреће, али ипак, има некакве радости. Он се стварно обрадовао. Обрадовао се што ме види и што говори са мном:

— Како је? — питам.

— Иде некако — каже он.

И ја видим да стварно иде: гура Лазо са својим срцем, поткрепљеним, поправљеним. Зато и излази на галерију Пе Ка, шуња се ходницима, хоће да види друге и да буде виђен. И као да му није доста што је жив, већ хоће да буде жив и у очима других, да у сусрету са њима стекне потврду о свом живљењу. Свеједно, ипак не могу да се отмам утиску да се он повампирио: тј. да је једном већ био мртав, па оживео. Лазо вампир! падне ми на памет. Преведено на језик мога детињства, то значи да је он онај што ноћу устаје из гроба, а са првим петловима се враћа у гроб. Али овај вампир се не среће ноћу, већ се среће

усред дана. У згради једне политичке организације, он који је физички, па према томе и политички био мртав, сада се поново појављује, тражи да му се врати место које је изгубио. Са том чињеницом сви морају да се помире: Лазо Окућан ће опет наставити да дела, име ће му се појављивати у новинама, гледаће га на телевизији. Па нека ти је са срећом, Лазо!

У WC-у, затим, имам прилике да на миру размишљам о смрти. То је тема која ме у последње време све чешће заокупља. Али са једног посебног становишта. Обично се сматра да је смрт нешто што долази против воље оног који умире. А није увек тако. Човек понекад стварно жели да умре: кад му је тешко, кад се обрука, кад изгуби наду. Тај вид смрти мене не занима: мислим да је он познат и природан. Ако неко изгуби сваку наду, шта му друго преостаје него да умре?

Мене у последње време занима други вид умирања: онај кад неко д о п у с т и себи да умре. Ево, Радојчић: чекао и чекао годинама да му се ћерка запосли. Тако рећи сутрадан по њеном запошљавању напрасно је умро. Па Мишко: и он је имао исти проблем са сином. Чим је тај проблем решио и он је, унутарњим механизмима чије нам је деловање непознато, допустио себи да оде са овог света, да се одмори. Нисам водио никакву евиденцију о таквим примерима, али њих има још много више.

Смрт човека је увек последица нечега што се у њему или с њим већ десило: старости, болести, повреда. Али код неких људи она је последица нечега што ће им се, или што им се може десити. Она не настаје увек из физичких разлога; понекад се јавља и као спас, као последње човеково прибежиште. Човек бежи у смрт да се склони од невоље и непријатности које га очекују. Али исто тако бежи у смрт и кад постигне нешто што сматра својим главним циљем: после тога нема више разлога да живи.

Постоје приче о наградама-убицама. Сви воле награде, али их сви не добијају. Они којима награде измичу, прижељкују их. Једноме песни-

ку, начетог здравља, били су јавили да је добио велику националну награду. Живнуо је, чашћавао све око себе. Испоставило се да је вест била преурањена: однос снага у жирију до јутра се променио. Песник је сутрадан у новинама прочитао име другог добитника и схватио да су му у међувремену награду „одузели”. Онда је он себи „одузео” живот тако што је једноставно престао да живи: сујетан, какав је морао бити, није могао да дочека следећи дан.

Има и један посебно занимљив случај. Ради се о мом старом познанику, професору. Двадесет година је прошло откако је пензионисан: годинама није излазио из куће, живео је практично само у свом стану. Онда је био један квиз на телевизији. На питање водитеља: Који је ваш омиљени професор? — кандидат за награду одговара: То је покојни професор Н.Н. Професор, коме је телевизија била једина веза са светом, гледа ту емисију, и неколико дана касније му позли, на смрт се разболи и умре. Онај његов ученик са телевизије и несвесно га је подсетио да је време да буде покојни. И ту је смрт везана за механизам свести: неко допусти да му механизам откаже, неко се са механизмом стално бори.

Лаза је свој механизам очигледно поправио, закрпио: нешто му не да да оде. Није решио неки свој проблем, неће да се упокоји. Да би се упокојио или оздравио треба нешто да се деси: да добије неко одликовање или да буде изабран у неко тело које му импонује. Али зна се једно правило: политичари обично не умиру док су на власти, већ кад је изгубе. За неке руководиоце се причало да им ласкање годи више од најбољег лека. Аплаузи, поздрави, говоранције и одликовања чине им добро, одржавају им здравље.

Најзад; задихан, стижем до Јасмине. Јасмина је Кнезова секретарица. Има исту функцију као и Донка код Војводе. Али као што су Војвода и Кнез различити, различите су и њихове секретарице. Донка је, међу секретарицама, једна од дама (и она је, сигурно, зализана). Увек је дотерана, зализане црне косе, дечјег изгледа и жи-

вих, продорних очију: код ње сам се осећао помало нелагодно. Чинило ми се, из њеног понашања, да код друга Војводина нисам дошао прикладно обучен, да нисам правилно одабрао кравату. На моје питање: је ли ту Војвода, она би ми одговарала: Друг Војводин..., тј. исправљала ме, уносећи званичан тон и према мом другу и према себи. Тако ме је и спуштала на нешто нижи ранг него што сам ја у односу на Васу хтео и могао да будем. Она је вероватно била Васин анђео чувар: спасавала га је од неких посетилаца, редуковала му разговоре, пошту, припремала му посетиоце гестом и тоном. Кад би уносила кафу код Васе, имао сам утисак да нас више надзире него што нас послужује. Уосталом, она је на том месту већ годинама, а Васа је тек један од оних шефова који се смењују, долазе и одлазе. Она му некако у том делу зграде дође као стална, а Васа као променљива величина.

Јасмина, Сремица, девојка са села која је више другарица него дама, округлог, светлог лица, плаве косе увијене у локне, свој секретарски посао обављала је некако на другарској основи: на ручује кафу или сок и жели да ти буде пријатно. На разговоре код Кнеза не гледа као на озбиљне пословне договоре, већ као на провод доконих људи који по цео дан кафенишу, шале се и оговарају. Сматрала је да и она у томе може до неке мере да учествује. Волела је да је неко од посетилаца мало забавља пре него што оде код Кнеза. Радовала се малим поклонима које би јој понеко донео са путовања или разгледницама које би примила: све је то бивало изложено у њеној канцеларији, свима је показивала шта је од кога добила, па смо се сви, изгледа, на неки начин осећали обавезним да јој неку ситну пажњу укажемо: од мене је из Грчке добила један леп дрвени нож за сечење хартије и служила се стално њиме.

— Ти — вели она — путујеш од приземља до нас два сата. Уђи одмах, чека те.

Кажем Кнезу да сам се задржао на степеништу с Лазом.

— На боловању је — вели он — не може да ради. Ко зна да ли ће и моћи. Али ипак свакодневно долази. Иде од канцеларије до канцеларије, вуче се као сенка по ходницима. Такав је.

Покушавам да му испричам нешто од својих размишљања о смрти. Али он не прихвата тему: нема слуха за њу. Очигледно, он је у основи материјалиста. Верује у лекаре и лекове, у класичне болести и у класичне начине лечења. Не реагује на идеју да неко себи допушта да умре.

Кнез је ипак мангуп: пита ме оно што ја хоћу да чујем од њега, због чега сам, у ствари, и дошао. Пита ме шта је код мене ново, какво је стање у редакцији. Самим тим ми даје до знања да о збивањима у *Антропосу* ништа не зна. Али се својим питањем помало и одаје: вероватно је и он нешто начуо, а можда је и сам на неки начин учествовао у стварању атмосфере око *Антропоса*: из Пе Ка би најпре могао да буде он. Не преостаје ми, зато, ништа друго него да његово питање схватим као конвенционално и куртоазно: и раније ми је постављао слична питања а ја сам му давао куртоазне одговоре. Овога пута је ипак морало за нијансу да буде другачије, јер је нових ветрова око *Антропоса* стварно било. Само што ја нисам знао какви су то ветрови и откуда дувају. Неки рукавац вероватно води овамо.

— Спремате ли, можда, какав симпозијум? — пита Кнез.

— О таквом нечему нисмо говорили.

— Можда би требало. Друге редакције су, чини ми се, активније, присутније у друштвеном и културном животу.

— Друге редакције — кажем ја — поготово оне ван Новог Сада, имају и други третман.

— За други третман оне су се вероватно и избориле.

— Третман се код нас обично јавља као милост одозго. Или ти се даје, или ти се не даје.

— Милост се — каже он — заслужује.

— Ја је не могу ни заслужити.

— Не може је заслужити онај који неће.

— Да би се милост заслужила, треба човек да може.

— Треба да хоће — исправи ме он.

Дотеран сам тако до дувара. Лоше сам разговор почео: никад ни једном руководиоцу не можеш доказати да се у оквиру истих средстава и услова не може остварити нешто више и боље. Али сам бар могао да опипам шта Кнез зна. Он, изгледа, није сасвим неупућен: зна да се око *Антропоса* нешто дешава, али шта, то не зна ни он. Већ бих осетио да хоће да ме сруше: дао би ми неки наговештај. Код нас оне које руше обично унапред мало припреме. У случају *Антропоса* можда ће се задовољити само једним јачим потресом унутар редакције: раздрмавање би требало само да нас уозбиљи.

Јасмина уђе с кафом. Искористих прилику:

— Ја хоћу да заслужим милост код Јасмине, али не успевам.

— Ти! Никад се ниси ни потрудио — вели она. — Знаш да ништа нема без труда. Да видиш како се твој колега Жељко труди: да ти само покажем шта ми је донео из Пољске.

— И од добрих има бољих — велим ја.

Кафа је била ни слатка, ни горка, некако осредња, чак би се рекло и мало водена. Кнезу, у очима, читам мало лукавости. Све ми изгледа да је и он у последње време мало порастао у односу према мени, или да сам се ја нешто смањιο. Али доказа за то нема. Не могу да прокљувим колико у томе има удела ово што се евентуално дешава око *Антропоса*. За сада имам утисак да то дешавање има некакве везе. Али тај утисак може да буде и варљив. О томе сам и размишљао силазећи низ споредне степенице. На њима се у Пе Кау ретко кад може неко срести.

ПОРУКЕ ОД СУЗИ

Поруке од Сузи:

— Тражила вас је Биљана из Радија. Рекла је да ће се јавити поподне.

Тражио вас је, такође, Мајнарић из Загреба. Треба да му се јавите до вече.

Најзад једна порука која гласи: „Миш гризе маску. Све се више чује. Питање је минута када ће продрети. Више не смем да будем сама у соби. Молим те да ми се што пре јавиш.”

Јадранка чита из блока те поруке и трепће. Слутим да би нешто да пита, а чека одговор. Затим, не дочекавши га, додаје:

— Тачно сам — вели — записала: „Миш гризе маску.” Требало би ваљда да гласи: „Миш гризе мачку.” Али тек то не би имало смисла.

Ван контекста, Сузанина порука: „Миш гризе маску”, значи: „Миш гризе образину.” Јадранка је вероватно тако схвата, јер не зна шта иза те поруке стоји. Зато јој, ваљда, то звучи као шифра.

Ко има образину? Ко има маску? Чију образину миш може да гризе? И је ли тај миш прави миш или неки симбол? Шта ће се указати ако прогризе ту образину?

Исте речи које Јадранка и ја чујемо у мојој и њеној свести не значе исто. За мене је то конкретан миш који гризе конкретно дрво које се зове маска (јер заклања вертикалу канализационих и водоводних цеви). Тај конкретни миш код мене и код Сузи изазива конкретан страх од онога

што се може десити ако он продре у стан: после ће бити тешко ухватити га, зачепити рупу, дезинфиковати стан.

Шта Јадранка мисли о поруци, не знам тачно. Али могу да претпоставим. Могла је да помисли да неко, на кога Сузи и ја мислимо, има образину на лицу и да ту образину нешто постепено разоткрива (гризе) и да ће маска ускоро бити скинута. Из поруке је могла да закључи и да ми не желимо да маска буде скинута (прогрижена). Могла је, такође, да закључи и да то што се с маском и мишем дешава изазива у нама страх и журбу.

Да отклоним њену недоумицу, ја јој укратко испричам о нашој невољи у свој њеној баналности. Испричам јој и како смо поставили мишоловке и затровано жито испред ормана за случај да миш продре.

Јадранка ми препоручује да зовем градску циклонизацију: они ће најбоље знати шта треба да учиним. Па ипак, у њеним очима видим нешто налик на неверицу: као да се сада „вадим” да бих затомио шифру. Тајанствени миш из бесмислене поруке као да је продро у њену лепу главу и мало је начео. Вероватно ми никад неће сасвим поверовати да сам имао посла са стварним мишем у стварном стану.

ЗДРАВО, МИТРЕ!

— Здраво, Митре! Како си?

Митар Милошевић застаје помало изненађен мојим срдачним поздравом. Познаници смо више од тридесет година. Али смо увек били некако далеко један од другог. Митар је познати писац криминалистичких романа, аутор читаве једне серије о Луну, краљу поноћи. Никад те романе нисам ни покушао да читам. Од новосадских новинара, које познајем, најмање бих за њега помислио да је енглески писац Фредерик Ештон, да има неке везе са Лондоном, где се, кажу, углавном одвија радња његових романа о Луну.

Романи о Луну, краљу поноћи, били су у време моје младости, али и сада су, веома популарни. Баш недавно сам читао у новинама да најчитанији југословенски писац није ни Андрић, ни Ћопић, ни Ћосић, већ да је то Митар Милошевић, тј. Фредерик Ештон. Кад сам био војник, читање његових романа било је у војсци (или бар у мојој касарни) забрањено. Али су војници кришом читали романе о Луну као најпривлачнију литературу. Био сам и ја тада, као и пре и после тога, у ситуацији да ми се неки „Лун” дотури, да га од неког дограбим. Нисам се давао, нисам пристајао да читам шунд. Митар и Лондон, Фредерик Ештон и Митар!

Пре десетак дана, међутим, на путу из Херцег-Новог, не нађох ништа за читање: била је недеља, све књижаре затворене. У купеу воза

Бар-Београд намера ме намерила била на оно што сам најмање желео: на роман Фредерика Ештона „*Лун против Хекате*“. Пресавијена свеска романа X-100 лежала је одбачена на клупи: такви се романи читају и као новине бацају. Да прекратим време, сам у купеу, узех први пут и то чудо у руке, почех и ја да читам Фредерика Ештона.

Хеката је био главни шеф једне моћне банде. Његова моћ, али и моћ његове банде, потицала је од начина на који је банда била организована. Сви чланови банде, али и људи изван ње, готово они из полиције, знали су да је шеф банде Хеката. Али нису знали једно: ко је, у ствари, Хеката. Хекату је крила сама замисао о организацији банде.

Хекатина замисао била је, у основи, једноставна. Његова банда је била организована по тројкама. Само су три човека у банди могла да знају један за другог. Један од те тројице био је шеф. Он је био члан друге тројке која је такође имала свог шефа, а шеф је припадао трећој тројци која је такође, имала свог шефа који је примао наређења од неког који је припадао некој тројци на још вишем нивоу. Један од чланова тих тројки који има везе са вишом тројком био је и Хеката. Али који? Хеката се није одавао: и он је, као и други, тврдио да прима наређења одозго: његова моћ је потицала од потпуне анонимности; свако ко је припадао вишој шефовској тројци могао је да буде Хеката.

Лунова борба против Хекате испричана је вешто и узбудљиво. Митар очигледно није заостајао за писцима сличних романа. Моје посебно интересовање за Митра као писца кримића изазвало је нешто друго: замисао Луна и замисао Хекате као две основне силе—силе зла, оличене у Хекатиној организацији, и силе добра, оличене у једном појединцу.

Појединац и организација, Лун и Хеката. То је тема и за Маркса и за Сартра, за Толстоја и за

бакуњина. Али и за људе моје струке који се баве бајкама: добро и зло се и у Митровом роману непрестано боре за превласт. У Митровом роману све је постављено како обично, у свакодневном животу, не бива: нити има таквих супермена, као што је Лун, а ваљда ни таквих организација као што је Хакатина. Па ипак оне представљају два вида могуће стварности. У принципу је могуће да нека таква организација контролише веће сегменте друштва, могуће је да угрози читаве друштвене групе, па и нације. Много од тога што се у двадесетом веку десило потврђује ту теоријску могућност.

Лун је, међутим, и теоријски немогућ, бар онакав каквог га је Митар замислио. Појединац, ма колико образован и вешт био, остаје појединац: немоћан је и слаб према организацији. Човек може да буде моћан тек кад се укључи у организацију, кад се ослања на моћ других, тј. кад моћ других користи као своју моћ. Тек у организацији појединац може да постигне надмоћ кроз збир посебних моћи. Читајући Митров роман мислио сам и на ову могућност: Лун би, можда, могао да неутралише Хекату и кад би се убацио у његову организацију, кад би заузео његово место, могао би да постане позитивни Хеката. У животу, који је пун изненађења, тако нешто се вероватно и дешава. Али Митар не пише реалистички роман, не говори како је у стварности, већ како је у фикцији. А у свету криминалистичких романа Лун је могућ само као оштра супротност Хекати. Он је могућ само у супротностима оштрих боја, у свести која је потпуно поларизовала добро и зло и која воли модерну бајку. Нисам ни знао да је наш Митар, висок и тром, спорих покрета и бачвански лењ, један од савремених причалаца бајки.

Митар ме гледа одозго, са висине која приличи аутору романа о Луну, и полако смишља одговор. Ја будем бржи:

— Ништа, Митре! — кажем. — Нисам те одавно видео.

Гледа ме помало зачуђено. Зауставио сам га некако нарочито, као да сам имао нешто да му кажем, а очигледно је да немам шта: променио сам му ритам корака. Без речи климну главом и оде онако кракат и широк низ улицу.

ШТА МИСЛИТЕ О МИРОСЛАВУ АНТИЋУ?

Међу питањима која су ми за Трећи програм Радио-Новог Сада поставили Биљана и Лука није било ниједног питања о Митру Милошевићу. Међутим, било је једно питање о Мирославу Антићу. Шта мислим о Антићу?

То питање се не тиче мојих стручних и научних интересовања, али ми није сасвим ни далеко. Поезију сам волео и волим је. У младости сам је чак и писао. О Антићу, ипак, не могу да имам неко компетентно мишљење. Чуо сам да је објавио тридесетак збирки песама, а ја сам од њих прочитао само две: *Плави чуперак* и *Гарави сокак*. Оне су, колико знам, међу његовим збиркама најчувеније. У њима се Антић представио и као песник од срца и као човек од духа. До књиге *Плави чуперак* нисам ни слутео да се о девојчицама и дечацима, и о њиховим проблемима, може писати тако лепо и духовито: чини ми се да их после тих песама о њима боље познајем. Са посебним симпатијама гледам на дечаке и девојчице кад почну први пут да се заљубљују. Антићу би требало посебно да буду захвални и мали Цигани из *Гаравог сокака*, јер је своје симпатије према њима успео да пренесе и на нас, своје читаоце. Песнику би требало да будемо захвални и ми који нисмо Цигани, јер нам је наше „гараве” комшије приближио са лепе стране и духовито. На основу тих двеју књига понео сам утисак да је Антић био човек великог срца. Није случајно што је толико популаран.

Антића сам и лично знао. Неколико пута бивао сам у његовом друштву: неки моји пријате-

љи су га добро познавали и често су се с њим састајали. На жалост, нисам успео да се спријатељим с њим, иако је он и мене ословљавао са „буразере” и понашао се као да се дуго познајемо. Имао је моћ да превазиђе границе које људе држе у затворености сопствених светова. Суочавао сам се с њим као човек са човеком, а не као читалац са великим песником.

За Антића ме везује и један доживљај, који је доста сложен, и није баш најпријатнији.

На Радничком универзитету у Новом Саду држао сам циклус предавања под насловом *Фолклор у Војводини*. Циклус је био, рекао бих, лепо прихваћен: готово на сваком предавању велика сала Радничког универзитета била је пуна. Мада, истини за вољу, неке од тих посетилаца не могу да убројим у стварно заинтересоване за моје теме. Неки д њих, поготово старији, долазили су на сва предавања да утуку време. А неки млађи, који су припадали разним фолклорним групама у граду, очекивали су од мојих предавања нешто посве друго. Њих сам вероватно разочарао.

Смислио сам био да циклус предавања завршим ефектно, песмом која би садржини циклуса највише одговарала: *Војводином* Мирослава Антића. У тој мојој замисли било је и жеље да ту познату песму још једном чујем. Никад је, у ствари, нисам ни читао: само сам је слушао. Однекуд ми се у свести урезао један од њених стихова: „Прскајте кајсије звезда у коси дрвећа ње-ног!” Била је то лепа слика: подсећала ме је на пролећну Војводину кад се путује од Сомбора ка Суботици, али и сремском страном низ Дунав. Војводина је можда најлепша у пролеће кад се расцвета. Дивио сам се песнику који је у неколико речи умео да дочара читав један близак предео.

Глумица Маја Војводић одрецитовала је ту песму сасвим лепо, мада, чини ми се, с нешто више патетике: увек ми смета кад се поезија речитује гласно, на „руски” начин: као да се њоме неке прети или пркоси. Руководилац Трибине, Јуца Киш, захвалила је уметници и рекла:

— А сад, по обичају Трибине, можемо да разговарамо.

Овога пута није било оне тишине, ишчекивања, па оног „пробијања леда” као после мојих предавања. Један младић, дугачке косе, брадат, негде из последњих редова, устао је и учтиво запитао:

— Молим вас: шта су то каундка регименте?

Објаснио сам ја:

— К. унд К. је скраћеница од Kaiserliche und Königliche Monarchie, Царска и краљевска монархија. Тако се некад званично звала Аустро-Угарска монархија, јер је аустријски цар био истовремено и мађарски краљ. Оно регименте надам се да знате шта је.

Пауза је наступила тек тада. Лед је првим питањем био тек начет: није и стварно био пробијен. Неколико тренутака касније јавио се други младић, са леве стране сале, до прозора.

— Хтео бих нешто баш поводом тога што сте рекли да питам. Можда нисам добро чуо, или сам можда сасвим погрешно чуо. Зар се у овој песми, на одређен начин, не жали за том Војводином са К. унд К. региментама?

— Не искривљуј! — добаци му опет један младић не тражећи реч. — За таквом Војводином се у песми сасвим сигурно не жали. Она се воли!

— Па ја то и кажем! воли се Војводина са К. унд К. региментама! Воли се Војводина са туђим барјацима пред својим четама!

— Па нормално!

— Шта је нормално?!

— Нормално је да се Војводина воли.

— Није нормално да се воли свакаква Војводина. Није нормално да се воли бечка Војводина.

— Ко је рекао да се воли бечка?

— Тако пише у песми.

— Дајте још једном да чујемо. Молим да се то место поново прочита!

— Маја, прочитај!

Маја прочита. Колико се сећам, прочитала је следећи одломак:

И волим је просјачку...
па Војводину бечку и вармеђску са туђим
барјацима пред четама,
К. und К. регименте, крај друма историја
силована и заклана,
и Војводину солунску и крфску под бајонетима,
сиву као војничка смрт у копоранима и
заједничким ракама.
Па је волим шестоаприлску, логорашку,
испребијану,
Обешену о бандере, пробушену по челима,
узорану од тенкова, од крви изопијану,
и партизанску кад је октобра донела пролеће
селима.

— Јесам ли рекао: у песми се воли бечка и
вармеђска Војводина!

— Али се воли и солунска и крфска!

— Воли се и партизанска!

— То није исто. Не може се волети шестоаприлска Војводина. Нити се може волети логорашка Војводина. Војводина обешена о бандере, узорана од тенкова.

У дискусији о стварном значењу песме полако су се искристалисала два опречна мишљења која су заступала два младића, два полемичара. Онај први, сад исто тако оштро, и безобразно, каже другом:

— Ти си без слуха за поезију. Песник не воли Војводину зато што је била преорана тенковима. Не воли је сигурно због тога што су у њој вешали људе о бандере. Срамота је тако што и помислити. Он воли Војводину са њеном укупном прошлошћу и садашњошћу. Свеједно што је та њена прошлост понекад била и мрачна.

— Немој да додајеш нешто што у песми не пише. И не употребљавај фразе из Социјалистичког савеза. Песник лепо каже да воли испребијану Војводину! — није се дао младић који је кренуо стазама књижевне критике.

— Овај нешто много зачикава ! — добаци неко из сале.

Једна госпођа, негована и са укусом одевена, уграби тренутак затишја, устаде и рече:

— Мислим да не можемо волети простачку Војводину. Много је простаклука код нас: где год се окренеш — простаклук! Погледајте како нам изгледају улази у зградама. Све је ишарано. Каква је то данашња омладина?

Не хтедоше више да је слушају па она седе и настави да говори својој околини.

Један старчић, из средине сале, показивао је руком да хоће нешто да каже. Јуца Киш га, срећом, примети и учини нешто, даде неки знак, па се граја утиша. Она је очигледно умела да држи конце у рукама.

— Ево, чика Мита има нешто да каже.

Чика Мита устаде, али не хтеде, као други, да говори с места, већ дошепеса до говорнице. За све време његовог лаганог кретања владала је тишина. Чика Мита, закључио сам по Јуцином понашању, био је, изгледа, стални посетилац Радничког универзитета: видео сам да га и други знају. Заузевши став на говорници као да хоће дуго да говори, чика Мита поче тек после мале паузе, пошто је осмотрио салу.

— Ја сам овде сигурно најстарији. Више сам него двоструко старији од ове младежи која се сад свађа око Војводине. Сећам се ја и тих К. und К. униформи. Нисам их ја носио, али су их носили мој отац и моји стричеви. Те су се униформе некоћ морале носити. А поготово се добро сећам шестог априла 1941. године. Био сам у погребној поворци кад су пале прве жртве. Небо се одједном зацрнело од авиона, а један се спустио сасвим ниско: сигурно је видео нашу поворку и знао је шта ми радимо на улици. Па нас је ипак митраљирао. Од једног фашисте се тако нешто и могло очекивати.

— Реците, да ли волите то што вам се тада десило? — пита га онај будући књижевни критичар.

— Како бих волео да ме неко гађа митраљезом?!

— То значи да ви не волите шестоаприлску Војводину.

— Немојте ви мени говорити шта ја волим, а шта не волим. Ја волим Војводину, а оно што се десило шестог априла не волим. Не повратило се.

— Тако је!

Неко из сале добаци:

— Ја волим бечку шницлу. — Млак смех пропрати ту опаску.

Јуца Киш се снађе:

— Предлажем да захвалимо чика Мити на учешћу у дискусији. А да о овоме о чему смо сада почели да разговарамо организујемо посебан сусрет са аутором песме *Војводина*, Мирославом Антићем.

Неки из сале аплаузом поздравише предлог. Јуца опет начини водитељски гест (била је добар водитељ). Сви прихватише да је данашња сесија завршена.

На жалост, Мирослав Антић је умро а онај разговор никад није одржан. Волео бих да чујем шта би он имао да каже о критикама упућеним његовој песми. Чини ми се да би он, по свом широком срцу, могао само да понови стих из песме:

„Волим је колико је зла и добра. Волим је подједнако.”

Што се мене тиче, осећам да је лагодније бавити се фолклором него поезијом: имам више посла са чињеницама.

ЈЕСТЕ ЛИ ЧИТАЛИ КЊИГУ ПЕТРА МИЛОСАВЉЕВИЋА?

Јуче је Биљана опет долазила, и то баш кад сам био сам код куће. Мада ми се не жали, осећам да је њен уредник опет гања. Донела ми је танку књигу Петра Милосављевића о песми *Santa Maria della Salute*.

— Јесте ли читали ту књигу?

— Знам за њу. Али човек, на жалост, не стигне све да прочита.

— Узела сам је — каже Биљана — да бих нешто више сазнала у односу Ленке и Лазе.

О том односу и ја понешто знам. Лаза Костић, педесетогодишњак, заљубио се у младу и лепу кћер новосадског велепоседника Дунђерског. Изгледа да ни она, иако је била тридесетак година млађа од песника, није била према њему равнодушна. Он јој је, иако ожењен једном сомборском богаташицом, нешто млађом од себе, ипак посветио своју најлепшу песму *Santa Maria della Salute*.

— И? Шта сте нашли у тој књизи?

— Компликованије је него што сам мислила. Вреди прочитати Костићев дневник који је приложен на крају књиге. Има само неколико страница.

Биљана седи преко пута мене у фотељи. Има на себи кратку хаљину. Хаљина јој покрива само део бутина. Оне ми привлаче поглед, а непристојно је да их загледам: млађа је од мене бар четврт века. Примећујем, међутим, да се данас обукла бар за нијансу слободније него иначе.

Хаљина јој има повелики деколте па се види оно празно поље између дојки, али се види и корен дојки: округле су, чврсте, набубреле. Биљана је као жена сигурно привлачна. Ништа о њој не знам: ни с ким се дружи, ни има ли момка. Не бих рекао да јој је момак онај Лука: све ми се чини да су они два света.

Да скувам кафу? — пита, и одмах устаје, не чекајући одговор. То је чинила већ и раније. А долазила је обично кад Сузи није код куће.

Могу да је загледам: отпозади ме не види. Кратка хаљина јој истиче облине. Звонак бат потпетица женски је: та музика корака може такође да надражује чула.

Устајем и ја за њом. Откривам у себи жељу да је видим усправну како се креће по кухињи: тада могу да је сагледам са сваке стране.

Крај бифеа, где сам се машио за чашицу, сретнем се с њом, лицем у лице. Мало се тргла, па насмејала. Има на уснама танку скраму љубичастог кармина. И исту боју благо нанету око очију. Мало се, за ову посету, рекао бих, дотерала.

— Хоћете ли и ви мало вињака?

— Не, хвала.

Ипак је, са шољицом кафе, донела и чашицу за себе.

— Само мало, да пробам.

Седа опет на исто место, прекршта ноге. Деколте јој открива, чини ми се, још већу површину груди: хаљина се тако наместила, угао се тако подесио, да сада боље и више видим. Не смем да пиљим, било би непристојно.

Тражим реч да јој нешто кажем, али без успеха. И она ћути. Сркнем кафу: још је врела. Сркне потом и она. Помислим: да ли јој је браонкаста течност премазала љубичасте усне? Погледам у њу: очи јој спуштене, осмех на лицу утихнуо, љубичасти сјај усана остао, али и он некако утихнуо: белина зуба може само да учини усне светлијим, а Биљанини зуби су сад скривени. Озбиљна је, ћути.

— Како вам прија вињак?

— Па, није лоше. Осетила сам нешто као струју у целом телу.

Хтедох да кажем да сам и ја осетио. Али то није била струја. Било је нешто друго.

— Неће вам сметати ако мало погледам књиге? — пита она, и не чекајући одговор прилази полици са књигама. Према мени је окренута из профила. Док она гледа књиге, ја сипам још један вињак, палим цигарету, гледам је. Више није непристојно: она на мене не обраћа пажњу: Гледа неке књиге, извлачи их, враћа, загледа.

Ћутање, и моје и њено, сад делује природно. Мени то ћутање прија. Могу да је гледам кроз дим и уз чашицу; не морам ништа да радим, не морам ни да говорим.

Онда она врати све књиге на место као да затвара неку капију од књига.

— Ја сад идем.

Узима ташну, пребацује каиш преко рамена, хвата браву, погледа ме, али не целим погледом.

— До виђења!

— До виђења!

КОЈА ВАМ ЈЕ САДА ГЛАВНА ПРЕОКУПАЦИЈА?

Која вам је сада главна преокупација?

Питање је, вероватно, Биљанино. Конвенционално је, поставља се скоро свима са којима се прави интервју. Па ипак, потребно је за разговор. Спада некако у круг општих генералија. И одговором на то питање човек се некако легитимише.

Која ми је сада главна преокупација?

Сада ми је главна преокупација како да објавим „Лазарицу“. Тачно сам рекао: не како да је напишем, већ како да је објавим! Већина наших писаца има тешкоћа са издавачима. Ја, изгледа, имам и неке додатне. На моје рукописе се гледа са сумњом и подозрењем. Или, још тачније: са подозрењем се гледа на мене као на аутора. То закључујем на основу понашања издавача. У Нолиту су ми рекли да рукопис не могу ни да разматрају. Њихова је ситуација баш сада изузетно лоша: бар за три наредне године не би могли ни да помисле да ми објаве књигу. Сличан одговор добио сам и у БИГЗ-у. Рекли су да су сви њихови планови испуњени за четири године унапред. У Просвети нисам ни доспео до уредника. Увек је некако испадало да нисам наишао у правом тренутку. Стекао сам утисак да сам човек који не зна свој трен. Покушао сам преко пријатеља некако да извидим ситуацију. Док је курјака биће и жртвених јагањаца, тако ми је пријатељ рекао. Ниси ти од оних које би они радо примили. Али ја не нудим себе; нудим „Лазарицу“. А та је књига неопходна нашем народу. Једна је од оних ко-

је је требало написати. Онда ми пријатељ каже: Понуди, можда ће ти рукопис ипак примити. Не могу, ипак, да послушам његов савет: видим му из очију да од тог посла неће бити ништа. (Увек сам више веровао очима него ушима.) Исти сам рукопис већ био нудио Народној књизи. Држали су га две године без одговора. После тога на одговор нисам ни чекао: подигао сам га и носио другим издавачима. У Српској књижевној задрузи су ми говорили нешто што никако нисам могао да разумем. Односно, разумео сам, али то што сам разумео заиста нема никаквог смисла: моје презиме је Јовановић а они не објављују ауторе чија презимена почињу са Ј. Али ја не бих могао да наведем ниједну реченицу која би то могла да потврди. Могу само да кажем да сам тако схватио наш разговор. Они би, сигурно с правом, рекли да сам погрешно схватио. Свеједно — ни они нису „Лазарицу” прихватили.

Нудио сам „Лазарицу” београдским издавачима, јер је Београд главни српски град, а „Лазарица” је једна од главних тема која Србе може да интересује. У почетку ме није бринуло што први издавач, под вештим изговором, није моју књигу прихватио. Ако не прихвати један издавач, прихватиће други са више слуха. Али сам се убрзо уверио да сам се преварио. Међу нашим издавачима — бар кад је у питању моје искуство са „Лазарицом” — није ни постојао конкурентски однос: нико се није потрудио да искористи конкуренцију па да направи посао. Управо обротно: као да је међу њима постојало неко дошаптавање — ако лоше прођеш код једног издавача, тако ћеш проћи и код другог и трећег, под другим изговором, али свеједно, резултат је готово увек исти. Писцу који нуди рукопис (да будем прецизан: писцу „Лазарице”) судбина је већ на првом кораку одлучена. Изгледа да за поуду нисам изабрао прави трен.

Што је најгоре: нисам више сигуран ни да је моја „Лазарица”, која се годинама повлачила код београдских издавача, уопште била читана. Уредници су се веома добро извежбали да госта

лепо дочекају и испрате, да говоре бираним речима, али и да не дају одређене одговоре. Могу да поновим шта су ми рекли о времену, о политичкој ситуацији, о томе ко се с киме швалера, али не и шта стварно мисле о рукопису „Лазарице“. Речи им више служе да прикрију ставове, него да их изразе. Да бих докучио да ли су уопште отварали рукопис „Лазарице“, довијао сам се, постављао им околишна питања. Али су се они извештили и за такву врсту испитивања. Тврде, на пример, да су рукопис читали, а наводе детаље који с њим немају никакве везе. Или тврде обратно: да још нису стигли да га прочитају, а из разговора стичем јасан утисак да су се њиме пажљиво бавили. Или дају до знања да су се рукописом бавили, али су везе између онога што су они у рукопису прочитали, и онога што тамо стварно стоји, веома танке.

Има једна доктрина о понашању коју сам чуо: ствари у политици треба држати неодређеним. Кад је ствар неодређена, увек имаш могућност да се понашаш како хоћеш, или, према приликама, како мораш: ништа неће бити у супротности са неодређеним ставом. Та доктрина, очигледно, погодује уредницима у издавачким кућама. Али није добра за ауторе. Аутор је заинтересован да што пре буде начисто. Њему је најчешће идеал да има статус робног произвођача на пијаци: изложим робу да је сви виде — ко пре дође и понуди већу цену, његова је и роба.

То мутно што се почело дешавати са „Лазарицом“ и око ње сведочи ипак о њеном значају. Све ми се више уврежује у свести да су београдски издавачи ипак на неки начин осетили да се ради и о значајној теми и о значајној књизи. Баш због тога је и нису зграбили: могли би да погреше, па да због погрешне процене после испаштају.

Српска рак-рана била је и јесте Косово. Срби и данас жале за оном давно изгубљеном битком, за Косовом, и за другим изгубљеним биткама које су због Косова после имали. И то је тема по којој стално копају. Моја „Лазарица“ има везе са

Косовом, али проблем другачије поставља: не бави се изгубљеном битком и биткама; бави се покушајима да се направи еп о косовском боју. Бави се, дакле, песничком свешћу која је о том догађају створена. Бави се неуспелим покушајима да се та свест изгради, а делимично и узгредно и неуспесима Срба да изграде свест о себи.

Први спомен о „Лазарици” дао је Вук у „Рјечнику” 1818. године. Тамо, под речју „Лазарица” стоји: „тако зову слијепци ону велику пјесму од кнеза Лазара и од Косовског боја. „Лазарица” се почиње: Цар Мурате на Косово паде, / Како паде ситну књигу пише, / Те је шаље ка Крушевцу граду – А све су остале косовске пјесме комади од Лазарице”. Вук је, на жалост, објавио само „Комаде од косовских песама”: сам никад „Лазарицу” није сакупио ни објавио. У његовој заоставштини остала је у рукопису једна „Лазарица” коју је добио 1921. године од шидског попа Аврама Панића. Али она, на жалост, није била на нивоу оних објављених комада; зато је Вук, вероватно, није ни штампао.

Комади „Лазарице”, међутим, такви су да сугерирају постојање целине. О томе да ли је „Лазарица” као целина икад постојала, било је научне дискусије. Наспрам Вуковог мишљења, које он никад касније није оснажио, јавило се и супротно мишљење Стојана Новаковића. По том мишљењу – касније га је прихватио и Маретић – „Лазарица” никад није ни постојала као целовит еп: постојала је само у виду посебних песама, у виду комада епа. Али и једно и друго мишљење заснивају се на уверењу да је „Лазарица”, у основи, еп: да је комађе мало више повезано, оно би било еп. Односно: да се нашао певач који би учинио само корак даље од затченог - косовске песме би постале еп.

Српске народне јуначке песме пореде се често с *Илијадом* и *Одисејом*. Али се, разуме се, ниједна наша епска песма не може поредити са тим еповима. Са њима би се, евентуално, могла поредити „Лазарица” да је била довршена. Али она није била довршена. Ту чињеницу не можемо заобићи, ма колико „Лазарица” била

близу да постане прави еп. Због тога су се и јављали покушаји да се она догради, доврши. Покушавали су то да учине наши аутори: Ковачевић (1810), Јоксим Новић Оточанин (1847), па Армин Павић (1877), Тихомир Остојић (1901), Срећа Стојковић (1903), али има покушаја и на страним језицима: Зигфрида Кепера на немачком (1852), Меде Пуцића на италијанском (1860), Адолфа д'Аврила на француском (1868), Елоди Лотом Мијатовић на енглеском (1881) и Карла Гребера, опет на немачком (1885).

Састављачима косовске епопеје, ни нашим ни страним, није се дало: од комада косовских песама, од саме идеје о косовском боју и од ликовва и ситуација из косовског боја није се могла створити велика епопеја. И после свих тих неуспелих покушаја испадало је да је косовска битка најбоље приказана у оном Вуковом „комађу”, макар и као торзо. Моја испитивања тих покушаја, заснована на модерним структуралистичким основама, показала су да се од тог комађа и није могао створити целовит еп: једноставно, песме о косовском боју нису биле конципиране тако да би могле да задовоље структуру епа. Да би био еп као „Илијада”, са којом се најбоље може поредити, косовски циклус песама морао је да има још једну димензију: да приказује и супротну страну. Величина Хомеровог епа омогућена је самим његовим устројством. Хомер се подједнако односио и према Грцима и према Тројанцима; био је изнад и једног и другог завађаног народа, изнад њихових војски и изнад њихових јунака, чак и изнад богова који су за поједине јунаке, своје штићенике, навијали. То се српском певачу није десило, а није се десило ни оним страним ауторима који су ишли за трагом српских певача. Певач косовске трагедије, другим речима, није нашао најбољу тачку гледишта за свој еп: он је ту тачку стављао међу српске јунаке, и по правилу се није уздизао изнад њих. На тако „ниској” тачки гледишта и није се могла направити права епопеја.

По несрећи, моје анализе неуспелих покушаја да се направи „Лазарица” сигурно нису по-

вољно говориле о Србима, њиховом карактеру и њиховим стваралачким моћима. Један од разлога што ни издавачи нису прихватили „Лазарицу“, што су налазили начина — не да је одбију (то нико није учинио) — већ да је не прихвате, лежи у чињеници да је она њима морала да буде уистину непријатна. Радије би сигурно слушали доказе да су нам косовске и друге песме на нивоу „Илијаде“. Посебно су морале да им буду непријатне основне тезе, које су произишле из анализе „Лазарице“.

Прва од теза је сведочила о немоћи српског певача, зачетника циклуса или аутора песама које су чиниле основ „Лазарице“ — да се уздигне изнад националних хоризоната и да направи сложенију визију једне епске битке. Наш песник је, затим, националну трагедију на Косову објашњавао Лазаревим опредељењем за пораз на земљи, тј. за царство небеско. То је оно чувено српско косовско опредељење. То опредељење је рационално, али и са становишта епа неубедљиво: тражи се разлог за пораз у својој вољи, у свом опредељењу, а не у својим историјским могућностима. Да је Лазар знао за шта се опредељује, и какве ће невоље својим опредељивањем донети потомцима, не би се тако опредељивао. Нашем певачу је, међутим, био потребан мотив; немајући прави мотив, он је нашао квазимотив. Идеја пораза тако је добила ослонац, могла је да буде на кохерентан начин објашњена, али разлозима који излазе из лаичке сфере и улазе у религијску сферу: зато су на идеји косовског опредељења и инсистирали црквени мислиоци (нпр. владика Николајевић).

Друга теза је, такође, неповољно квалификовала нашег епског певача. Он је дао и друго квази објашњење за пораз: за изгубљену битку је оптужио једног јединог човека. Бој убио Вука Бранковића! Он издаде цара на Косову. Само да Вук није издао, битка би била добијена. Тај квазиразлог у супротности је са оним првим разлогом о косовском опредељењу. Та два разлога, другим речима, нису стајала у конгруентном односу: један је другог искључивао, онемогућавао

да се изгради кохерентан еп. Није добра страна могућег епа у томе што је у Вуку Бранковићу нашао жртвеног јарца. Певач је хтео да објасни пораз лаким разлозима: зато се и определио да за све што се десило оптерети једног јединог човека. Ни та чињеница не говори о високој свести и о епској објективности певача: за епопеју он је веома лако и једноставно објаснио историјски пораз. При том је начинио крупну етичку погрешку: сву кривицу је свалио на једног јединог човека који, као појединац, и не би могао да буде толико крив за један велики историјски пораз. Представник тзв. критичке историје код Срба, Иларион Руварац, још у 19. веку је осветлио лик Вука Бранковића и скинуо тешку љагу са његовог имена. Новији историчари, међутим, нису толико категорички у одбацавању Вукове издаје, или јој бар не придају значај какав јој је придавао народни певач. И та чињеница опет посредно сведочи о томе да је народни певач био испод историјске свести. На једноставним речењима епског боја не може се градити сложена структура епа.

Најзад, има и једна карактерна особина у Срба, коју је открио Станислав Винавер, и то баш у овом комаћу песама из косовског циклуса. Винавер је обратио пажњу на Лазареву здравицу на вечери пред полазак у бој на Косово. Лазар напија редом: по старештву старом Југ Богдану; по милости — својих девет шура; по лепоти Косанчић Ивану; по висини Топлици Милану; по јунаштву Милош Обилићу. Не напија је, примећује Винавер, никоме по мудрости. То значи да Лазар у својој околини није имао никога ко би се по мудрости истицао, што је Хомер имао. Другим речима, то значи да и за нашег народног певача мудрост није била на високој цени. У нашим народним песмама има и много јунака и много јуначења, има гестова племените пожртвованости, витешког поступања, али нема гестова племените мудрости. Погдегде се само среће лукавост код јунака у тренуцима кад је потребно да спасу живот или да некоме учине сличну услугу. Било би боље да није тако: било би

боље, другим речима, да у српском народу има више мудрости. Наш епски певач тој димензији није поклатио пажњу. И са те стране комађе козовских песама је мањкаво: недостаје му једна виша интелектуална димензија.

Све у свему, анализа покушаја да се изгради „Лазарица” показала је недовољност њених структуралних и идејних основа; недовољност свести певача да такве основе изгради. Моја анализа, међутим, показала је и недостатак потребе интелектуалних снага нашег народа да у аналитичкој критици властите баштине дође до спознаје властитих стваралачких могућности, тј. да дођу до свести о себи, а то значи да поправе оно што се да поправити и да досегну даље од народног певача.

Мој закључак је: да је књига о „Лазарици” одавно требало да буде написана, можда још боље и критичкије него што сам ја то учинио. Пишући је, ја сам хтео да свом народу одужим један дуг који сам као стручњак осећао. Зато сам и био непријатно изненађен што издавачи, који су имали педигре националних институција, према мом подухвату (који је заиста мој, али и који је историјски нужан) нису показали ни много заинтересованости ни разумевања.

Моја намера да у Београду нађем издавача за „Лазарицу” сасвим неочекивано је била прекинута. У Градској кафани, док сам чекао да ми прође време па да одем у редакцију Књижевних новина, пришао ми је један човек: сед, проћелав, дебељушкаст. Приметио сам како се провлачи ка мени између столова и даје ми неке знаке. Широ је усне у осмех а руке у поздрав:

— Где си, бре, Лало!?

У мојој близини није било другог госта; обраћао се, очито, мени. Помислио сам, ипак, да грешим: нико ме никад није звао Лалом. Човек ми, међутим, није био сасвим непознат.

— Ти се, изгледа, мене не сећаш! Дај, тргни се. Мими! Зар се не сећаш Мимике?

— Како да не, како да не! — кажем ја за сваки случај док се стварно не сетим. На помен Мимикиног имена сетим се једног друга са студија.

— Откуд сам ја за тебе Лала?

— Па зар више ниси у Новом Саду?

— Јесам, али нисам Лала.

— Сви сте ви тамо лале, тулипани — каже ми он и лупи ме по колону. — Што се, бре, ви тамо од нас сепарирате?! (Акценат му је још увек онај стари, крушевачки).

— Како се сепарирамо?

— Сепарирате се, сепарирате. Ето, ти мене не познајеш, или нећеш да ме препознаш. А ипак тражиш београдског издавача: хоћеш своје лалинске књиге да објављујеш по Београду.

— Откуд знаш шта ја радим по Београду?

— Све се зна. Ништа не може да се сакрије. А ви, лале, тако: нас нападате, а своју робу хоћете да нам продате. Што ти не објављујеш у свом Новом Саду, у свом Ујвидеку, Нојзацу, Неопланти, и како га све зовете?!

— Добро — кажем — јесмо ли ми школски другови или лале? Шта ћеш да попијеш?

— Ништа — вели он. — Сад немам времена. У Радију сам. Наврати некад до мене — рече и оде.

Мими — ако је то он стварно био! — наметну ми још једну могућност у вези са тешкоћама које имам око објављивања „Лазарице”. Можда те тешкоће потичу отуда што годинама живим у Новом Саду. Можда Београђани и не гледају о чему пишем, већ одакле сам: неће да објављују ауторе ван свога атара. Још горе, дакле, него што сам мислио да јесте.

Куда ћу сада с „Лазарицом”?

Помисао на Биљану и на њено питање даде ми идеју: А што не бих рукопис понудио Матици српској?!

Решење ми се учини посве природним. Како
га се раније нисам сетио!

У МАТИЦУ СРПСКУ! У МАТИЦУ СРПСКУ!

У Матицу српску! У Матицу српску! Та ми-
сао ми је наједном дошла као најприроднија.
Најстарија, славна српска културна институција
треба да ми објави „Лазарицу”. Она ће сигурно
бити заинтересована за оно што је најсудбонос-
није у историји српског народа: за духовно
расплитање косовске трагедије.

Као Новосађанин ја сам, разуме се, знао све
најважније о Матици: ко је председник, ко сек-
ретар, који су најистакнутији матичари. У Ма-
тицу сам одлазио обавезно годишње једанпут:
16. фебруара на дан њеног оснивања. Тај дан је
за један део Новог Сада био изузетно свечан.
Свечаност се у Матичиној згради одржавала по
традицији увек у шест сати поподне. Сат или
пола сата раније у згради Матице збирали су се
гости да прославе тај чин. Годинама сам и ја би-
вао један од гостију у препуној сали. Морао сам
и сам да долазим нешто раније да не бих остао
без места. Седао сам негде у дну сале (оценио
сам да ми је тамо било место). Био сам, као и
други, свечано обучен.

И ја сам био један од Матичиних чланова-са-
радника: објавио сам у Зборнику за књижевност
и језик једну студију и два приказа књига. То је
било довољно да ме уврсте у списак чланова-са-
радника Матице не тражећи моју сагласност ко-
ју бих, разуме се, веома радо дао. Доласке на Ма-
тичине прославе сматрао сам својом обавезом:
ко не дође тога дана, од руке му ништа не роди-
ло.

Матичине годишње прославе биле су веома свечане. Откако постоји, телевизија их је редовно снимала. Кад се телевизијска светла попале, ми у сали почињемо да схватамо да се нешто важно и лепо дешава. У салу улазе свечано и достојанствено председник, потпредседник и секретар Матице, па онда још неколико личности: песник који је добио Змајеву награду, критичар који ће о њему говорити и још понеко. Руководство Матице седа за председнички сто, остали у први ред. Председник Матице, према ритуалу, као и сваке године у исто време, говори о начину на који је Матица српска основана, онда говори о оснивању и утемељитељима Змајеве награде за поезију, потом даје реч секретару, и овај нешто говори, онда говори критичар који образлаже награду, затим и награђени песник говори, па председник Матице уручује један округли замотуљак песнику, на крају млади глумци читају песникове стихове. Готово сваки од тих чинов праћен је дуготрајним аплаузом. Телевизијска светла се повремено пале и гасе. Устаљени ритуал даје тој прослави свечани тон. После последњег аплауза представа је завршена; публика напушта салу. Један део публике иде после тога десно, па низ степенице на улицу. Други, мањи, иде лево у Матичине просторије. Тамо се настављају сусрети са присутним узваницима политичарима: критичарима и песницима свих врста. Део публике остаје у ходнику. то су најчешће они који не би кући, а који се не упућују лево без позива: у наредних пола сата нешто ће се десити, па ће се и они определити за једну или за другу страну.

Ја сам најчешће бивао међу онима који су одмах скретали десно, тј. излазили из зграде и за које је Матичина прослава била завршена. Али, временом су се стицале околности те сам се нешто дуже задржавао у ходнику који је играо улогу некаквог чистилишта. Увек је било понеког од људи моје категорије који би се ту нашли: и ми смо имали о чему да причамо.

Мене је, додуше, вазда привлачило оно што се дешава иза великих врата, у главним Матичи-

ним просторијама где се, кажу, налазе веома ле-
пи салони са стилским намештајем и мноштвом
стариx слика. Врата која воде у тај део Матичи-
них просторија, међутим, аутоматски су се зат-
варала чим би неко ушао унутра. Она, по својој
конструкцији, нису ни могла да буду дуже отво-
рена, па да човек бар баци унутра поглед и да ви-
ди како тамо изгледа. Тако је мени Матица била
само донекле доступна, практично донде докле
је била отворена за јавност, до своје свечане са-
ле. Од великих врата лево (кад се из сале изађе)
остала ми је, у ствари, непозната. Постојала је
једна граница коју је тешко било прекорачити:
то су била та врата која су се, колико сам видео,
лако отвара. Она су чинила извесну психо-
лошку баријеру. Видео сам — јер се на тим про-
славама много могло видети — како је та барије-
ра и за друге постојала: нисам био једини који
није могао да је пређе, или коме није било доз-
вољено да је пређе. То значи: могао сам и ја да
отворим врата као и други и да се нађем у унут-
рашњој страни Матице. Али то ипак нисам учи-
нио: није ми се дало.

Једаред сам додуше, и то учинио. Питао сам
једног познаника, који у Матици ради, постоји
ли у близини WC. Он ми је рекао да се налази
одмах иза врата. А пошто сам се ја нећкао - тре-
бало је да пређем иза *оних* врата — он ме је ухва-
тио подруку и просто гурнуо баш кроз та врата,
убацио ме је унутра у један празан ходник. За
разлику од оног претходног, овај је ходник био
посве пуст: нигде никога. Колико сам могао да
видим, дуж ходника се протезао један дугачак и
дебео сив тепих, на зидовима је било слика, са
леве стране уза зид налазили су се ормани са
књигама, а у дну ходника, налазила су се друга
велика врата, опет затворена. Ушавши у унут-
рашњост Матичиних просторија, ја, у ствари,
опет нисам доспео до *оних* одаја, у којима су се
они узваници били изгубили. Могао сам само да
скренем десно, у WC.

Данас, међутим, после nelaгодности у ре-
дакцији *Антропоса*, посете Пе Кау и *оних* заго-
нетних сусрета на улици, указала ми се прилика

да стварно продрем у унутрашњост Матице, да допрем и иза свих оних врата која се аутоматски затварају. Носим са собом рукопис „Лазарице“. Ако београдски издавачи немају разумевања за праве проблеме, ако немају жељу да се суоче са немоћи српског народа да изгради целовиту песничку визију о својој судбини, или бар о својој највећој националној трагедији, онда, вероватно, у том народу мора да постоји неко ко је спреман да истраживања тога проблема подржи. Ко би то пре могао бити него Матица српска у Новом Саду?! Схвативши то, ја сам у зграду те славне институције ушао са извесним самопоуздањем. Сада више не долазим као један од бројних учесника у прослави; долазим као прави саградник: са правом књигом о правом проблему.

Зато сам сасвим спокојно и мирно отворио она велика врата. У ходнику, до којег сам једном већ био доспео, опет није било никога. Што је и разумљиво: био је радни дан. Матичари су сигурно унутра, на својим местима. Сем врата која воде у WC, мушки и женски, у ходнику постоје још двоја врата: једна у дну, друга лево. Куда да идем? Реших прво да покушам лево. Закуцах тихо. Нико се не одазва. Закуцах још једном, мало јаче. Опет се нико не одазива. Врата су стара, дебела; треба јаче покуцати. Покуцах поново, али тако да ме чују. Опет никога. Онда ја полако, с поштовањем, притиснем браву. Врата се лако отворе: уђем у лепу, чисту собу са изрезбареним столом и фотељом. У њој никога. На столу мас-тионице: неко ту очигледно пише. Уз зидове су стари, укусно направљени ормани. На зидовима је неколико слика у тешким позлаћеним рамовима. Лево и десно опет врата, и једна и друга затворена. Покуцам на врата лево. Нико се не одазива. Притиснем браву: опет једна слична соба, са стилским намештајем, књигама, сликама. Друга врата водила су у сличну салу у којој сам већ толико пута бивао. Али та је сала празна и мрачна: без људи, без рефлектора и свечаних људских гласова. Са немим портретима на зидовима и навученим засторима на прозорима деловала је помало застрашујуће. Зато се вратим на

светло: у собу у коју сам најпре ушао. Покуцам на врата десно. Куцам, а нико ми се не одазива, прође ми кроз главу. А одмах затим: ко куца, отвориће му се. Ја куцам, али ме се не отвара. Сам отварам врата и никога не срећем. Тако и у овој соби. Опет стилски намештај, слике, столови са мастионицама, перима, оловкама, знак да за њима ипак неко седи. Али су врата из ове собе отворена, па се унутрашњост Матице може видети: постоји читав низ соба повезаних вратима. У свакој од тих соба-преграда мање-више исто: слике, сто, фотеле, ормари с књигама. Али свака соба истовремено и другачије изгледа: садржи другачији намештај, друге слике, други распоред столова и фотела. Тако нешто се ни у једној другој новосадској установи не може видети. Матица српска је уређена као репрезентативна институција.

Пошто су врата у више нанизаних соба била отворена, даље нисам ни морао да куцам: прво бих провирио унутра да видим има ли кога у просторији, затим бих продужавао. И тако до краја, до главног салона који се налази на самом углу зграде. Салон је нешто пространији од других просторија, али ни он није претерано велики: довољан тек да се сместе две гарнитуре за седење. Из салона десно иде се у један празан фoaје, а право, дуж зграде, у једну велику просторију. И на тој просторији су била отворена врата, а иза тих отворених врата долазила су још једна, и тако редом.

Сад сам се већ кретао као по напуштеној кући: ишао сам од собе до собе не очекујући да ћу икога срести. У један мах ми се учини (заправо, био сам сигуран да је тако) да сам видео једног старчића како је минуо поред врата: сед, погурен, с брковима, сличан неком од оних с портрета. Потрчао сам да га стигнем. На жалост, нисам успео. Он је нестао негде у згради: није га било ни у соби у којој сам га видео, ни у суседним; вероватно је постојао неки пролаз који мени није био видљив.

После тога сам имао још једно привиђење: учинило ми се да чујем шуштање хаљине и жен-

ски ход. Жене, чак и кад газе по дебелим теписи-ма, то се чује. Пожурио сам у правцу из кога је долазио шум, а онда прибегао лукавству: сакрио сам се иза врата, притајио дисање, не би ли она прошла кроз врата поред мене: могао бих да је видим с леђа, а тад ми не би умакла. Али и тај покушај је био узалудан. Женски ход се убрзо више није чуо и опет је завладала дубока тишина. Упутио сам се онда ка вратима с десне стране: преда мном се указао још дужи ходник од оног кроз који сам првобитно био ушао, са вратима са обе стране. Отварао сам једна по једна: ни у једној соби никога.

Затим сам се попео уз степенице. Опет ходник готово исто онолико дугачак, и врата са обе стране. Била је среда, радни дан. Никакав празник, ни државни ни црквени у ово доба године. Ипак, нигде никога. Не понашам се више бојажљиво као кад сам ушао: трескајући отварам врата, више лупам по њима него што куцам:

— Има ли кога?!

— Хеј, матичари, има ли кога у овој кући!?

Тишина, и само тишина. Зграда је стара, зидови дебели; верујем да ме нико споља није чуо.

Најзад, ту, у поткровљу, чујем неке звукове. Личе више на цијукање него на људске гласове. Прислоним уво на врата. Још боље се чује: тихо цијукање, некакав лепет крила, шта ли. Притиснем браву. Она попусти, али и сама цијукну: била је, очигледно, зарђала. Млаз светла проби кроз врата па се са стакленика на крову размакну паучина. Просторија је била сеновита: некадашња ламперија, којом је кров био изолован, местимично је иструлила, кров је, очигледно, негде попустио, па су млазеви воде за кишних дана нагризали старо здање. Нешто као птица пролете ми поред уха. Поглед ми пође њеним трагом. На једном месту испод таванице, близу дебеле греде, тамо где је било највише пукотина, висило је шест угојених слепих мишева. Први пут сам видео да они на неки начин висе окачени за плафон.

Чудно! Доле пуно брижљиво сређених и уредно одржаваних просторија, а овако неуредно поткровље. Ту би се могао направити одличан сликарски атеље.

Пошто је та просторија била последња до које сам могао да продрем, није ми остало ништа друго него да се спустим низ степенице, у доњи, светлији део, који је био празан, без живе душе, а ипак је све сређено и постављено на своје место.

Пролазио сам слободно кроз просторије у којима сам већ био, загледао слике, књиге, седао за столове, испробавао пера, отварао фиоке, трудећи се да будем што гласнији, да ме ко чује. Нико ме, међутим, није чуо. Писац „Лазарице“, могао је целу Матицу да дигне на главу а да га нико не чује. Јер, никога и није било да чује писца „Лазарице“ који је дошао да покаже рукопис уваженим друговима и господи из славне институције.

Ходајући тако, с краја на крај Матичине зграде, нисам могао да не приметим нешто што ме је изненадило: трагове живинског, тј. ћурећег измета. Неко се ћуре, очигледно, слободно кретало пустим Матичиним простријама и остављало трагове свог присуства. Учини ми се у једном тренутку да то није лепо, да може да шкоди славној институцији. Паде ми на памет да би добро било да негде на видном месту напишем: „Ћуре опоганило Матицу“, али ту помиша одбацих: вероватно нисам једини који види ту ћурећу поган: ваљда и они који овде раде то исто треба да виде. Кад пажљивије погледах по тепиху, учини ми се да ћурећи трагови сасвим јасно воде доле ка подруму. Али одустадох од трагања за ћурећим леглом: нисам ваљда због тога дошао.

На жалост, не спадам у праве znalце српске културе деветнаестог века; ипак се бавим превасходно антропологијом, фолклором. Гледајући сада слободно бројне портрете по Матичиним салонима, учини ми се да сам, ипак, недопустиво мало обавештен о личностима које су задужи-

ле нашу културу. Готово да никога од тих ликова са портрета нисам препознавао: да није било њихових имена, исписаних на рамовима, не бих знао ко су. Додуше, ни овако, док читам њихова имена, не знам ко су, али бар знам кога ти портрети представљају. У главном салону привукло ми је пажњу једно мушкобањасто женско лице, ипак пријатно. Жена мора да је била ниска растом, али врло кочоперна. Испод портрета, на раму, писало је да је то Аница Савић Ребац. За њу сам, разуме се, знао: она је ћерка чувеног Милана Савића, Матичиног секретара. Знала је, кажу, много језика и била је веома образована.

У суседном салону бејаш изненађен када, из врата, опазих знани ми портрет Лазе Костића. То је онај Предићев портрет из позних Костићевих година: оронуо, а још увек титан, са безнађем у љутитим очима, спутана орлушина. Такав је Лаза Костић сигурно био кад га је Предић сликао. Видевши га, усред Матице, обрадовах се као да сам пронашао неког рођеног. Почех онда да тражим портрете других књижевника, Змаја, Јакшића, Стерије, Даничића... Али никога од њих не нађох.

Пошто никог није било да писца „Лазарице” узнемири, учини ми се да би добро било да се мало пружим на канабету испод слике оне пријатне жене што се звала Аница Савић Ребац. Било је скоро подне, а мене је дан већ био изморио.

ЧИН НЕДОСТОЈАН ПИСЦА „ЛАЗАРИЦЕ”

Оно што сам снио заиста није достојно мог угледа. Поготово није достојно угледа писца „Лазарице”, расправе о духовним основама карактера нашег народа.

Док сам још будан лежао на канабету у гиздавом Матичином салону, мислио сам: то је сигурно оно канабе на којем је Аница Савић Ребац испалила себи метак у груди. Не би га, иначе, поставили испод њеног портрета. Признајем: посве сам разочаран Матицом; једно сам очекивао, друго сам дочекао. Очекивао сам да ћу у тој институцији затећи пуно радинога света, баш као у кошници. Реч матица ме је увек асоцирала на пчелињак. То значи пуно радилица, понеки трут, и једна матица око које се окреће пчелињи живот. Очекивао сам, кад отворим прва врата, да ће ме дочекати нека млада секретарица (зашто баш млада, не бих знао да објасним); да ће ме одвести код главног уредника; главни уредник, кад чује какав рукопис носим, одвешће ме код ресорног уредника да му представи писца „Лазарице” ради договора о процедури објављивања. Уз то, помишљао сам како би било лепо да неко писца „Лазарице” проведе по оним тајновитим деловима Матичиног здања која су ми дотле била недоступна: као писац те књиге ваљда такву пажњу заслужујем.

Ништа од тога нисам доживео, нити могао да доживим. Како је могуће да једна таква зградурина буде пуста, застрашујуће празна? Матица је, сем тога, у мојој свести била кућа која је требало да негује српску културну традицију.

Видео сам у њој много којекаквих портрета који су представљали људе мени непознате. Нисам видео портрете Орфелина, Доситеја, Рајића, Стерије, Бранка, Јакшића, Змаја, Трифковића, Исидоре Секулић, Црњанског. Сем Лазе Костића и Анице Савић Ребац, од познатих видех још само Пупина и Вељка Петровића. Њихово присуство, међу бројним другим портретима, могло је само да подстакне питање: где су остали? зашто они нису ту? Без првих људи, који су деловали на овом тлу, и у овој средини, Матица ми је деловала некако сиротињски. Чак ни оне бисте, шест на броју, испред Матичине зграде, нису представљале прве људе културе, већ прве људе Матице. А то је нешто друго, разлика је важна. Кажу да је Матица, још пре првог светског рата, од богаташице марије Трандафил (Трандафилке Марије), добила ову садашњу зграду, а да је сама зграда првобитно била намењена сиротишту. Игра случаја је учинила да најрепрезентативнија новосадска зграда буде намењена сиротишту, па да је потом добије најрепрезентативнија новосадска културна институција. О историји Матице ја ипак мало знам; незнање може да објасни моје предрасуде о тој институцији, иако не мора да их оправда. Све крупне заслуге Матичине за наш народ и наше народности ја засигурно не знам. У свести су ми, кад је она у питању, оптужујуће речи Исидоре Секулић. Наводим их по сећању, јер више и не знам где сам их прочитао: Кога је Матица помогла? Да ли Ђуру, да ли Лазу? Да ли је дала секретарство једном Милошу Црњанском? Додао бих томе оно што сам чуо да се с прекором прича по Новом Саду: да Матица није прихватила ни две наше најумније жене које су потекле са војвођанског тла: Аницу и Исидору. Аница је била кћер Матичиног секретара; ниједну јој књигу Матица није издала. А Исидорине књиге је почела да издаје тек после њене смрти: кад су се око њих издавачи почели отимати.

Тонући тако у сан испод слике која је представљала Аницу Савић Ребац, на канабету на којем се она сигурно убила, јавила ми се мисао (или је то био већ сан?) да бих — кад други

неће — могао и сам да учиним нешто да се стање у Матици промени. Стари би писци рекли да је Аничин дух ушао у мене и надахнуо ме. Ја у то не верујем. Ипак, остављам могућност да је баш чињеница да сам лежао на оном њеном канабету и испод њеног портрета покренула неке психичке механизме: жељу да стварам, да мењам, да утичем. Али како да утичем? Сетих се Париза и Пантеона, Матица би могла да буде неки пантеон српске културе, или бар једног њеног дела. Али ме Пантеон одвећ подсети на монументалну гробницу. Зато ме след асоцијација одведе до Сорбоне. У том најславнијем европском универзитету поједине сале носе имена славних писаца и научника. Зар не би тако нешто могло и у Матици? Матица има, колико сам видео, десетак стилских соба-салона (по томе је прави музеј). Свака би од тих соба-салона могла да се посвети неком од великих људи који су деловали на овом простору. Зашто, на пример, онај салон са сликом Лазе Костића не би био Салон Лазе Костића, а онај са Аничином сликом — Салон Анице Савић Ребац. Та ми се мисао учини веома привлачном. Замислих како би било лепо да ме је неко од уредника у Матици српској примио у Салону Лазе Костића. Или да су ме позвали да одржим једно предавање о „Лазарици“ у сали која носи име Вука Караџића! Или кад би у Змајевом салону стајале бар фотографије добитника Змајеве награде, а на полицама за књиге сва досадашња Матичина издања! Или кад би уредништво едиције Савремени роман (српски, југословенски, светски) имало седиште у Салону Милоша Црњанског. Салон до салона, са именима значајних писаца, то можда и није најбоље решење. Мени, на жалост, боље није падало на памет. Али ми се у сваком случају свидела основна идеја: да би у Матици првим људима требало дати прва места. То би био један од начина да се исправе неправде прошлости (и Матица их је, сигурно, чинила), али и да се отворе боље перспективе за будућност.

Био сам сам самцит у згради Матице српске. Дочекао сам и ја својих пет минута: да стварам, да преуређујем по своме, без наметнуте одговорности, без полагања рачуна. (Тако, вероватно, и

други чине.) Замисао о реконструкцији Матице, међутим, била је у мени доста магловита: то што сам видео као живе слике тешко је било и остварити. Али где сад да нађем Змајев портрет и да га окачим у установи која додељује Змајеву награду? Где да нађем Стеријин портрет, портрет Исидоре, Црњанског? „Зал именни Исидори Секулић”, како би Руси рекли, требало би да буде исписан уочљивим словима. Имао сам представу како би та слова изгледала. Али то је једно, а друго је поставити их изнад врата. Ништа нисам могао да учиним ни са другим идејама. Вероватно ја нисам први који је до оваквих замисли дошао; оне су посве једноставне. И другима, као и мени сад, тешко је било да их остваре. Зато и одустадох од намере да у Матици нешто стварно променим. Моје је било да дам идеју, да дам смер у којем би требало извршити реконструкцију Матице: они који имају моћи и средстава, учиниће све остало.

Пођох зато да тражим фломастере и хартију. На столовима, у Матици, на жалост, фломастера нема. Има само старих мастионица са перима за умакање. Те мастионице ме подсетише на детињство-мој деда би умочио перо у мастионицу, онда стресао у рупу сувишак мастила: волео бих и сад да видим некога да тако ради. Али мени то сада није било потребно. Шта да радим? Почех да тражим по фиокама. Неке од њих су сасвим празне, друге закључане. У једној соби, тј. у салону који би мислим, требало да припадне Јакшићу, наиђох на фиоку која се лако отвара. Није била празна. У замотуљку хартије стајало је парче прилично свеже сланине и комад осушеног хлеба. Неко је овамо долазио, и то недавно: хлеб се још није био убуђао. У фиоци испод оне са сланином наиђох пуну кутију фломастера у разним бојама. У фиокама испод ње било је и хартије у изобилју; било је и спајалица, селотејпа, ексерчића. Матица није у свему сиромашна.

Идејна реконструкција коју сам затим направио у Матици била је оваква. Лази Костићу и Аници Савић Ребац оставио сам салоне у којима су се њихови портрети затекли (не морам баш

све у Матици да променим). Само сам Лазин портрет померио: ставио сам га тачно наспрам оне лепе плаве гарнитуре за седење. Бар у свом салону Лаза није морао да се налази иза врата. Код Аничиног салона ни толике промене нису биле потребне: он је садржавао њен намештај и био је примерен њеном укусу. Али, у свим другим собама било је потребно много шта урадити. Написао сам на улазним вратима како се ти салони зову: фломастером, лошим крупним штампаним словима, али довољно јасно и видно да се назначи основна идеја. То је било доста једноставно и безболно. Теже је било са портретима. Хтео сам баш да се у салону нађу и њихови портрети (портрети неке врсте домаћина салона). Али где да нађем портрете? Нека ми опросте они заслужни грађани што сам се њиховим портретима послужио. У Исидорином салону, на пример, тамо где је требало да буде њен портрет, ја сам преко једне слике ставио табак хартије. Нацртао сам претходно на њему једно женско чељаде, са наочарима, кратковидо, а испод написао кога представља: да они који буду тај посао изводили знају шта треба да ураде. Исто или слично учиним и са другим салонима. Где мислим да би требало да стоји „домаћинов” портрет, ја преко постојећег нацртам некакав лик, напишем шта представља. У Змајевом салону, изнад полице с књигама, поставим листове хартије са текстом: „Портрет добитника Змајеве награде за годину 1953, 1954, 1955...” И тако редом. Вуку дам ону велику салу у коју сам и раније одлазио, Светозару Марковићу ону малу, за седнице, Доситеју наменим феоје (он би му највише одговарао). За Петра Коњовића резервишем највећи салон: у њему би се могли одржавати камерни концерти. А где ћу с Милетићем? Чак ни ја за оног бронзаног јунака са Трга слободе не нађох места у Матици.

Да тај посао идејног преустројавања Матице није био нимало лак видео сам кад сам и петнаести салон расподелио. Остало ми је, међутим, још заслужних људи којих се одмах нисам сетио: Јаша Игњатовић, Јаша Томић, Пупин, Јосиф Маринковић. Па и Црњански. Ако је Мати-

ца могла без Црњанског док је био жив, не би требало да буде без њега и сада кад је мртав. Зато, тамо где је био бифе, написах: „Салон Црњански“, а испод: „Темељно преуредити.“ Важна је била само идеја да и Црњански добије салон. Они који стварно буду вршили реконструкцију Матице српске већ ће умети да се снађу.

Да ли се сме радити то што сам ја урадио? Куда бисмо отишли ако би свако себи узимао право да самовласно мења унутрашње поставке значајних националних институција?! И ко има право да сам, не консултујући чланство, врши реконструкцију једне тако угледне институције као што је Матица српска? Постоје, разуме се, бројни демократски методи да се једна таква могућа реконструкција предложи и евентуално изврши. Може се, на пример, написати писмо Матици са предлогом да се она реконструише, или слично писмо упутити новосадском *Дневнику* за рубрику „Писма читалаца“. Може се идеја о томе изнети и у месној заједници. Нека месна заједница, на пример, могла би да формулише предлог који би после био разматран у вишим органима Социјалистичког савеза и прослеђен Матици. Постоји, на крају крајева, могућност да се један такав предлог изнесе и на самој Скупштини Матице српске која се одржава сваке четврте године. Све те могућности пролазиле су ми кроз главу док сам лежао на оном канбету испод портрета Анице Савић Ребац, али сам одбацивао сваку од њих, једну по једну. Одбацивао сам их зато што знам како код нас иде са предлозима који пођу наведеним путем. Кад би, на пример, овако нешто, као ја, предложио председник Матице српске, или председник Покрајинског одбора Социјалистичког савеза, тај би предлог био засигурно прихваћен. Нисам сигуран да ће мој предлог уопште проћи, чак и ако се људима свиди. Увек је важно и ко предлаже, а не само шта предлаже.

Сад свеједно. Што сам тог поподнева урадио, урадио сам. У ствари, ништа од постојећег нисам покварио: у Матицу ја и нисам ушао као не-

ки превратнички тип, већ као писац „Лазарице”. Моја жеља да поправим нешто у судбини мог народа испољила се овога пута и као жеља да поправим нешто у изгледу његове најстарије културне институције. Зато сам се и трудио да ништа не оштетим: ни зидове, ни слике, ни врата. Знао сам да ће и овако доћи до реакција. Бојао сам се и полицијског испитивања, затим и реаговања штампе. Свашта ми се могло приписати. Могао сам јавно бити осуђен за вандализам, за скрнављење старе и угледне институције, и тако даље. Кад-тад дознаће се ко је покушао да изврши овакву реконструкцију. Нисам се бојао да се то дозна: чак сам и прижељкивао тако нешто. Али у случају да се мој предлог не схвати најбоље, желео сам да прођем са што мање батина.

Мој поподневни чин никако није могао да прође незапажено. Неко од оних који у Матицу долазе - а вероватно ипак долазе - сигурно ће уочити промене. О том чину свакако ће обавестити новине, а новинари ће већ умети да схвате о каквом се предлогу реконструкције те старе установе ради. А то ми је и био главни циљ. Неприхваћен до сада од Матице, неприхваћен чак ни са рукописом „Лазарице”, имао сам потребу да нешто мењам ка бољитку. Кад би се почело говорити и писати о једном покушају реконструкције Матице, верујем да више не бих био усамљен: нашао би се бар неко да ме подржи. Нисам, ваљда, ја једини Новосађанин који мисли да би у најславнијој српској институцији, бар у принципу, требало да имају најважнија места они који су нашу културу највише задужили или који је највише задужују.

После тога чина остало ми је да чекам. Сутрадан купим *Политику*, *Дневник*, *Борбу*, *Вјесник*, *Вечерње новине*, *Политику експрес*, *Мађар Со*. Дакле, све новине које би требало да извести о ономе што се јуче десило у Матици. Ни у једном од тих листова ни трага о догађају. У *Дневнику* је, додуше, био један краћи текст под насловом: „Нова издања Матице српске.” У њему се говорило о неким новим књигама које ће се ускоро појавити (ниједна ми није била потреб-

на), али о њеној реконструкцији ни речи. Ћутање новина могло је да буде индикативно. Вероватно нико у ону зграду није ни улазио од јуче: зато се о догађају и ћути.

Сачекао сам и сутрашња и прексутрашња издања. Ни у једној од поменутих новина није ни речју била поменута Матица. Затим, следећег дана опет исто. Онда је дошао викенд. Купио сам *Дневник*, *Политику*, *Вјесник*, које и иначе свакодневно купујем. Нема вести о реконструкцији Матице. У понедељак опет ништа. Онда ја опет узмем ташну са „Лазарицом”. „Лазарицу” сада носим не да је нудим — јер немам коме; носим је као алиби. Ако ме ко упита шта ћу у Матици, моћи ћу да кажем: ево носим један рукопис за који Матица треба да буде заинтересована.

Није тачно да није било промена. Промене су се десиле, и то очигледне. Уочио сам их већ на првом превоју степеница. Тамо су биле постављене две бисте, обе покривене црвеним платном. Није било по мом распореду, али било је. Једна је стајала са леве, а друга са десне стране степеништа. Откријем платно и погледам: она лева представљала је последњег, а она десна једног ранијег председника Матице. Оба та споменика ћуре је већ стигло да опогани: без њега се, изгледа, у Матици не може. Скулптор Богдан С., чије је име било видљиво исписано у подножју, овим скулптурама је сузио простор за улазак у Матицу.

Кад се попех горе опет ме дочека изненађење. Изнад Вукове сале био је скинут натпис са његовим именом. А тако редом и у унутрашњости Матице. Уместо мог невештог цртежа Змајевог лика, стајао је онај насмешени дебели трговац који је задужио род. Није било ни натписа изнад Салона Исидоре Секулић. Врата од бифеа који сам резервисао за Салон Црњанског била су отворена. Неко је у бифе у међувремену сигурно долазио. Све је било као и пре мог илегалног покушаја реконструкције Матице. Пео сам се чак и у поткровље. Опет су цијукали они слепи мишеви. Поган од ћурета није била уклоњена.

У Матици се ипак нешто десило. Неко је извршио дереконструкцију моје реконструкције. Али ко? Спремачица? Сигуран сам, засад, да је бар она за ових неколико дана долазила у Матицу. О томе сведоче и она отворена врата и други трагови у бифеу. Да ли је спремачица икога обавестила о ономе што се десило? Да ли је све вратила на своје место самовласно, или по нечијем наређењу? Нисам имао поузданих елемената да на то питање одговорим. Пошто није било одјека мог чина у јавности, а ја нисам имао куражи да се са свим ризиком пред јавношћу као творац идејне реконструкције покажем, победила је Матица: свеједно да ли спремачица, или руководство, или они заједно. Све се у њој вратило на старо место.

Нешто ме је стезало у грлу и грудима. И ту се ја пробудим.

НАЈЗАД СТЕ И ВИ ДОШЛИ!

На раскрсници улица Светозара Марковића и Матице српске, преко пута Матичине зграде, учини ми се да видим Мимику: насмејан, као и приликом нашег сусрета у Београду, сачекао ме је са друге стране улице. Пре него што бацих поглед улево, да се не сукобим са неким аутомобилом, погледах, по навици, према улазу у Антикварницу: овога пута била је празна и затворена. Још један поглед улево: тако увек чиним кад прелазим улицу.

Како сам се преварио! Преда мном није стајао Мимика, већ Васа Луфт. Васа Луфт је, у односу на насмејано буцмасто Мимикино лице деловао некако испошћено: смежурани образи, очи му играју, суздржава осмех. У његовој појави, међутим, примећујем нешто ново: тик уз косу, са једне и са друге стране чела, види се по један рошчић, у ствари веће задебљање. Он ухвати мој поглед, примети да сам уочио ту промену на њему, и рече.

— Ништа нарочито: само масно ткиво. Да сам ожењен, ти би још могао помислити да ми је жена набила рокове. Овако можеш да мислиш да ми је рокове набила и љубавница. Једна с једне стране, друга с друге стране. Ха-ха-ха!

— Ништа ја, Васо, нисам рекао.

— Знам ја шта ти мислиш и кад не кажеш — вели Васа и уноси ми се у лице. — А шта ти тражиш у Матици, а?

— Носио сам један рукопис.

— Па?

— Никога нисам нашао.

— Откуд теби идеја да рукописе носиш Матици? Матица не издаје нове ствари.

— Како не издаје?! Стално читам у новинама приказе нових Матичиних књига. А управо сам и сад, у Матичиним просторијама, видео пуно нових књига: све беле, чисте, невине, неотворене.

Васа ми онда објасни: књиге на којима пише Матица српска издаје, у ствари, Издавачко предузеће Матице српске, тачније ООУР Матица, односно уреднички део тог ООУР-а. Све се то, додуше, зове Матица, али није исто што и Матица. Матица је, вели Васа, на спрату, а Издавачко предузеће је у приземљу. И да би ми било јасно, он ми ствар поједностави: књиге издају они у приземљу, а они на спрату се баве општим идејним питањима културе и науке. И они понешто издају, али, ипак, вели, треба разликовати главно од споредног.

Могу да признам да ми је његово објашњење, мада наизглед логично, ипак испало некако недовољно јасно. Нисам могао да прихватим да он мисли да, и после његових јасних објашњења, ствари ипак не разумем, па сам се правио да ми је све јасно. Али Васа не би био Васа кад не би брзо схватао и реаговао. Ухвати ме за рукав и показа ми улаз:

— Видиш ли два реда прозора лево од улаза? Ти треба да идеш у онај део зграде где су прозори доле. То је Издавачко. Горе је Матица.

— А где је Издавачко Матице? — упитах пре него што размислих. Јер одмах схватих јасно: Издавачко Матице је доле. У том делу зграде никад нисам био: стално сам се пео спрат изнад. Васа ми се понуди да ме у Издавачко одведе. Али ја му се захвалих. Његова обавештења како да уђем у те просторије и како да се тамо снађем била су ми сасвим довољна. И са „Лазарицом” у торби уђох где ми је показано.

Ни тај део Матичиних просторија није без дугачког ходника. (Онај ко је пројектовао зграду изгледа да је имао посебне склоности према ду-

гачким ходницима.) Али овде је атмосфера била сасвим другачија. Нема салона. Са сваке стране ходника налазе се собичци: собичак до собичка, тако дванаест пута, и у њима по један службеник, тачније по једна жена, за малим писаћим столом. Плаве, смеђе, црномањасте, од сваке врсте, али све елегантне, дотеране, радне, задубљене у некакав посао. Док полако клизим ходником очекујем да ће ме нека од њих погледати, па да се јавим. Али то се не деси. Тако тихо прођох до краја ходника, све гледајући лево и десно, кроз отворена врата, у оне елегантне радне жене, које не примећују посетиоца. На крају ходника опет отворена врата: велика, репрезентативна сала са великим конференцијским столом, са светлим столицама око стола, са гарнитуром ниских фотеља. У дну велики сто, три метра дугачак, близу два широк. На столу: књиге, папири, телефони и још понешто што издаље нисам разазнавао. Приметих да иза тих књига ипак некога има. Мада су књиге добрим делом заклањале тај део простора, осећај да је тамо неко ипак присутан стекао сам по шуштању папира.

Закуцах на отворена врата. (Ко куца, отвориће му се.)

— Уђите, само уђите! — чујем глас. — Сад ћу ја.

Мада сам већ био ушао, направим корак-два да још боље уђем, тј. да уђем и званично.

— Седите! — поручи ми глас.

Учини ми се као да тај глас некако чудно звучи. Као да не долази из уста, већ из трбуха. Вероватно зато што је допирао иза оних силних књига и папира: док до мене стигне, он се деформише.

— Сео сам — прошаптах пре него што сам сео на крај оног великог конференцијског стола.

— Не ту, него за онај мањи сто — нареди ми опет глас.

Узмем своју ташну са „Лазарицом” и пођем за онај мањи сто.

— Сад ћу ја, сад ћу ја! — поручи ми глас човека који је, ипак говорио из трбуха.

Тренутак касније заиста угледах трбухоз-борца. Уздигао се над столом са хартијама и књигама, мастионицама и телефонима. Могао сам да му видим целу главу; остали део тела био је иза оне гомиле материјала. Глава му се састојала из два дела. Горњи је био сасвим светао од ћеле са мало косе изнад ушију; доњи је био покривен густом шумом бркова и браде.

— Јесте ли се уморили? — упита он прилазећи ми полако. Дебео је, стомак му вири изнад каиша.

Не знајући шта бих му одговорио, кажем:

— Јесам. — Али ми се учини да то и није сасвим тачно, па се поправим:

— Па баш и нисам.

— Баш добро што сте дошли — рече он и по-тапша ме по рамену кад му се представих. — Ми, знате, желимо да међу својим сарадницима имамо све вредније људе у Новом Саду.

— Нисам могао досад да дођем до вас без разлога. Сад баш и ја имам један рукопис — кажем и машим се за тапну у којој је била моја „Лазарица”.

— Чекајте, чекајте. Нећемо одмах, што би Латини рекли, *in medias res*. Или што наш народ каже: нећемо с неба, па у ребра.

— Да прво средимо оно због чега сам дошао.

— То нам неће побећи. Него, реците ми шта пијете.

— Ништа.

— У овој кући се не може пити *ништа*. Поготово кад неко први пут дође. Шта пијете?

— Кафу.

— Горчу или слаћу?

— Обичну.

Он изађе у онај дугачки ходник. Чујем да разговара са неком од оних жена, али не чујем о чему. Врати се и седајући рече:

— На жалост, кафу данас не можемо добити. Сад су ми баш рекли да се покварио апарат за кување кафе.

— Није важно. Не бих хтео дуго да вас задржавам.

— Ви да ме задржавате! Та немојте, молим вас!

Почех опет да вадим из ташне „Лазарицу”.

— Шта ћемо попити? — пита он поново. Али пита тако да ми се рука на торби зауставља и несвесно враћа натраг „Лазарицу”. Уредник очигледно има неки свој ред: без пића неће важан посао ни да почне.

— Ако баш треба, ја бих се најрадије поднапио рујнога вина, тј. вина руменог. — Кажем тако да бих се мало напалио, да бих савладао ову изненадну препреку. Најзад сам, ето, дошао до оног што сам тражио: до једног правог правца-тог Матичиног уредника, али не умет, очито, да се снађем око једне ситнице — никако да се нагодимо око првог корака, око тога шта ћемо попити.

— Та дајте, молим вас! Нећете ваљда пити вино пре ручка. Уосталом, мислим да вина и немамо. — Онда с окрете према ходнику и викну: — Марија, имамо ли црнога вина?

— Немамо — одговори из дубине ходника Марија.

— Ето, видите.

— Манимо вино — кажем ја уозбиљен. — Да вам најпре кажем због чега сам дошао.

— Коњак?

— Добро, може и коњак.

— Француски или албански?

— Било који.

— Реците ви који.

— Француски. — Кажем тако само да покажем да и ја, у погледу коњака, имам свој избор, да неки од та два више волим. А уистину, од свих жестоких пића највише волим жупску шљивовицу.

Она ме највише подсећа на године кад сам први пут неко жестоко пиће окусио. Али ме њо-ме нико не нуди.

— Сад ћу ја — рече и опет оде у онај дугачки ходник.

Брадатог уредника нема доста дуго. Осврћем се по соби. Пуни су зидови полица са књигама. Желео бих да устанем и да их погледам. Али свесно то остављам за други пут. Бојим се да ће поводом тих књига опет уследити разговор који ће ме одвести од главног, од посла око рукописа „Лазарице”.

Најзад се брадати врати и опет, као из трбуха, рече:

— Све су попили. И француски и албански.
— Тек тада приметих да је он, у ствари, висок човек, заправо далеко виши него што ми се у први мах учинило: сем ако се, кроз ову шетњу ходником, није некако издужио.

— Није важно. Други пут — рекох.

— Није лоша ни клековача? Хоћете ли?

— Може.

Опет он оде у ходник. Сад сасвим јасно видим да је он виши него што ми се учинило и први и други пут, као да је опет, у међувремену, порастао: мора да се сагне да не би ударио у надвратак. Да исти људи могу истог дана да буду и већи и мањи, то је појава сасвим позната. Па ипак се човек томе, кад види, мора зачудити.

Док чекам да се он врати из лавиринта са клековачом, гледам зид преко пута. На њему је, тачно на средини, портрет маршала Тита, још младоликог, вероватно из првих послератних година. У соби је топла, пријатна хладовина.

Уредник опет уђе. Али без клековаче. (Као што сам по извесном предосећању и очекивао.)

— Жури ли вам се?

— Па, тако...

— Изгледа да данас немамо среће.

— Ништа не мари. Можемо и без пића.

— Да оставимо то за други пут.

— Пиће или посао? — питам, ипак, мада сам га сасвим јасно разумео: постојала је још једна сламка наде за „Лазарицу” и за њеног писца.

— И једно и друго. — Па ми наведе Његоша:
— „Чаша жучи иште чашу меда, помешане нај-
лакше се пију.”

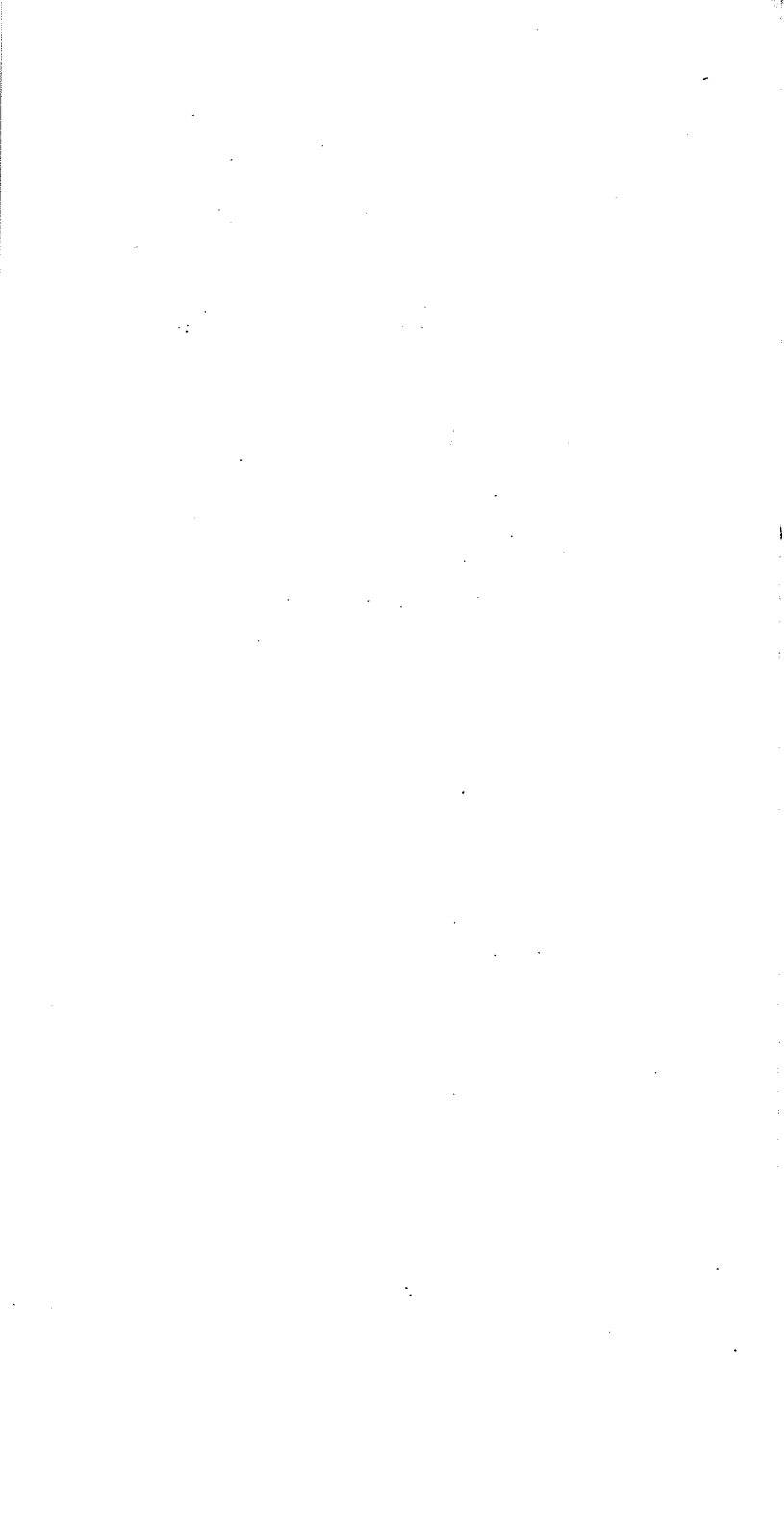
За сада не добих од њега чашу било чега.

— Могу ли бар да добијем чашу воде? Обич-
не.

— Марија! Чашу воде за нашег госта, докто-
ра Јовановића!

Тако добих оно што ми је у том тренутку
стварно било најпотребније. Марија донесе ве-
лику чашу пуну хладне воде. Више сам гледао у
воду него у њу.

И тако моја „Лазарица” не би ни примљена
ни одбијена у Одељењу уредника, ООУР Мати-
ца, или како се већ зове.

ГДЕ ЈЕ ТА КЊИЖЕВНА ЗАЈЕДНИЦА НОВОГ САДА?

Између Танурџићеве палате и Дунавске улице, између Змај-Јовине и улице Илије Огњановића, у невеликој четврти старог Новог Сада, има много трговинских и занатских радњи, али културних институција тако рећи нема. Свега две књижаре и Стеријино позорје. Ту, у тој четврти, одскора се налази једна млада културна институција која се зове Књижевна заједница Новог Сада. Прочула се последњих година као издавач: издаје што нико други неће, или што нико други не може. Има способног и агилног уредника који се зове Вујић. Вуја на волшебан начин за неколико недеља од рукописа направи праву правцату књигу.

Одбачен од београдских издавача, не нашавши саговорника у Матици српској, решио сам и ја да се окушам у Књижевној заједници. Новосађанин по пореклу и по рођењу, знао сам веома добро и тај део Новог Сада. Ипак, нису могли тачно да ми објасне где се налази Књижевна заједница. Схватио сам да је у једном од оних дугачких дворишта која спајају Улицу Змај-Јовину и Огњановићеву. Али у којем дворишту? Кројачи, дугметари, шлосери, печаторесци, краватарии, модисткиње, шеширџије, сајџије, фотографи-свакаквих занатлија има по тим двориштима. Али међу њиховим радњама нема ниједне која би личила на неку значајну културну институцију.

Ишао сам по тим двориштима, загледао фирме. Нисам нашао ниједну заједницу, ни књижевну, нити икакву другу. Скоро све радње

унутар тих дворишта биле су приватне. Тај део Новог Сада био је оаза приватности и приватне својине. Претраживање старог кварта на неки начин ми је пријало: још од гимназијских дана нисам се по тим двориштима толико врзмао. Дао сам, узгред, да ми очисте сат; купио сам и две кравате; пробао сам чак и неке шешире, тек онако.

Била је — сад тек видим — и једна фирма чији назив нисам успевао да прочитам. Кад год сам то покушао, њу је телом заклањао један брадати медвед. Мени је било незгодно да му завирујем иза леђа, а такође ми је било незгодно и да га питам шта иза његових леђа пише. Најмање сам очекивао да од тог бившег боксера а сад, вероватно, возача тешких камиона, сазнам где се налази Књижевна заједница Новог Сада.

Пријатељи који су боље упућени у културни Нови Сад ипак су ми прецизно објаснили где се Књижевна заједница налази: у дворишту тачно иза Стеријиног позорја, између модисткиње и кројача. Ту, кажу, и дању и ноћу има писаца, и познатих и непознатих, и оних који су нешто објавили и оних који ће нешто тек написати. Чудили су се како ја то — а то се само теби може десити! — не могу Заједницу да нађем.

Трагајући за Књижевном заједницом Новог Сада ја сам у глави опет претурао аргументе који би уреднике Заједнице приволели да ми „Лазарицу” објаве. Књижевна заједница Новог Сада, по свом чланству и свом програму, природно не може да буде превасходно српска културна институција. Она мора да буде институција свих новосадских, национално и језички шароликих писаца. Па ипак, самим тим што обухвата и српске писце, она би требало да има слуха и за теме које су српске, националне. Поготово што тема којом се моја „Лазарица” бави и није, нити може да буде, уско српска. Најпре по томе што поставља питање уметничког стваралаштва, дијалектичког односа између теме и форме. Два млада Американца, Милман Пери и Алберт Лорд, пре рата су дошли у Југославију да би испитивали наше народне песме, да би видели на који начин оне настају. Они су утврдили да у начину ства-

рања наших певача постоје многе формуле. Певање и спевавање наших народних песама одвија се кроз комбинацију познатих формула и образаца. Перија и Лорда нису занимале толико наше народне песме колико тзв. хомерско питање, тј. начин на који је Хомер стварао своје епове. Али, због природе свога истраживања Пери и Лорд су се посветили техничкој страни проблема и њихово највеће откриће јесте постојање формула, тј. формулаичност казивања. Они се, колико знам, нису ни интересовали за „Лазарицу”. Хомерско питање, међутим, бар уз помоћ наших народних песама, не може се решавати без одговора на питање: како наши певачи, упркос техници сличној Хомеровој, и местима која се изједначавају са Хомеровим, па их понекад и премашују, нису домашили његове епове. У питању је било нешто друго што су стари Грци имали, а што Срби нису успевали да досегну.

Постојао је, такође, и један још општији разлог да се на проблем „Лазарице” не гледа само као на уско национални, српски, проблем. Оно што се у 14. веку десило на Косову, кад је у једној бици зачета дубока косовска трагедија, која се Србима обила о главу, није остало без последица ни по друге, несрпске народе, поготово на балканском тлу. Срби, као најбројнији становници наше земље, са својим косовским синдромом, имају на Балкану једно од кључних места у досадашњим, али и будућим збивањима. Отворено, рационално решавање косовског синдрома нужно је зато и за нашу заједничку земљу и за нашу заједничку културу. Са старом, незалеченом косовском раном, Срби су проблем за себе и по себи. Моја изучавања тог старог синдрома, у облику у којем је оставио трага у нашој народној поезији, и у покушајима појединаца, наших и страних, вршена су критички и у духу савремене научне мисли: то се да видети и по литератури на коју се наслањам, али и по начину решавања проблема: нико ми не може пребацити да на српски косовски проблем, укључујући и проблем националне издаје, нисам гледао у духу савремене марксистичке мисли.

Моји пријатељи су били у праву: Књижевна заједница Новог Сада налазила се тачно на месту које су ми описали: у дворишту између Стеријиног позорја и угла старе зграде Српског народног позоришта. Налазила се стварно између модисткиње и кројача. Онај брадати медвед, приликом мог последњег покушаја да заједницу ипак нађем, срећом, није је више заклањао својим телом. Могао сам лепо да прочитам фирму Књижевне заједнице, и то ћирилицом и латиницом и на остала четири војвођанска језика. Тако чувену институцију ја сам, заиста, нешто другачије замишљао: све ми се чинило да је требало да буде смештена барем у оној великој стилској згради у истом кварту где се налазила градска биљарда. Мој први утисак о Заједници није био баш најповољнији: не би требало да је заклони један једини човек, па ма како крупан био.

Врата Књижевне заједнице су стаклена. Застајем пред њима да осмотрим унутрашњост. Па ипак не могу ништа да видим. Али знам: ко куца, отвориће му се. Покуцам, јер имам посла: носим своју „Лазарицу” а с њоме и истину о другим неуспелим „Лазарицама”. Цео век је било покушаја да се нестворена „Лазарица” створи. Сада је време стварања „Лазарица”, изгледа, неповратно прошло. Треба објаснити зашто су и ти покушаји и ти неуспеси настајали.

Изнутра чујем женски глас:

— Мецо, неко куца на врата. Изађи.

Врата се полако, с муком, отварају. Онај медвед, што ми је двапут већ заклонио Заједницу, полако поче да се извлачи да би ослободио простор да уђем. Да бих му направио места, морао сам да се повучем у двориште. Меца мирно стаде на место на коме сам га двапут већ видео: опет је некоме заклонио фирму Заједнице; није од ње хтео да се удаљи.

Унутра: мило девојче, можда годину или две млађе од Биљане. Очи светле и плаве, осмех пријатан: сасвим леп дочек писцу који преко Заједнице нуди плод свога духа. Кажем тој кошуте своје име и да бих радо разговарао са другом Вујићем.

— Вујо! Тражен си.

Кошута ми показа очима простор и слеже раменима. То је значило: понудила бих вам да седнете, али видите да нема где. И стварно, није имало где: морао сам да стојим тик испред њеног стола. Свуд около били су пакети с књигама. Пакетима књига је овај улазни део био, као зидом, ограђен од унутрашњег дела. Поред њеног стола постојао је један пролаз омеђен такође пакетима књига. Тај пролаз је водио некуд унутра. Зид од књига — први пут тако нешто видим — у ствари је одвајао предњи од задњег дела просторије. Поред овог улазног дела, у просторији се налазио још један отвор у виду прозора. И он је стварно служио као прозор: намах видех једну чупаву младу главу која се с осмехом сагну.

Где ћу ја овде сести, како ћу разговарати? — пролете ми кроз главу.

— Ту сам — рече један младић који се створи преда мнош из оног пролаза поред Кошуте. Био је у кратким панталонама с трегерима, у кошуљи с кратким рукавима. И пре него што нађох за себе одговор ко би могао бити, он ми пружи руку:

— Вујић.

Није ваљда он тај?!

— Јуниор?

— Засад једини. Вујић Први.

Видевши моју недоумицу у погледу његовог изгледа и одеће, он рече:

— Ништа немој да се чудиш! — Одмах пређе на ти. — Морам овако да се облачим јер се унутра кувам. А морам и да будем мали растом. У животу је, разумеш, тако: што више радиш, све си мањи. Хајде, реци ми, где иза ових књига има места за неког крупног уредника? А шта ће бити ако још више књига направимо? Биће мање места за нас. А шта ћемо ми урадити? Ми ћемо се смањити. Ми ћемо се — подиже он тон — смањивати све дотле док радимо. Нема рада без личног смањивања, без личног умањивања. Ја се смањујем, а књиге расту. Што је мање моје те-

лесности, то је више материјализованог духа. Је л'ти то разумеш?! Ето, тако мора да се ради. Шта ће бити кад Вује нестане? Биће књиге. Вуја је ту — рече и показа на пакете с књигама.

Радећи на „Лазарици“, као и на другим сличним темама добро сам упознао природу стваралачких личности. Вук Карацић, коме дугујемо отварање проблема „Лазарице“, предњачио је и у томе. Али ни други аутори, који су покушавали да створе „Лазарицу“, нису били лишени стваралачке ватре. Па и ја сам, радећи на својој „Лазарици“, запостављао кућу, жену, излете и читање из доколице. И то све ради савладавања једног проблема, крупног и битног: ради сагледавања проблема ограничених моћи мога народа и проблема његове потребе да своју немоћ преобрати у кривицу појединца или групе људи, тј. да ствар среди помоћу неког жртвеног јарца. Ко се упусти у решавање једног таквог, практично нерешивог, проблема, тај мора да има праве стваралачке страсти: страсти да тражи истину и да је аргументовано доказује. Ипак, мислим да и моја страст има границе. Учини ми се да на оно Вујићево самоумањивање не бих пристао: ђаво нека носи и књиге ако оне од човека толико траже.

— Слушај — вели Вујић — код нас је ситуација оваква. На почетку рада Књижевне заједнице, у тзв. Шоле-периоду, договарали смо се са сарадницима седећи. Тај начин се показао као лош: много се времена губило. Онда смо прешли на договарање с ногу. Показало се да ни то није добро: многи су умели да распредају и стојећи. У најновијој фази нашег развитка прешли смо на нов начин договарања: договарамо се стојећи на једној нози. Кад кажем: Сад! обојица треба да станемо на једну ногу. Имаш неколико тренутака да кажеш све што хоћеш.

— Сад!

— Имам рукопис „Лазарице“.

— Чије?

— Мој рукопис о „Лазарицама“ и о свему томе.

— Рукопис дај Гоци. Имаш ли рецензије?

— Немам.

— Набави.

— Гледаћу.

— Имаш ли пара за штампање?

— Немам.

— Набави.

— Како да набавим толико пара?

— Имаш кола? Стан? То су паре. Све за књигу. Књига за све. Не могу ти ја штампати књигу без пара.

— Колико ће то коштати?

— Распитај се. Стоп! Разговор је завршен. Ја сад — рече он, али стојећи на обе ноге — трчим до штампарије. Ако имаш још што год да ми кажеш, можеш трчећи са мном.

И Вуја отвори врата, махну Кошуту за столом, она му такође без речи отпоздрави, мене части једним осмехом и покретом главе у знак извињења. И док се ја снађох, видех Вујића како протрча поред Меце у правцу Стеријиног позорја.

— Чекајте, Вујићу, чекајте — повићем за њим а он ми у трку махну руком.

Пропустио сам тако прилику да га стигнем. Нисам с њим ни обавио разговор, а нисам се ни припремио за трку по улицама. Тако проблем објављивања „Лазарице“ и овога пута оста нерешен.

НЕЋУ ПОРЕД СТЕВЕ ЛИНЧМАХЕРА

Нисам стигао Вујића, нисам више ни трчао за њим.

Наједном, стадох као укопан. У пролазу који води у Змај-Јовину улицу видео сам некога кога сам желео да избегнем: Стеву Ђубре или Стеву Линчмахера. Стајао је са неким човеком који ми је био окренут леђима. Да бих уопште стигао Вујића морао сам поред њега да прођем.

То, међутим, нисам хтео, нисам могао. Кад год видим Стеву на улици, мењам правац кретања: враћам се уназад, или скрећем у прву улицу, десно или лево, свеједно.

Да је човек пун електрицитета, то знам по себи. Тај електрицитет не осећам свакодневно. Неких дана ништа од електрицитета. Али, кад се, на пример, нађем у Стевиној близини осећам како се мој електрицитет судара са његовим електрицитетом. Знам како то изгледа са магнетним пољима. То показују експерименти са намагнетисаним опилцима. На један начин изгледају магнетна поља кад се одбијају, на други кад се привлаче. Моје магнетно поље је дрхтало кад сам био у Линчмахеровој близини: силе раздвајања су се очигледно јако сударале.

Није то било без разлога. Стева Ђубре се прочуо најпре по скоковима увис. Чини ми се да је био и члан наше репрезентације на неком већем међународном такмичењу. Могао је у младости да скочи и да доскочи. Због тога је и ишао дигнуте главе. Понекад није хтео ни да ми се јави, мада смо ишли у исту гимназију и познавали

се. Тако се, изгледа, односио и према другима. Чини ми се да је својевремено био најоговара-нија личност наше генерације. Али нисам сте-као утисак да су и други имали негативан набој личног електрицитета према њему (то се каже: други су га подносили). Некима је чак веома го-дило кад би их Стева Ирош удостојио свог друштва. Тада ме ни они нису примећивали. Нешто од његовог електрицитета прелазило је и на њих. Где је био Стева Ирош, није било места за мене. Он и ја — била су то два света која се ни-су подносила.

Имали смо око двадесет и пет година и завр-шавали смо студије кад је било објављено да су у Новом Саду откривене две силеџијске дружине: Жути лептир и Мрква. Окупљале су по десетак младића, бавиле су се шверцом, мало и дрогама, подметале девојке, понеког пребијале. То је био скандал о коме се на Штрафти и Код Мрце мно-го причало. Али имена учесника нису била об-јављена. Било је, међу њима, и деце утицајних људи. Кажу да су њихове тате спречиле да им се деца већ на почетку обрукају.

Говоркало се да је у све то и Стева био уме-шан. Био је и он, изгледа, члан дружине Жути лептир. Њега није имао ко да вади: родитељи су му били обични службеници. Вадио се сам. Из његовог клуба, где је скако удаљ, или увис, сад не знам, нешто су предузели. Стеви се ништа није десило, није га било, додуше, једно време, али после је наставио да се, као и дотле, шепури Код Мрце и на Штрафти. Са његовим друговима из Жутог лептира је било другачије. Дуже вре-ме их није било. Надимак Ђубре остао му је од тада. Позвале су га тако његове бивше колеге, жутолептираши.

И назив Линчмахер остао му је из тог време-на. Звали су га, додуше, и Линчер. Учествовао је у сукобима са групама са Салајке и Телепа. При-чало се да је претио како ће линчовати свакога ко погледа његову девојку Јагоду. Једно време су га, зато, звали Стева Линч. Био је махер на штрафти и код Мрце. Зато су га неки звали и Стева Махер. Временом се оно Линч и оно Ма-хер спојило у једно, у Линчмахер.

Од тог времена је прошло доста година. Сада се ја са друговима са Штрафте и Код Мрце више не виђам, не знам шта они мисле о њему, како га зову. Новине га понекад помињу, и то именом и презименом, надимке му нико не даје. Ирош је опет важно и цењено име.

Немам аргумената ни сведока, а однекуд сам сасвим сигуран: Стева Ђубре је на неки начин умешан у ова мутна збивања око *Антропоса*. У то сам посебно убеђен после посете другу Марку Кнезову: чуо бих или бих осетио да Пе Ка има стварно нешто против часописа који је, све у свему, израз општеприхваћене политике. Али пошто се нешто мутно дешава око часописа, онда неко мора да има против, а тај неко делује испод жита. Немам другог одговора него да је у све то, на неки начин, умешан мој стари антипод Стева Махер: нашао је неку длаку у јајету и сад ми успешно квари посао. Неко од његових пајташа, или он сам, подмеће ми мину под редакцију.

Да код нас постоје кланови, да их има и у Новом Саду, то се зна: пише се о томе у новинама, говори на јавним састанцима, ником та чињеница није непозната. Као што се, уосталом, зна и да постоје масони, слободни зидари, и да они утичу на сва збивања, па и она у политици и култури. Али се ни до организације масона практично не продире: објављују се њихова имена тек кад они нису више живи или актуелни. Вероватно на неком сличном принципу делују и кланови. Али о њима не знамо ни толико колико о масонима. Колико кланова има, или може да има, у Новом Саду? Два, три, пет? Зна ли то ко? Како су организовани? Колико који има чланова? Каква им је хијерархија? Ком клану припада Стева Махер? (А јесте припадник клана. Јер да није то, већ одавно за јавност не би постојао).

Мислио сам често о тим клановима. Друштвени живот јесте оно што се јавно догађа. Али то је, како би савремени лингвисти и антрополози рекли, површинска структура. Много тога битног што се догађа дубоко је скривено од јавности, непознато је и несазнатљиво. Маркси-

зам, наша званична идеологија, рачуна са економским односима, види у њиховом деловању некакву гвоздену логику историје. Али се све не догађа по тим гвозденим законима. Гвоздени закони, очигледно, не делују. А не делују зато што марксизам није посветио никакву пажњу клановима као сили: они имају моћ да парализују економске и друге законе, да легално делују у оквирима легалних друштвено-економских структура и да намећу своју вољу и своје интересе.

Интерес је, на пример, и мој, и мога народа, и моје друштвене заједнице, и уже и шире, да се *Антропос* издаје и да делује што боље и што потпуније. Али тај интерес не мора да буде и интерес сваког Новосађанина и сваког новосадског клана. Знам Стеву и знам његову логику: њему је добро кад је другима лоше. Немам доказа, али знам: он, као и његов клан, морају имати нешто против мене, јер сам нешто друго и другачије од њега и од њих. Други им разлог не треба. Самим тим морају имати нешто и против мојих антрополошких истраживања уопште. Али једно не знам: дела ли он по налогу свога клана, неког још моћнијег у клану од њега, или дела из властите потребе да дела, тј. дела на своју руку?

Кланови и код нас окупљају људе који имају своје посебне интересе. Какви су и чији су то интереси, то се не зна, или се бар о томе јавно не говори. Чини ми се да би се много више знало о нама и нашем свету кад бисмо знали „граматику“ деловања кланова. Стварно би било лепо написати књигу која би се звала „Грамматика кланова“. Али онај ко би хтео да напише такву књигу требало би да у њих продре, тј. да продре у нешто што је затворено, што се ретко коме, као и жути лептири, отвара. А и кад би неко у клан продро, питање је како би могао да побегне од њих, да се спасе од њихове освете. Кланови сигурно своје дисиденте кажњавају, не остављају их никад на миру.

И опет дођем до тога: шта може појединац против једне тако моћне структуре каква је

структура клана! Појединац је слаб и немоћан; клан је, бар према појединцу, велики и моћан.

Надмоћ Стеве Ироша Махера у уздрмавању *Антропоса* ја осећам као надмоћ његовог клана нада мнош: он има полугу помоћу које диже терет, а ја га дижем властитим рукама. Он је зато моћан уз клан, моћан је уз своју полугу. А ја нити хоћу, нити могу да доспем до неког клана: кад бих и доспео до неког од њих, ја бих се (јер сам индивидуалиста! — тако некако испада) борио и против клана и против кланова. А за шта: за право човека да буде индивидуа. Ако су моја истраживања нашег света и наше традиције потребна, онда нека ми легалне друштвене структуре омогуће да радим. Ако нису потребна, нећу ни радити: и без мене ће свет постојати. Погодба је, с моје стране, сасвим јасна и чиста: ни по коју цену не желим свој идентитет, ово мало своје индивидуе, да жртвујем.

Немам снаге да се супротставим Стеви Кланмахеру; према њему не могу да будем равнодушан; најмање могу да се правим као да сам према њему благонаклоно и пријатељски расположен. Чак и кад бих хтео, не бих могао да га преварим. Зато се склањам, држећи се, и овога пута, тактике пасивног отпора. Мењам правац да се не сретнемо, избегавам га кад год је то могуће. То стварно значи да сам нестабилан у овом граду, несигуран на његовим улицама и у његовим институцијама и организацијама.

Моја намера да објавим „Лазарицу” тако је добила неочекивану препреку. Испречио се према мнош Махер у пролазу ка центру Новог Сада, куда ми је Вујић умицао.

ВАЛИКА

Нећу поред Махера, не могу кроз зид, куда ћу?

Застанем испред излога с краватама. Испод око гледам да ли ће се Махер удаљити. То се по његовом ставу не би дало закључити. У магновењу нађем решење: свратићу код Валике.

Валика има ту ћумез са натписом: Адвокат Валерија Сакач. У ћумезу је предсобље-чекаоница са три лаке фотеље, сточићем и чивилуком. Затим долази њена канцеларија са старим стилским столом (нисам успео да одредим који је то стил, али стил јесте) и једним канцеларијским орманом. Испред стола су три дрвене столице. Иза стола су врата која воде у још један део њеног ћумеза (тако га она назива) у собичак за одмор и у мало купатило. Све је то, изгледа, било преуређено од једне или две просторије. Кад се уђе унутра, све делује мало, али интимно, топло.

Валика ме види кроз отворена врата канцеларије. Климне ми главом:

— Мораћеш да сачекаш. Имам странку.

Затворим врата да не слушам разговор. На то ми је она раније скренула пажњу.

У чекаоници једна једина слика у црном раму. Некакав бик који подсећа на Пикасовог, али није Пикасов: потпис никако не могу да прочитам, а њу увек заборавим да питам. Чим пређем у њену канцеларију, такве преокупације сметнем с ума: тад је мој поглед прикован за њу.

Валика је ишла у моју школу, у F разред. Скоро две године сам је сретао у ходнику, а нисмо се јављали једно другом. Нисмо се јављали, јер се нисмо упознали, а нисмо се упознали јер није имао ко да нас упозна. А није имао ко да нас упозна јер је бесмислено упознавати некога ко се познаје или треба да се познаје. Требало је да јој ја приђем, али то нисам умео. Валика је и онда имала истурене груди. Ја сам у те груди гледао, привлачила ме њена телесност. Кад сам се, у тим годинама, заљубљивао, имао сам потребу да говорим нежне и лепе речи. Валика ме није инспирисала на нежне речи. Замишљао сам како изгледа испод џемпера разних боја и сукања разних кројева.

Једном сам у некој гужви, у ходнику, налетео на њу, скоро је обгрлио рукама: топла струја ме је свог прожела. Рекла је она: „Пардон!” Рекао сам и ја исто. Као да ништа није било. А било је. И та прва реч извињења била је топла. То је било неко кресање варница. Али се варница тада није прихватила. После сам желео да се опет у ходнику створи нека гужва која би ме бацила Валики у онакав загрљај. Гужви је у нашем ходнику често бивало, али није било Валике да ме баце у њен загрљај.

Ипак, жеља ми се испунила. Били смо и она и ја убачени у једну велику гужву, у аутобусу за Карловце. Неки плећати се испред мене извукао, померио. Тад више нисам могао да побегнем-нашао сам се с њом лице у лице: врели дах сам јој осећао. Да ли је познајем? Да ли се јављамо једно другом? Разуме се да не. Чини ми се да сам и у том тренутку био спреман да све до Карловаца, до бестрагије, не покажем оно што је јасно: да се она и ја познајемо. Да је никад нисам видео! Чинило ми се да се и она најпре тако осећала: ни она тај изненадни сусрет, није очекивала. (Враг све уме да удеси. Али на шаљив начин: онога високог, што нас је дотле раздвајао, више нигде нисам видео.)

Али се ипак то није десило. Насмејале су јој се прво очи: почеле су да шарају по моме лицу, да ме пале. Издржавао сам неколико пута те

светле зраке: зрак по зрак растапао је моју укоченост. По инерцији сам се још држао укочено. А онда се она насмејала, отворено, широко: прво отварајући усне, после откривајући и зубе-беле, светле, као нанизане. Тај њен смех је самоникао, произашао из ситуације. Тачно је да се не познајемо. Тачно је да се не осећамо. Тачно је да смо равнодушни једно према другом. Видиш и сам колико је то тачно и колико је то истинито.

Насмејао сам се и ја: раскрављујућа топлина њеног безгласног смеха ме је сасвим обезоружала. Били смо двоје младих стиснутих једно уз друго који кроз смех признају да су још до пре једног тренутка били деца, да су се понашали као деца. И ми смо се томе дечјем у себи смејали, самим смехом освајајући још један степен зрелости. Од тренутка кад се у њеним очима јавио онај смешак, престајали смо да будемо деца, постајали смо одрасли. Ја сам тај тренутак раздвајања између два нивоа узраста тада, у аутобусу јасно осетио.

Али то није било све. Негде на изласку из Петроварадина, тамо где је она Текија црква опевана у народним песмама, аутобус је ударио о нешто, просто поскочио, учинио да се путници још више ускомешају. Поскочивши, осетио сам да су нам се и ноге спојиле, да ми се лева нога некако нашла између њених ногу. Постао сам јој још ближи после тог поскока, сада заиста већ сасвим стиснут уз њу. А она се, нешто нижа од мене, смеши одоздо и говори ми: „Не стискај ме! Немој да ме стискаш! Чујеш ли! Викаћу.”

Нисам је стискао. Та луда која се смеје још ће ми направити бруку у аутобусу. Намерно ме изазива. Малопређашњи смех је сасвим ослободио, разуларио. Сад ми се већ обраћа не само осмехом, већ и речима. И то речима које изазивају, зачикавају. Оптужује ме за нешто што не чиним. Још ће и викати. У очима јој видим смех, изазов, зачикавање. Нисмо више деца. Чик ако смеш!

Смем. Руку којом сам се ослањао на аутобус повучем према њеном пасу: стиснем је овлаш, лако, бојажљиво. Не отима се, не негодује: мек,

топао превој између два дела тела, горњег и доњег, простире се за миловање мојој руци. Она се још смеши, али сад ми се чини да њено протестовање јењава. Кад је не стискам протестује што је стискам, кад јој обухватам пас — ћути. Чини се да сада ћути вољније припијена уз мене.

Што је моја рука слободнија, то се њен осмех на лицу, у очима, све више гаси. А ја се несвесно бојим тога: кад се тај охрабрујући осмех буде угасио, шта ћу онда с руком, са собом, са њом? Још нисам ни слободан, ни одрастао: ако ми се пружи прст, спреман сам да га прихватим. Сам немам ни слободе ни иницијативе.

Има опет она. Ослобађа руке, ставља ми их на рамена. Постајем тако, и видљиво, њен ослонац. Сад је, у аутобусу, положај карактеристичан: она с рукама на мојим раменима, ја с левом руком око њеног паса. Младе и сад тако виђају у аутобусима, на улици, у парку. У оно време нешто тако се није ни могло видети: млади су се волели на скровитим местима. Та њена подигнута рука била је још један чин у ономе што је тако неочекивано почело између нас да се дешава.

На изласку из аутобуса, у Карловцима, није ни дочекала да јој нешто кажем. А нешто се ипак морало рећи: кад пођемо улицом једно поред другог, кад се више не будемо овако гледали, кад не будемо припијени једно уз друго, остаће ми само још реч. Шта да јој кажем?

Осетим, међутим, како ме је, изненада, стисла за подлактицу, пре него што сам се честито и окренуо ка њој. Рече: „Ћао!“ и отрча. Отрча ка улици десно. Рекао бих радосно, чило, с олакшањем. Од тада сам се разумевао с њом углавном прећутно.

Нисам се оженио Валиком мада је, чини ми се, са њене стране било и таквог очекивања. Мене су студије вукле у Београд. Њена мајка се баш тада била разболела, па је Валика одложила студије за догодине, па онда за још једну годину. Па јој се онда учинило да је лакше да студира у Новом Саду, јер је управо тада некако био и основан Правни факултет. Желела је да студира

права и да наследи оца, његову адвокатску канцеларију: Нандор Сакач је био познати новосадски адвокат, имао је канцеларију у центру града. У том одлучивању била је пресудна практична страна. Валика је имала смисла за практично. А управо тај смисао нас је помало и раздвајао: мене је стварно интересовала антропологија, етнологија, историја. Народне песме мој деда је знао напамет, њих сам тако рећи са мајчиним млеком посисао. Одувек ме је привлачило да сазнам о тим песмама више него што се о њима зна. Валика за тако нешто није имала слуха. Волела је да залази у посластичарнице, помало у кафане, да прича о јелима и љубавним филмовима; није придавала значаја мојим епским потребама и поривима. Склона је, сем тога, била еротским темама и све је еротско привлачило. Чини ми се и данас да ме је у том погледу више провоцирала него што ми је то било потребно.

Приликом мојих долазака у Нови Сад за време викенда учинило ми се, временом, да се њен однос према мени нешто изменио. Валика је или нашла другога или је неко други на њу налетео. Нешто није било у реду, хладила се према мени: чинило ми се понекад да не жели да дођем.

Онда, сам и ја почео да примећујем девојке око себе. Девојака, чини ми се, никад није било тако привлачних као у мојој генерацији: све су ми биле занимљиве. Једна од њих је уграбила тренутак кад ми је неко уместо Валике био потребан. Та је од Валике била упорнија и постојанија. Већ ме деценијама држи поред себе: интересује је све што и мене занима; жели да путује куда и ја желим; воли јела која и ја волим; допадају јој се књиге и филмови који се и мени допадају. Наша блискост је толика да готово и нема дистанце између нас; она је стварно моје друго ја. Али сам и ја, изгледа, временом постао њено друго ја. Ми смо, дакле, само половина нечега целог. Што значи да више нисам ја ја; ја сам неко други. Ја сам сада паметан, одмерен, дресиран. Али нисам више субјект у правом смислу. Ја сам Сузанин муж, као што је и она моја жена;

не постојим ван тог круга, ван њеног и мог заједничког света.

Валика се удала убрзо после моје женидбе. Ваљда за ону њену скривену везу. (Никад је о томе нисам питао.) Али њен брак није дуго трајао: мислим само годину дана. А после знам да су је виђали с неким мушкарцима: што значи да је повремено имала пријатеља. Ни о томе је нисам питао.

Она се, међутим, понашала другачије. Питала ме је:

— Како ти је Зуска?

Настојао сам да пречујем ироничан тон у њеном питању и одговарао сам озбиљно: Сузана (мада сам је од београдских дана звао Сузи) је добро. Што је требало да значи: у браку немам проблема.

Валика је имала нешто што Сузи нема. Имала је нешто дивље у очима. У тим њеним очима видео сам степен, разигране бесне коње, јахаче у чизмама, поамни чардаш. Само кад је хтела да да до знања да је Мађарица, она, која је иначе учила школе на српскохрватском, убацивала је понеки акценат: чинило ми се и то са доста ироније.

Сузи је, напротив, у очима имала словенску благост. Из њих је зрачило поверење, до тупости искрено и кротко. Не разуме шале, све прима озбиљно. Плава у очима, плава у коси, плава (бела) у телу: све је у њој прозирно, видљиво. Сва ми се предала, а, у ствари, окупирала ме је, потпуно ме је присвојила. Знам одавно да није безопасна управо зато што је таква.

Валика ме је једном срела у Змај-Јовиној.

— Кад ти нећеш сам да дођеш код мене, сад ћу те стражарно спровести. Само на кафу. И одмах те пуштам за под папучу.

И тад сам, после много година, први пут био насамо са њом. У њеном собичку до адвокатске канцеларије, у којем је имала отоман за одмор: наслеђен, очигледно, од оца, коме је ко зна зашто био потребан. Сигурно да прилегне пред крај каријере док се неко звоном у предсобљу не огласи.

Тако се моја веза с Валиком обновила. Кад телефон двапут узастопно зазвони а веза се прекине, то је значило да треба да јој се јавим, ако Сузи („Зуска“) није код куће. Понашала се коректно: није хтела да ми квари брак, тј. није хтела да га сад доводи у питање. Вероватно је знала да бих се опет одлучио за Сузану. А то би значило и крај наше везе.

А наша веза — то је био наставак онога од пре мог одласка у Београд. За мене је то било уживање у њеној бестидној разголићености, у бестидности њеног показивања. Умела је у свакој прилици да направи еротски гест: извије мало ногу, заталаса облином, створи ми се крај колена, додирне ме, истури груди, заголица ме. Кад се свлачи, она скида део по део одеће и изазивајући очекивање: шта ће сад показати, у који ће се положај поставити. Чинила је то обично у полутами, тако су њени еротски наговештаји били још интензивнији: никад се јасно није видело оно што је показивала.

Било је исто као и пре нашег разилажења због студија. Можда и лепше. Све што смо сада једно другом могли да пружимо то је била ова врста уживања. За задовољење те страсти био нам је довољан њен собичак у центру. Повремено је она звала мене, повремено ја њу. Обично је то бивало предвече кад се њено радно време завршавало, а проток људи по улицама постајао већи. Она је суседима рекла пола истине: да сам јој друг из школе, што је било тачно. Није им рекла ону другу половину. Уосталом, ни са ким од тих кројача и фотографа није била толико блиска да би морала да се исповеди. Пошто су странке код ње често долазиле, био сам и сам њена „странка“: она која је имала право да улази у собичак из канцеларије, тј. из одељка њених просторија одређених за јавност.

Тако се моје накадашње дружење са Валиком свело само на тај собичак. Сада је то постало скривени, а потребни део мог живота: не може се на исти начин волети и жена и Валика. Валика је била допуна, неопходна као сок. Са њом сам био субјект: знале су се границе између мене и

ње. Она је била мој објект уживања, као што сам и ја био њен. Без икаквих обавеза једног према другоме. Али били смо потребни једно другом, као што нам је био потребан такав, тајан, начин састајања, у полутами собичка. Желели смо да та тајност потраје, да тај собичак у приземљу постоји што дуже и да нам даје прилике да водимо део свог скривеног живота.

Упавши малопре код ње без договора, ненајављен, учинио сам нешто неуобичајено, што сам досад, током ових година учинио свега неколико пута. То њу није изненадило ни обрадовало. Наставила је да разговара са странком, односно са странкама: отуд су се чули, сем њеног, и један мушки и један женски глас. Разговор је очигледно дуже потрајао. Валика се већ била прочула као адвокат за бракоразводне парнице: умела је елегантно да уреди поравнање између бивших супружника. Ко је хтео да се на лак и леп начин разведе долазио је код ње. Зато је и имала доста клијената.

Пошто сам добрих пола сата одседео у њеном предсобљу, учини ми се да је време да идем. Било ми је природно да продужим десно, у Огњановићеву, па онда опет десно између хотела „Путник” и Пе Ка. Чак и да се Стева Махер склонио са улаза који је водио у две значајне новосадске културне институције, Стеријино позорје и Књижевну заједницу Новог Сада, више у том правцу не морам да идем. Да бих стигао до Васе Луфта, који ми је у овом тренутку био потребнији од Валике, могао сам да идем и Огњановићевом улицом. Али ми се и тај правац учини неподобним, као да идем између Сциле и Харибде: можда ће ме угледати неко из Пе Ка, па ће ме позвати да свратим, или још горе: наћи ће се неки докони пријатељ који седи у ресторану хотела „Путник”, па ће ме позвати да му се придружим. Решим зато да идем около (мало шетње неће ми шкодити) поред старог позоришта и Радија, па у центар, на Трг слободе. Ту ме сигурно нико неће зауставити, бар не на дужи. И заиста, сем што по изласку од Валике налетех на Александра Тишму, никог више од познаника нисам срео.

„ЛАЗАРИЦЕ” ВАСЕ ЛУФТА

Васа Луфт станује у самом центру Новог Сада, иза католичке катедрале, на највишем месту старог Новог Сада, тј. у поткровљу. Да управо ту станује, а не другде, одлучиле су прилике: својевремено је тешко било доћи до доброга стана, па су многи преуређивали поткровља. И Васа је тако учинио. Али је од свог начина становања градио посебну филозофију: хтео је, каже, сам центар града и хтео је највишу тачку на којој се може становати. А кад су новоградње почеле премашивати његову „највишу тачку”, он то није узимао у обзир: сматрао је да са новоградњама долази дехуманизација. Он се тој врсти дехуманизације неће повиновати.

Тај његов стан и није био стан: то је била заправо, једна једина просторија: само је купатило било издвојено. Све друго је било подељено на неколико кутака: кут за обедовање, кут за одмор, кут за спавање; књиге су биле на полицама које су повезивале греде од кровне конструкције. Било је ту доста керамичких предмета, али мало слика: за слике то преуређено поткровље није било погодно. Сликама Канта, Хегела и Бјелинског и још неких личности из музичког света (Бах, Хендл, Моцарт) био је обложен један стуб, а други је био сав прекривен малим графикама: то су биле честитке које је Васа примао од познатих сликара и графичара из земље и света.

Између та два стуба био је централни простор Васиног стамбеног објекта. Ту је био постављен огроман тепих, а на средини тепиха налазило се велико сунце исткано од спектра главних

боја које су заклапале кругове. Око тог сунца био је диван постављен у полукруг. Дневно светло је одозго падало наред тепиха, тј. наред оног сунца: спектар је тада титрао бојећи дугиним бојама зрак који се на њега спуштао. Васа је инсистирао да се код њега седи на тим диванима око спектралног сунца, заправо да се заузме лежећи положај, као код старих Грка или Римљана. У почетку нашег дружења ја сам на та његова наваљивања пристајао. Касније ми се учинило да је сувише напорно пити кафу или шљивовицу у лежећем положају.

— Ти знаш, Васо, да сам ја конзервативан и да те никада нећу следити. Више волим да седнем у фотељу и да шољицу с кафом држим са стране. Друге ти придобијај за своје идеје.

Он ме је, најзад, оставио на миру, бесан што је морао да попусти. Па ипак, волео је да му долазим. Слушао сам његове приче и коментаре и узимао их озбиљно, сигурно озбиљније него други. Мада је све код њега на неки начин било померено, у његовим причама ипак је било и делића истине. Бар ме је подстицао на размишљање.

Васа ме дочека речима:

— Шта је — опет нека невоља? Знам ја тебе: кад долазиш код Васе, то значи да ти треба исповедник, повереник. Васа за боље и није. Али, боље да те тешим ја него неко други.

И не слуша моја противљења. Зна да је погодио. Као да му је драго што имам невољу: без тога му, усамљеном, не бих ни долазио.

— „Лазарица”, опет „Лазарица”, стално „Лазарица”. То је нешто од чега ми не можемо да побегнемо. Ти си се за прави проблем ухватио и сад га искијавај: ту помоћи нема.

— Савладао сам ја, Васо, „Лазарицу”. Имам близу пет стотина страна текста.

— Врага си је савладао. Да си је савладао, не би код мене долазио. Ти си само текст написао. „Лазарица” ти је измакла. Свима она измиче.

— Измичу ми издавачи, Васо.

— Него шта ће? Неком се учини да је пронашао нови проблем, да га је чак и решио. Онда се испостави да је у питању проблемчић: нешто парцијално, мало, недовољно занимљиво.

Осетио је где ми је слаба тачка. Моја слаба тачка, у нашим међусобним односима, јача његов положај. Зато он може да ми држи придику. И он ту прилику не пропушта. А ја му то дозвољавам јер знам да је то његова слаба тачка.

— Ви антрополози — обраћа ми се Васа, али усправљен, у достојанственој пози — стално се качите за нешто „лево”. Тебе, на пример, интересује народна књижевност, антропологија, шта ли: верујеш да је главни проблем управо у том домену. Јер, ти ван свог забрана не видиш. Зато што не можеш ни да видиш друге области. Кад би мене, рецимо, неко питао: Шта је у српској духовној традицији главни проблем, који је писац или чије је књижевно дело средиште свих проблема, ја не бих рекао да је то Доситеј, Вук, Његош, Црњански или Ћосић. Рекао бих да је то — Домановић! Домановић, разуме се, није из реда првих српских писаца, али је из реда највећих српских проблема. Управо он је највећи проблем са становишта које тебе занима: за комплекс око „Лазарице”, тј. за комплекс питања која „Лазарица” провоцира.

Питаћеш: како то баш — Домановић? Тако што ви филозофи Домановића не познајете. Заправо, ви литерате познајете и признајете само половину Домановића: ви познајете само сатиричара. Домановића, међутим, треба схватити као најрасполоућенију личност у српској књижевности. Јер он није само сатиричар; он је и нешто сасвим супротно од тога: писац најидиличнијих приповедака. Домановић је почео са идиличним сеоским приповеткама какве су се при крају деветнаестог века писале, какве су писали писци који су онда били читани, па после заборављени: Шапчанин, Сељанчица, па и Веселиновић. У тим приповеткама он је сликао свет патријархалног српског села, заправо свет какав је желео да види. Тај свет је постојао само у пројекцији српске патријархалне задруге Светозара

Марковића. И есхатолошка страна мисли Светозара Марковића није довољно озбиљно схваћена и испитана. Он је идеализовани живот видео у прошлости патријархалне задруге, и видео га је у будућности, кад постојеће друштвене противречности буду савладане. Есхатолошка димензија је битна у мисли Светозара Марковића: ако се та димензија запостави, много шта се у нашим духовним кретањима не може схватити. Светозара су следили многи писци, али су га следили на свој начин. Оно што је он видео у прошлости и, као пожељно и могуће, у будућности, они су желели да виде *сад*, и то у животу који приказују. Отуда се при крају деветнаестог века у српској књижевности уместо критичког много више идиличног приказивања стварности. И Домановић је био један од тих писаца: и он је желео да око себе види идилу. Али он је убрзо схватио да то није оно право. Да би дошао до оног правог кренуо је на другу страну: почео је да пише сатиричне приповетке. У њима је видео само црно. То црно он је не само описивао, него је црно свом народу и пророковао. Тај антиидилични, тај сатирични Домановић видео је две огавне ствари у свом народу: његову изузетну потребу са самообманом и његову потребу за вођом. Српски народ, у Домановићевом виђењу, спремно би пошао за било ким ко би му се наметнуо. Те његове потребе су међусобно повезане, јер обе потичу из истог есхатолошког језгра. Оне потичу из потребе за спасом. Срби су народ који је у прошлости имао много невоља и природно је што је излаз тражио у некаквом спасу. Зато би он и кренуо за сваким ко му спас нуди или доноси. Има тумачење да се Домановићев „Вођа” односи на Пашића. Чак и ако је писац стварно мислио на Пашића кад је ту приповетку писао, она се на Пашића не може односити у пуној мери. У Пашићу народ никад није гледао отеловљеног вођу. Пашић за свој народ никад није био харизматска личност. Народ га је подносио за невољу, јер бољег није имао. Стално је против Пашића гунђао, супротстављао му се. Пашић је био део стварности коју је народ свакодневно гледао: од њега није очекивао никакав

спас; могао је очекивати само неки практичан излаз. Домановићев вођа се може разумети само ако се имају у виду и оне његове идиличне приповетке. Таквог вођу могао је измислити само писац који је из личног искуства знао шта значи живети у свету идеала, писац који је имао идеале, па су му се они, као оном његовом савременнику Ранковићу, писцу „Порушених идеала”, срушили. Месију, вођу, који ће га одвести у обешану земљу, могао је да очекује једино онај свет из идиличних Домановићевих приповедака. Домановићева приповетка и казује о томе како су бројне невоље захватиле народ једног краја и како је он, због тога, живео у очекивању спасења. Управо том свету био је потребан месија. Бит тог ишчекивања је есхатолошка. То прича и показује: кад наиђе неко ко им се учини као могући вођа, ко им изгледа као неко ко ће их од невоља избавити, они ће поћи за њим. Домановић је, у тој својој причи са есхатолошком темом, деловао као пророк: што на почетку овога века још није, на изражен начин постојало, показаше се као сушта потреба његовог народа у идућим деценијама.

Васа је приметио да га сада слушам пажљивије него иначе. Та околност га је охрабривала, па је настављао своју варијацију на исту тему. Домановића ми је, као проблем, сада први пут поменуо, очигледно подстакнут мојом „Лазарицом”. Не могу да спорим да је о познатом сатиричару говорио са познавањем.

— Друго велико дело Домановићево — каже Васа — то је „Данга”. И она делује пророчки. И та је прича сасвим супротна сеоским идиличним приповеткама Домановићевим; и она показује само тамну страну. Али је и она, на неки начин, истинита.

Док Васа говори, ја се присећам неких детаља из те приповетке. Она казује о сну који је приповедач уснио: како је доспео у једну чудну земљу — ваљда је то била његова имагинарна Страдија — са чудним обичајима. Видео је у њој, на пример, како се најугледнији грађани у вароши осећају почаствованим ако их кмет јаше. Нај-

почаствованији је онај грађанин кога кмет највише јаше. У тој земљи сматрају се најхрабријим они грађани који потурају чело да им се удари жиг (данга). И приповедач је хтео да буде храбар. Али управо кад је требало да му ставе жиг на чело, он се пробудио.

— Домановићева је Страдија и чудна, и смешна, и трагична земља-каже Васа. — Јунаци Страдије, који желе да их онај вођа, о коме ништа не знају, води у непознат крај, показаше и склоност да им се кметови каче на леђа и да им се данга удара на чело. „Данга” и „Вођа”, две најбоље Домановићеве сатиричне приповетке, говоре о истом: о Страдији и Страдијцима. Другим речима, говоре о вама, Србима. Срби заиста имају сатиру какву ниједан околни народ нема. Али та им чињеница никако не иде у прилог. Она значи и да нису у најбољим односима са стварношћу. То ви литерате не видите. Ви хвалите Домановића сатиричара, а не видите у истом писцу и његове супротности: Домановића идеалисту и Домановића пророка. Домановић је, то ви не схватате довољно, и пророк који вам је судбину предсказао.

— Како предсказао? Зар он није писао о свом времену?

— Тачно. Он је писао о свом времену, али оно о чему је писао као да се кобајаги већ десило, то ће се тек дешавати. Уосталом, „Дангу” је и замислио као сан: оно што видим, што причам, само је сан; то није стварност.

— Није тачно, Васо. Да ти наведем правог сведока. И то сведока из његовог времена, Диса. Знаш ону његову песму: *Развило се црно време пропадања...*

Васа прихвати и изрецитова неколико строфа. (Чини ми се по властитом избору, без реда).

Развило се црно време опадања,
Набујао шљам и разврат и пороци,
Подиго се трули задах пропадања,
Умрли су сви хероји и пророци.
Развило се црно време опадања.

Прогледале све јазбине и канали,
На високо подигли се сутерени,
Сви подмукли, сви проклети и сви мали
Постали су данас наши суверени.
Прогледале све јазбине и канали.

Од пандура створили смо великаше,
Достојанства поделише идиоти,
Лопови нам израђују богаташе,
Мрачне душе назваше се патриоти.
Од пандура створили смо великаше.

Своју мудрост расточисмо на изборе,
Своју храброст на подвале и обеде,
Будућности затровасмо све изворе,
А поразе прогласисмо за победе.

— И тако даље — вели Васа. — Не сећам се, целе песме. Песма је писана пре првог светског рата и у највећој мери се односи на стање између ратова. Да садашње оставимо на миру.

— Зар?

— То је — вели Васа — исти случај као и код Домановића. И Дис је био пророк. То је општепознато. По несрећи, ето, на почетку овога века, имали сте два злогука пророка: Диса и Домановића. Ти не би морао да очекујеш од мене одговор на питање зашто Диса називам пророком: примаш плату да то знаш. И Дис је пророковао оно што ће тек бити. Уосталом, то се за Диса зна. Он је у песмама оставио трага о сазнању да ће се утопити у мору. Цела му се збирка зове „Утопљене душе“. Дис има и стихове у којима пророкује смрт своје деце. А зашто један такав песник не би могао да пророкује и нешто што ће после да постане у правом смислу друштвена истина: а то је да ће се развити „црно време пропадања“, да ће набујати „срам и разврат, и пороци“? Да не набрајам све оно што је у песми јасно речено.

Видим — додаје он — да хоћеш да питаш: како је могуће да песник пророкује? Песник види у стварности нешто што је тренутно мало, тек у

заметку, а сутра ће постати перспективно, велико. Тако други обично не виде. Дис и Домановић, песници-пророци, нису ништа измишљали: они су само оно мало у свом времену видели и приказивали као велико. Они су умели да гледају дубље од других, одвајајући важно од неважног. Са данашње тачке гледишта, време у којем су живели Домановић и Дис изгледа малтене идилично. Питали су једном чика Мишу Ђурића, хеленисту: Како је изгледала Периклова Атина? Он је одговорио: Као Београд пре првог светског рата. Клице лошега, које ће се размахати у каснијим деценијама, постојале су и у то идилично време. И те клице нису биле унете са стране. Оне су биле могуће у оном идеализму који је човек тих времена носио, из неразумевања сопствене стварности, из страха пред њом. И Дис је, као и Домановић, писац идиличних песама. Једна од наших најидиличнијих песама је управо његова. Зове се „Јутарња идила”.

Васа ме је тако, својим говором о литератури, зашавши у мој домен, притерао уза зид. Седео сам на његовом полукружном канабету, а он је стајао. Осећао сам да немам куд. Али ни ја се не предајем. Осећам да Васа, покретањем питања Диса и Домановића, још увек није растворио мој главни проблем: онај због којег се толико и трудим око „Лазарице”. Он, у ствари, није одговорио на питање: зашто и како тај исти народ, који пева дивне песме о једном турском вазалу, Марку Краљевићу, величајући га као великог јунака, љагу издаје лепи једном исто тако турском вазалу, Вуку Бранковићу. Вук је бар мало ратовао против Турака. А Марко је, изгледа, само желео да хришћани победе.

Ја то питање понављам Васи и кажем:

— Нема другог одговора до оне народне пословице: Окоти коза два јарета, па од једнога кожа оде на бубањ а од другог на јеванђеље. Те ствари нису само литература. У питању је много дубље замешатељство.

Васа онда седа преко пута мене: заузима положај да би боље могао да објашњава. Наспе себи чашу сока да има снаге. Мене, из принципа

који ми је познат, и не нуди: сам се могу послужити. Вели:

— Историјске личности, Вукова и Маркова, нису спорне: таквих племића је било много и они се нису понашали неуобичајено. Оно што тебе интересује то су прикази тих личности у народној поезији. Па ја ти стално говорим о томе. Помињем ти Домановића и Диса као кључеве помоћу којих ћеш моћи да разумеш тај народ, твој народ. Певачи старих народних песама нису умели да пишу сатире. Али исти онај дух који је на почетку овога века писао оштре сатире, постојао је и у прошлости. Доказ је да је једне јунаке бојио изразито црно, а друге изразито бело. „Лазарицу” би могао да испева као еп само уравнотежен дух какав је постојао код старих Грка. Хомер је био мудар и подједнако објективан и према Грцима и према Тројанцима, и према јунацима једним и према јунацима другим. Такав није био наш народни певач: он је био двојна, расцепљена личност, као што је и твој народ, расцепљен између тежње ка крајњем идеалитету и тежње ка сатири, ниподаштавању свега постојећег.

— Васо, па ваљда је мој народ и твој народ! Шта си ти, сад, до ђавола?!

— Како шта сам? Па једино што могу да будем: Дарданац.

— Онда си ти једини Дарданац у Југославији.

— Ма немој ми рећи! Сви су из мога краја Дарданци. Њих само треба учинити свесним те чињенице. По свим изворима: област Санџака, све тамо до Краљева а горе до Дебрца, насељавали су некад Дарданци. Они су се само у Словене стопили. А као што су се стопили, тако се могу и растопити, извући у посебну етничку скупину.

— Све је, Васо, могуће. Није ми јасно само откуд ти знаш да си Дарданац кад ти ни отац, ни очев отац, нису то знали.

— Ни деда ни отац нису били образовани. Али ја јесам. Ја нипошто не спорим да имам словенске крви у себи: ко зна која је моја чукун-

баба или прабаба унела у моју лозу нешто од те ваше српске расцепљене психологије. Зато се ја вас сасвим и не одричем: рођаци сте ми. Али је чињеница да нисмо исто. Отуда ја вас Србе боље разумем него што ви сами себе разумете. Јер нисам само Србин и Словен, јер сам у основи Дарданац. Моја структура мишљења је другачија од ваше. А то је нешто што долази са генима.

Васа је и до сада умео да ме изненади на разне начине. Његова је специфичност у томе што све види другачије од нас „нормалних”. Сада ме је изненадио својим чудним националним опредељивањем. Што значи: да и он тера кера, прави се важан да би у озбиљном спору добио што бољу позицију. Како могу да се озбиљно супротставим једном Дарданцу, кад и не знам шта су Дарданци, сем да су у старом веку били једно од племена које је насељавало наше просторе?!

Каже Васа:

— Онај словенски, тј. српски део мене интересовао се и за ваше проблеме. Немој да мислиш да само ти имаш своју „Лазрицу”. Имам је и ја. Али моја је „Лазарица” више с наличја него с лица: она се зове Душан Симовић. Опет ћеш да кажеш: од Васе се свашта може очекивати. Разуме се да може, јер ја видим нешто што ви не видите, што ви не можете да видите. Ја видим да је и међу вама Србима било покушаја да се изађе из тог српског комплекса: тј. да се не иде у бој на Косово по сваку цену, да се не „бира” по сваку цену царство небеско, већ да се некако остане на површини, да се исплива. Ево, сад ћеш да видиш...

И Васа оде у угао где су му биле уграђене полице са књигама. Донесе две дебеле фасцикле: у једној је, видело се, био рукопис куцан на машини; у другој су, очигледно, била документа.

— Ето, видиш: то је моја „Лазарица”. Ту пише: „Душан Симовић. Покушај сналажења у времену”. Душан Симовић је једна од најсложенијих личности наше новије историје. Он јесте на маргини по ономе што је чинио. Али није на маргини по ономе што је хтео да чини. А он је покушај превазилажења тих опасних супротности које су за вас Србе карактеристичне. Само ви

Душана Симовића нисте разумели. Не проучавате га, не значи вам ништа; маргинална вам је и личност и појава.

А знаш ли ти ко је и шта је Душан Симовић? Он је, пре свега, реалиста. То значи другојачији и од једних и од других, и од идеалиста и од оних црњака, сатиричара. Кад је дошао рат, видео је да ће бити густо. Покушао је да ствар извади, водећи рачуна и о једној и о другој тенденцији. Да би спасао земљу од рата, кнез Павле је на сваки начин хтео да изврда пакт с Немцима. Је ли тако? Али није могао: Немци су му стављали нож под грло, а ни Енглези ни Руси му нису пружали руку. Морао је, најзад, да легне на руду и да он, англофил, потпише срамни пакт с Немцима. Али као што то код Срба обично бива, постојала је и друга струја која је била савим против пакта. То су били они завереници који су организовали пуч. Симовић је знао за муке кнеза Павла и знао је да пучисти опет не раде за своју земљу већ за Енглеску. И шта је Симовић у тој ситуацији урадио? Стао је на чело пучиста. Он, који се са њима дубоко не слаже, стао је на чело њихове владе. А онда? Онда је прогласио да признаје пакт склопљен са Хитлером: дакле, признаје разлоге и политику кнеза Павла. Симовић је користио прилику да удовољи и Енглезима и Немцима. Хоћеш да кажеш: бесмислено. Зашто бесмислено? Да је Хитлер био иоле паметан, он не би са Југославијом улазио у рат: то ће му, сви то знају, много отежати рат са Совјетским Савезом. Да ће Хитлер тако глупо да поступи, Симовић није могао да предвиди. Са таквом државничком непамећу он, разуме се, није могао да рачуна. Рат је започет на одговорност, али и на чисту штету Немаца.

Ја се побуним:

— Симовић — велим — то је чиста неразумност. Зар прихватити паролу: Боље гроб него роб, па ништа не учинити да се рат што боље припреми? Чак је и на дан бомбардовања, иако о свему обавештен, заказао венчање своје кћери у топчидерској цркви.

— Рекао сам да ви Срби не разумете Симовића. То значи да не разумете себе. Спремити се што боље за рат, што више искрварити, па тај рат ипак изгубити, то је свакако био енглески интерес. Свакако и скривени интерес Руса који имају потписан пакт с Немцима, али ипак рачунају на будући сукоб. Ниједна од тих страна, сем празних речи Симовићевој влади ништа не нуди: што вас више изгине, што више Немаца побијете, толико ће и нама бити лакше. Што више искрварити, што више се изјуначити, то је интерес југословенских патриотских снага. Они се увек понашају као што народна песма мисли да јунаци на Косову треба да се понашају: да се покажу као јунаци опредељени за царство небеско. Симовић, реалиста, има, дакле, да се бори на више страна: против Немаца, али и против Енглеза, Руса, и против домаћих патриота који ће из властитог поноса и јунаштва лудо погинути за енглеске интересе, за туђе интересе. У тој ситуацији Симовић прихвата рат са намером да га „отаља”: да се рат што пре заврши нашим поразом. Да се рат води тако да пред светом останемо чиста образа (јер смо се борили), али и да се у унапред изгубљеном рату прође са што мање жртава. Симовић вероватно зна да ће се неке јединице јуначки борити: то је добро што се угледа владе и народа тиче — лоше што се тиче жртава. Он, такође, зна да ће се неке јединице лоше борити: то је лоше што се тиче јуначког поноса нашег народа, али је добро што се тиче жртава: Тако ће мање људи бити изгубљено. Што мање жртава у унапред изгубљеном рату — то је кључ Симовићевог понашања. Отуда и његов противречан став који би се могао формулисати овако: и борити се и не борити се истовремено. Свет ће нас памтити и по отпору нападачу, али ћемо у свету после рата значити онолико колико можемо да му пружимо, а то значи и колико и каквих људи имамо. И на једно и на друго Симовић је рачунао. Пустео је, на пример, Мачека, потпредседника владе, да на почетку рата напусти владу и да оде у Загреб: тај потпредседников гест накондано ће моћи да се оквалификује као издаја, јер се због Мачековог приклањања усташама Југо-

славија стварно распала пре завршетка априлског рата. Са Симовићеве тачке гледишта и то после рата може да се покаже као добро: кад се рат заврши, његов потпредседник и ривал ће бити негативно оквалификован.

Симовић је — Васа даље образлаже Симовићеву генијалност — искористио своје право главнокомандујућег да нареди генералу Калафатовићу да потпише безусловну капитулацију. Калафатовић је, као војник, наређење морао да изврши. Ту се Симовић показао у свој својој величини: капитулација војске по њему није била и капитулација владе. Влада и нешто војника, пошто су часно ратовали, отишли су код својих савезника да наставе рат: битка за народ и земљу још није била изгубљена. Повлачећи се из земље, Симовић није оставио за собом сасвим неповољну ситуацију-сачувао је људство, показао је спремност нашег народа се бори, сачувао је владу: све основне могућности да се рат настави биле су ту.

Док је то говорио, Васа је очима тражио потврде на мом лицу, у мојим очима. Ја сам га стварно гледао са интересовањем: први пут ми је сад о томе причао, први пут ми је и рекао да се тим проблемом уопште бавио. Његова размишљања о томе стварно нису лишена смисла. Па ипак нисам могао да се не насмејем.

— Све је то, Васо, са Симовићем лако и једноставно. Симовић је генијално проценио ситуацију, знао је шта би било најбоље учинити, али ништа није било по његовом.

— Непредвидив је, у ствари, био један моме-нат: партизани. На њих, као на озбиљну снагу, Симовић уопште није рачунао. Не заборави: четници су почели да се окупљају још док је он био на челу владе. Председник владе, кад су четници први напали партизанае у Ужицу, био је он.

— Тачно је — кажем ја, јер сам се у ту ствар бар толико разумевао. — Ти, Васо, знаш да су четници деловали сасвим слично његовој формули: не борити се, а и борити се тек толико да се не би казало да смо седели скрштених руку.

Симовићу би таква војска потпуно одговарала. Али кад је видео да ствари не иду сасвим како треба, твој се „генијални“ Симовић повукао. Тако је одијум због братоубилачког рата пао на будуће владе. Симовић је запамћен као први човек пуча и априлског рата. Али му се ни за оно после не може избрисати одговорност пред народом и историјом.

— Не заборави — каже Васа — да је наша нова власт после рата Симовића прихватила као човека који је хтео да пружи отпор окупатору. Симовић је један од ретких политичара из те гарнитуре који је добио државну пензију.

— Опет се — кажем ја — извукао играјући на две карте. Кад је видео ко ће победити, он се определио за победнике: увек је могао да докаже да је био за борбу. То је мурдарлук политиканта, а не визионарство политичара — кажем ја самосвесно: аргументи су били на мојој страни. Затим питам:

— Како је тај твој генијалац могао да превиди само једну „ситницу“: главну снагу која ће рат победнички да оконча?

— То је питање на које ни ја немам одговора — каже Васа. Стварност је, разуме се, често сувише компликована и надмашује моћи појединаца. Али то не значи да си ти, у овом случају, у праву. Симовић је, очигледно, имао своје блиставе тренутке. Он је успешно водио игру до краја априлског рата. После тога почиње његово несналажење. Нову снагу, комунисте, он једноставно није познавао. Они су га потпуно изненадили. Једино што је у новој ситуацији добро, овога пута за себе лично, учинио, јесте да се није компромитовао, да га и та нова снага, комунисти, бар после рата толеришу. И та чињеница ипак говори о етичности вође који губи, чија концепција не пролази. Ипак, треба ценити чињеницу да се није компромитовао каснијим акцијама против властите земље кад је у њој дошло до промене режима. И у том погледу је био изнад својих савременика и сапутника.

— Па што, Васо, не објавиш рукопис? Занимљиво би ти било да чујеш и друге реакције.

— Што не објавим! Што не објавим! Објавићу, има времена. Рукопис, видиш, још није готов. Чим ја немам прави одговор на питање зашто Симовић није добро проценио развој ситуације на нашем тлу, значи да у рукопису није све нашло своје место. Без тог одговора ја бих остао смешан, као и Симовић, који је ипак играо на погрешну карту (на ону другу није ни могао). Лако је књигу објавити. Тешко је написати.

Тако ни код Васе не нађох решење за свој проблем. Он ни овога пута није много држао до моје „Лазарице” и до проблема које она покреће. Али сам ја, овога пута, јасније него икада раније, видео да и Васа има свој проблем и своју главну преокупацију. Васин је проблем био: како наћи прагматичан, али частан пут у безизлазним историјским околностима. Чинити мудро, а не изложити се нападима потомства, делати храбро, а не губити историјске шансе...

За сваки случај приупитах:

— Да ли и теби Слободан доноси рибе?

— Који Слободан?

— Ољин.

— Зашто би ми он доносио рибу?

— Зато што не зна шта ће с њима. Напеца их, па их онда разноси пријатељима.

— Ја не знам ни да спреим рибу. А сем тога, ја Слободана и не знам као пецароша него као вицароша. Код мене дође само кад има да исприча неки добар виц.

— Код тебе у стану сигурно нема мишева?

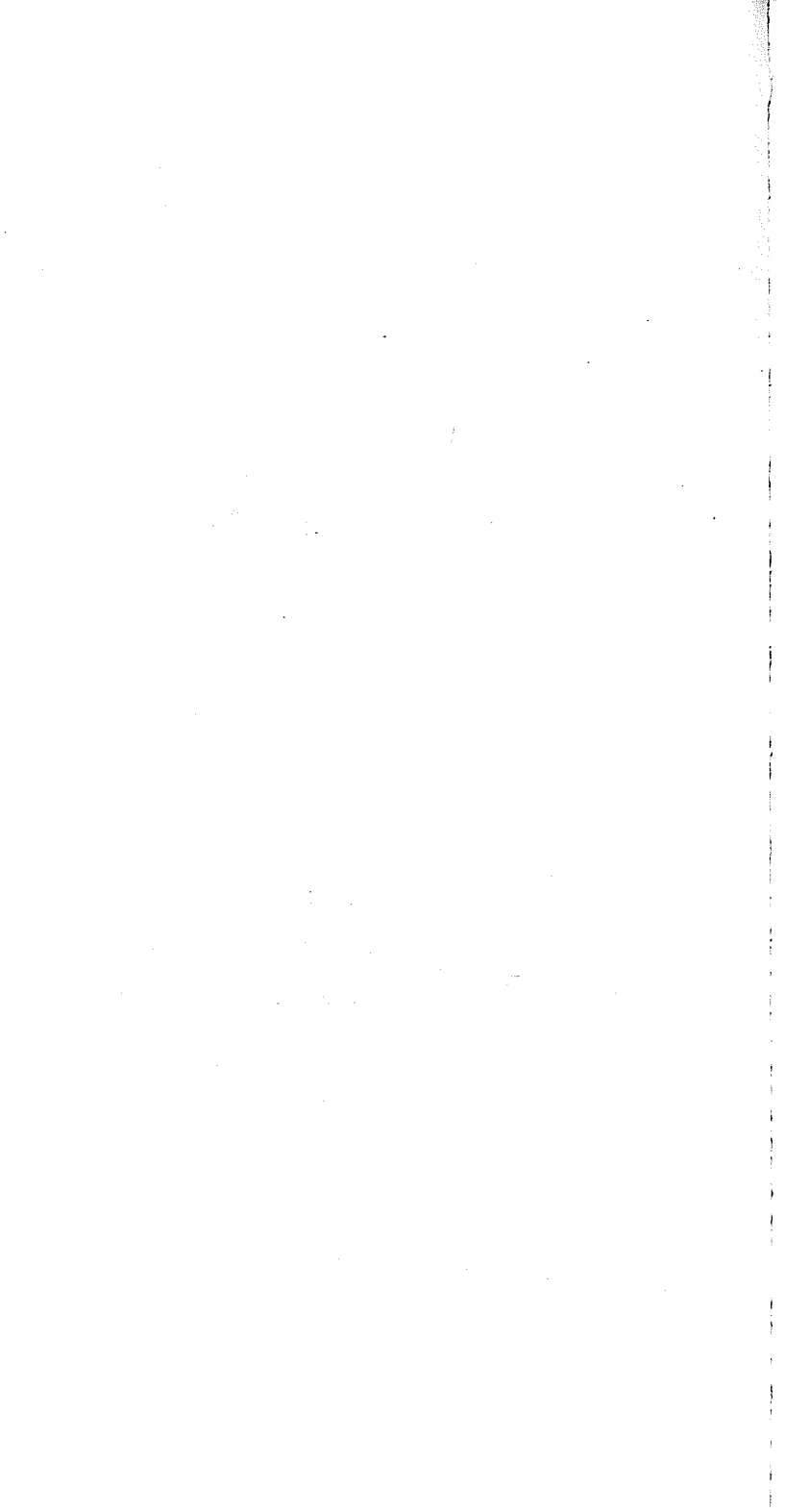
— А имаш ли ти што озбиљније да ме питаш? Откуд мени мишеви?!

— Не љути се, Васо. Поред великих имам ја и малих опсесија. Моја мала опсесија јесу мишеви и рибе.

— Те мале опсесије нека остану само твоје. За нас оне нису интересантне.

— Да си ми здрав и жив.

— Такође.

СВЕ ЈЕ ПОЧЕЛО ОД СВАЂЕ ИЗМЕЂУ ЦАРА И ПЕСНИКА

Василије Јаковљевић — Васа Луфт је несуђени психолог, такође и несуђени историчар. Почео је негде почетком педесетих да студира психологију у Београду. Али није имао среће и да студије приведе крају. Остао је без оца кад је био на другој години; мајка више није могла да га издржава. У Новом Саду је управо те године отворен Филозофски факултет. Васа је, уз мајчину сагласност, одлучио да у Новом Саду упише историју. На студијама историје, као и на студијама психологије, имао је завидан успех: добијао је неке студентске награде, већ се почело говорити да ће кад дипломира постати асистент код професора Комадинића. Десило се, међутим, нешто што је Васу у каријери омело. Био је то његов дипломски рад под називом „Корени руске социјалистичке револуције”. Прихватајући ту тему за Васин дипломски рад, професор Комадинић је претпостављао да ће Васа направити добар али стандардан студентски рад. Васа, међутим, није направио обичан већ доста чудан дипломски рад. Тако му је бар професор рекао. Он рад није одбио, али га није високо ни оценио. Васа мисли да се рад професору изузетно свидео, али да он — убеђени марксист и истакнути партијски радник — није могао да пристане на Васине занимљиве, али ипак неприхватљиве тезе. Прибегао је, зато, давању специфичне оцене: рад је оценио и оквалификовао (то је, у основи, исто) као занимљиво литерарно-психолошко виђење проблема, али не и као покушај праве историографске студије, што би се од дипломског рада о тој теми могло очекивати.

Васин дипломски рад ја нисам читао. Он тврди да је рад доста обиман, да има преко педесетак густо куцаних страница. Једном ми је тај свој рад и препричао у кратким цртама. Каже да ни после толико година не одустаје од својих открића. Васина открића о коренима руске совјетске револуције заиста су занимљива, бар за нас лаике.

Оно што се у Русији дешавало 1905. и 1917. године, Баса у свом раду није ни хтео да истражује. Сматрао је да су ти револуционарни догађаји само последица једног сукоба који се догодио далеко раније, у првој половини 19. века. Био је то, у историји већ познат, сукоб између руског императора Николаја II и песника Александра Сергејевића Пушкина.

О томе да се највећи руски песник, зачетник руске модерне књижевности, и тадашњи цар, из моћне династије Романових, нису волели, довољно је познато. Зна се и како је ко од њих у сукобима пролазио. Песник је, наравно, у том ношењу с царем био у неравноправном положају и морао је да извлачи дебљи крај. Био је прогањан и на различите начине понижаван. Имао је и тешкоћа око објављивања својих дела.

Али док је трајао сукоб између песника и цара борба се није одвијала само на штету песника. Стреле које је песник одапињао према цару и његовом режиму, из немилости и прогонства, биле су ефектне: подривале су корене самодржавља, уносиле су дух критичности према стању у царевини. Те стреле, као и сама Пушкинова поезија, песнику су стварале поштоваоце у интелектуалним руским круговима, па и међу људима из цареве близине.

Борба између цара и песника, баш зато што је била борба између два моћника, није ишла у корист ни једном ни другом. Обојицу је исцрпљивала и умарала. Они нису желели само статус кво. Сваки од њих је желео и победу над оним другим. Победа се, међутим, ни једном није трајно осмехивала. Зато су обојица прижељкивала и нешто друго: помирење. Боље је и

помирење, него рвање без изгледа на успех. Цар је желео да се покаже милостивијим и широкогрудим него што је био. Желео је да покаже како може да се узвиси над епиграмима и духовитостима једног свог поданика. Песник је, како су пролазиле године, уморан од новчаних и других проблема, прижељкивао да не буде толико надобудан, да не изазива по сваку цену и у свакој згоди царев бес. Та обострана жеља водила их је онемо што између песника и самодршца стварно и дуго није могло бити — водила их је помирењу.

Тако је дошло до тога да је Пушкин почео све дуже да борави у Петрограду, да се појављује на дворским пријемима, да се меша са светом из императорове непосредне околине, да буде и сам део тог света. Самодржац је стајао иза те могућности коју је песник користио. И Николају је било стало да песника види на свом двору: ту, под његовом руком, био је, уосталом, мање опасан него у Михајловском или ван круга људи над којима је имао контролу.

Да би показао да је у том међусобном приближавању песник, а не он, поклекнуо, император је милостиво песнику подарио звучну титулу камерад јункера. И поред звучности, та титула је била далеко испод песниковог ранга; она га је, малтене, стављала у положај дворског пажа. Песник је, разуме се, знао да оцени шта та титула значи и шта значи царев гест. Али није смео титулу да одбије: била би то отворена увреда његовог царског величанства. Пушкин је био храбар, али не и лакомислен: кад би титулу одбио, никога не би имао на својој страни. Дајући титулу која је унижавала песниково достојанство, самодржац је кршио онај прећутни споразум о помирењу: показивао је ко је од њих двојице цар. Тиме је он, у тој рунди, добијао: поноси тог песника је стављао у понижавајући положај. Император је, бар за извесно време, могао да буде задовољан. Песник-противник био је и понижен и ућуткан. Упецавши се на удицу помирења више није могао натраг.

Самодржац се тиме ипак није сасвим задовољио. Воља за моћ га је гонила да чини даље кораке: желео је да што више у своју корист помери равнотежу. У жељи да песника још више понизи и повреди, користио је још једну његову слабу страну. Песникова Ахилова пета била је његова жена Настасја.

Настасја Филиповна није била Пушкину достојан партнер. Имала је једну врлину због које се он, поносит и славољубив, био везао за њу: била је изузетна лепотица: једна од најлепших жена које је Петроград икад имао. Лепу Пушкинову жену привлачио је дворски живот, балови и сусрети; волела је да кокетира и окупљала је око себе велики број удварача. Слаб према жени, слаб према њеним слобостима, Пушкин је тако постао слаб и према свом највећем противнику, императору Николају II. Морао је да погне главу како би својој супрузи омогућио оно што јој је чинило смисао живота: дворски живот, балови, забаве, удварања.

Лакомислена Пушкинова жена-лепотица, велика расипница, својим понашањем и прохтевица чинила је свога супруга све немоћнијим у огледању са царем. Његови дугови су расли, он је покушавао да се спасава али није успевао. Понашање његове жене га је све више унижавало. Добијао је и анонимна писма о њеном понашању. Било је међу њима и пријатељских опомена, али и непријатељских подметања. Почело се већ говоркати да је Настасја Филиповна у интимним односима и са самим императором Николајем.

Позната је и чињеница како је дошло до двобоја. Један од Настасјиних удварача, официр Дантес, рекао је Пушкину у лице нешто непристојно о његовој жени. Тајштог песника је то дубоко повредило. Пристајући да има жену онакву каква јесте, он није пристајао да се о њој на тај начин говори. Уметника је више вређала сама реч него истина. Васа мисли да је то било пресудно да Дантеса позове на двобој, а не средњовековни обичај да двобојем брани част своје жене.

Широко је распрострањено схватање да је за Пушкинов двобој крив двор. Двор је могао да спречи да до њега дође. Сам Пушкин се потрудио да се за њега зна. Али двор није учинио оно што се од њега могло очекивати. Двор, који је био забранио двобоје, допустио је да се овај догоди. Самодржац је, другим речима, допустио да се његов противник ликвидира туђом руком. На тај начин је сваку одговорност скидао са себе.

И у тумачењу тих чињеница Васа Луфт није одступао од познате верзије песникове смрти: ни он није скидао одговорност са дома Романових. Али је сматрао да у тој игри око песникове смрти ни сам Пушкин није недужан. Одлучујући се за двобој, који је он, навикао на увреде, ипак могао да избегне, Пушкин се, по Васи, одлучио за још оштрију борбу против цара.

Песнику је, каже Васа Луфт, двобој, у ствари, био добро дошао. То је за њега био једини излаз из ситуације у којој се налазио. У тренутку кад се одиграо двобој, Пушкин никако није могао да изађе из огромних дугова у које је био запао. Његови рукописи, настајали последњих година живота, били су препуни рачуна који се односе на дугове. Пушкин, такође, није у то време никако могао да заустави ни своју лакомислену жену Настасју. Она је све дубље срљала: све је више била предмет удварања, дворских сплетака, и све је мање имала времена и разумевања за Александра Сергејевича. Шта је Александар Сергејевич, поред таквих дугова, поред такве жене, таквог господара и његовог двора од живота још могао да очекује? Ништа светло у скорој будућности.

Васина интерпретација се, ту негде, разилази са оном званичном, познатом. И Васа сматра да се цар послужио Дантесом да ликвидира песника. Али он сматра, такође, да се Дантесом послужио и Пушкин да нађе за себе излаз који је трагичан али частан, и за цара опасан.

У игри око самоуништења помоћу Дантеса Пушкин је био интелигентнији од свог противника: умео је далекосежније да сагледа последице. Знао је да ће он ипак над самодршцем однети победу — макар и после смрти. У ту победу, кад

већ другог излаза није било, он је уложио и сам живот: у тим околностима, ни живот му више није био драгоцен. Изашавши пред Дантесову цев, Пушкин је већ играо за сутра, за будућност.

Зна се како је било: Пушкин је у двобоју био смртно рањен. Неколико дана се борио за живот: и он сам, и пријатељи; чак му је и двор притекао у помоћ. Већ у тим данима могло се осетити ко умире: не један од царевих камерад јункера, већ једна од највећих личности модерне Русије. Решивши се противника, цар је могао само за један тренутак да буде задовољан. И он ће убрзо осетити да је направио велику грешку: онај који је за његов рачун туђом руком био убијен, био је ликвидиран само физички: оно по чему је велик и непролазан, тј. као песник, као дух, није се могло ликвидирати. Пушкин из живота није био удаљен; физички мртав, постао је духовно још присутнији.

Поет убит! То су прве речи поеме песника Љермонтова. Уз Пушкина он је био најгласовитији песник Русије. Двобој између цара и Пушкина (Дантес је био само средство!) Љермонтов ће претворити у надахнуте песничке слике: оптужбу која је у Пушкиновом чину постојала само имплицитно, он ће претворити у поезију, у стихове, у оптужбе. Љермонтов је постао песнички гласноговорник Пушкинових оптужби.

На династију Романових пала је тако страшна осветничка клетва. Николај II, Романови, самодржавље, царизам, сматрани су песникоубицом. Руска интелигенција, писци, интелектуалци, живели су у знаку те велике неправедне смрти. Пушкин је као песник, као дух, као противник царизма, постојао у духовном животу, са годинама, све присутнији. Сви руски реалисти изашли су испод Гогољевог „Шињела”. То је тврдња Достојевског коју је изрекао приликом откривања споменика Пушкину. Али је и Гогољ изникао из Пушкина. Од Пушкина води порекло и критичка књижевност и руска критичка интелигенција. Наслањајући се на Пушкина, та интелигенција се све више окретала против његовог најљућег противника, династије Романових,

царизма. Њима је смртна пресуда била изречена далеко пре него што је била извршена.

Марксизам са својом тежњом ка друштвеном преврату насилним путем због тога је у Русији нашао најпогодније тло. Управо у ономе што се дешавало у 19. веку са Пушкином и око њега Васа Луфт је нашао одговор на питање откуда револуција у најзаосталијој земљи Европе, тамо где су је класици марксизма најмање очекивали. Историја је нашла начина да се освети династији песникоубици. Лењин је дао да се царска породица ликвидира; тиме је и историјски дуг био намирен. Показало се, међутим, да ипак није било добро што се револуција десила тамо где, према класицима, није требало да се деси: у заосталој земљи. Револуција није доносила само прогресиван историјски преврат; носила је и семе зла које ће јој се убрзо осветити.

— Зар то семе зла потиче од Пушкина? — питао сам Васу.

— Потиче. Зашто да не?

— Зар је и Пушкин био зао?!

— Пушкин, на жалост, није био само невинна жртва. Био је и немилосрдни осветник. Осветољубивост није племенита особина. — То тврди Васа Луфт. Спреман је да наведе и много доказа из разних митологија, поготово из Грчке.

Васа Луфт, морам и то да напоменем, готово никад није говорио о Стаљину. Није то чинио јер је сматрао да је Стаљинов случај исувише јасан; зато се њиме и не треба много бавити. Стаљин је само последица пређашњих узрока. Васа није давао за право ни оним критичарима социјализма који су порекло стаљинизма изводили из Лењина. Сматрао је да је и Лењин, као историјска појава, само извршилац једног историјског задатка који је много раније био формулисан. Он је и тог вођу револуције видео у функцији извршиоца логоса историје. Почетак модерне руске драме он је видео још даље у прошлости, пре појаве Пушкина. Тачније: видео је у оном тренутку кад је Петар Велики, са најбољим намерама, довео оног Арапина, Пушкиновог

претка (види његову приповетку „Арап Петра Великога”): клица и добра и зла била је са тим Петровим Арапом у руски живот унесена. Ни Петар тако није невин пред историјом...

ДВА САМОУБИСТВА

Васа је још једном покушао да направи научну каријеру. Уписао се на постдипломске студије, овога пута у Загребу. Таквих студија у Новом Саду није било, а у Београду би опет морао да полаже код професора Комадинића који га је разочарао. На постдипломским студијама десило му се нешто слично као и на редовним. Васа је брзо и лако исполагао све испите; био је један од најбољих постдипломаца у својој генерацији. Али онда га је опет неки ђаво навео да за магистарски рад узме „леву” тему, тему колико примамљиву, толико и тешку: „Краљ Александар и Стјепан Радић”. Већ сам избор теме говори да је Василије Јаковљевић вероватно имао жељу да уради нешто изузетно. Рачунао је и на већу ширину и на боље разумевање загребачких професора. Тамо му, међутим, нису прогледали кроз прсте. Професор Курелец, а за њим и остали чланови комисије, одбили су му рад јер није „удовољавао знанственим критеријима нужним да би се уопће могло приступити обрани магистарске радње”. Васа је после тога наставио да се бави историјским истраживањима: његове текстове, махом краће, објављивали су историјски часописи. Слутим да је она фасцикла са текстом о Душану Симовићу Васин скривени покушај да се домогне доктората.

Ни његов магистарски рад о краљу Александру и Стјепану Радићу ја нисам читао, мада сам га имао у рукама: укоричен у плаву фолију стајао је на његовој полици. Васа ми га је, тако ре-

ћи, нудио, додуше без речи. Да сам га затражио, сигурно бих га и добио. Али свеједно: он ми је из свог рада препричао оно што је за мене било најзанимљивије. А управо то је мени, као нестручњаку, било и једино привлачно.

У Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца, причао је Васа, нашло се много људи различитих политичких оријентација, различитих моћи; свако је од њих прича за себе. У том мноштву ипак су најзанимљивија два човека: краљ Александар и Стјепан Радић. На почетку живота новостворене државе њихов углед и њихова моћ су посве различити. Александра је пратила слава творца државе, човека који је испунио сан Јужних Словена да се први пут нађу у једној држави: реч Ујединитељ звучно је придодавана његовом имену. Без обзира на то што су младог регента, а потом и краља, пратиле и неке сенке (а две су од њих посебно привлачиле пажњу: отимање престола брату Ђорђу и Солунски процес Апису и друговима), он се нашао на челу династије која је извршила чин уједињења; тај му чин ни најљући непријатељи не могу порећи. Стјепан Радић, у часу стварања Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, ни близу није могао да се пореди са Александром по политичком угледу и снази: променљиве политичке ћуди, и он је иза себе остављао тамне сенке. Једна од најтамнијих му је што је некоћ био узвикнуо: „Живело Његово Величанство Јосип Први!” Због тога се никад није довољно веровало ни у његов републиканизам, ни у његово југословенство: ко је славио аустроугарског цара, не може бити ни Југословен ни републиканац. Вук длаку мења, али ћуд никад.

Радић је, међутим, по свом политичком програму и по својој политичкој позицији био предоређен за најљућег Александровог противника. Самим називом и програмом своје Хрватске републиканске сељачке странке он је пркосио монархистичком и капиталистичком уређењу нове државе, тражио је радикалне промене. Тешкоће на које је нова држава наилазила, а оне су биле природне, Радић је вешто користио.

Постајао је израз и симбол незадовољства у њој, а и сам је незадовољства подстицао и артикулисао. За неколико година, од лидера једне маргиналне политичке странке каква се јавила још у Аустроугарској, он је постао главна опозициона снага у Краљевству СХС.

Васа Луфт је сматрао да ни толика моћ, какву је Радић стекао за неколико година у новој држави, њему и његовом карактеру није била довољна. Воља за моћ од њега је тражила још више моћи. Али се више у истом смеру није могло постићи. У уставној монархији он је ипак морао да буде мање моћан од краља. У систему тадашње власти Радић је тако рећи био осуђен да до стварне власти и не дође. Место друге виолине, тј. место председника владе, краљ је по правилу додељивао неком од својих Србијанаца. Они су бивали председници влада, најчешће и министри. Радић, ма колико моћан, и у свом народу популаран, могао је само да остане шеф најјаче опозиционе странке.

Као прави *homo politicus*, Радић је, међутим, хтео да се домогне стварне власти, да и сам постане оно што су много мање чувени и способни од њега већ били: хтео је и он — ако већ не може да буде председник владе — бар да буде министар. Борба за власт се, на крају крајева, и своди на то да се дође до неког утицајног места. Радић ипак није био политички фанатик који ће трунути по затворима. Његов противник, Александар, није био толико лош политичар као што се мисли: знао је да влада људима. Он је знао и за Радићеву слабост: вољу за моћ. А да би Радић дошао до власти, морао се приклонити постојећем систему, тј. морао се приклонити краљу. Чињенице су познате: Радић је и на то пристао. Тако је и дошло до споразума између краља и Радића: два љута противника, обојица из политичких интереса, нашли су, у једном тренутку, заједнички језик.

Споразум краља и Радића, то је нешто што је било историјски могуће и нужно: нити је Ра-

дић био стварни републиканац, нити стварно антијугословенски расположен, нити љути противник капиталистичког система. Радић је био човек који је хтео моћ и власт и краљ му је то нудио у мери у којој је стварно могао да му их пружи. Тако је Радић постао министар у краљевој влади. Али тако, по Васиним анализама, није могло дуго да остане. Споразум између краља и Радића, тј. асиметрична подела власти, практично је значила допринос учвршћењу нове државне творевине која се званично звала Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, а незванично још и Југославија. Краљевина је, међутим, у оно време имала бројне противнике. Против ње су, сем Румуније и Грчке, биле све друге државе са којима се граничила. А против ње су била и два најперспективнија покрета тога времена: комунизам и фашизам. Све те силе могле су да раде и против споразума између краља и Радића. Васа Луфт није ни хтео, а не само да није могао, да истражује на које су све начине те силе радиле против споразума. Он је полазио од става да су све оне имале рачуна да се споразум поквари: сама техника забијања клинова у споразум мање га је занимала.

Васа Луфт, несуђени историчар, сматрао је да нема ничег бесмисленијег од раширене идеје да је Александар организовао убиство Стјепана Радића. Сматрао је да је та теза подметнута од истих оних непријатеља који су радили против споразума. Александров највећи политички успех, после уједињења, био је управо тај споразум са Радићем. Са Радићем у влади, са Радићем у политичким комбинацијама у оквиру система, Александар је стварао све чвршћу Југославију. Он је најмање имао рачуна да ликвидира свога највећег противника управо у тренутку кад му је овај тако рећи „легао на руду”. Више него ико, по Васи Луфту, Александар је имао рачуна, политичког рачуна, да чува Стјепана Радића.

Па ко је онда, питао сам ја Васу, имао рачуна да Радића убије? То је јасно, одговарао је Васа: имале су рачуна да га одстрани све оне силе које

су радиле против Југославије, Тачније: све те силе имале су рачуна, не да се Радић убије, већ да се „брак” Александар-Радић распадне.

Десило се, по Васином тумачењу, најгоре са становишта Југославије, а то значи и са становишта краља, и са становишта његовог противника Радића, а најбоље са становишта њихових заједничких непријатеља, тј. са становишта непријатеља државе која је Јужне Словене ујединила. И да је та држава била много боља него што је била, њени непријатељи би опет били против ње.

Радића је, зна се, убио Пуниша Рачић, човек невелике памети, а брз на пиштољу. То његово убиство најмање је могло да користи и његовом народу и његовом краљу. Могло је да користи највише њиховим непријатељима. Пиштољ који је Рачић потегао, био је потегнут — историја то све више показује — за-туђ рачун. Рачић, у својој ограничености, мада одан краљу, није могао да зна и шта је овоме тај споразум, са најљућим опозиционим лидером, значио, колико је до њега држао.

Васиној тези да је Рачић пуцао за рачун противника споразума између Александра и Радића ипак противрече неке чињенице које су добро познате. Рачић је, то је неспорно, пуцао на Радића и на његове политичке саборце у афекту, пред бројним сведоцима, у Народној скупштини. У том тренутку иза Рачића сигурно нису стајали противници новостворене државе и њеног краља. Васа износи своје виђење догађаја. Да је краљ стварно хтео физички да ликвидира Радића (нески су то озбиљно доказивали), он би сигурно нашао много погодније место од Народне скупштине. А то су, исто тако, могли да учине и противници њиховог споразума. Радићево убиство, по Васи Луфту, није планирао Александар, из простог разлога што такво убиство њему није ишло у рачун. Али оно није планирано, сигурно, ни од стране противника нове државе. Убиство се, међутим, десило као неумитан чин развоја политичких односа који су се сконцен-

трисали око односа између две најзначајније личности тадашње државе: монарха и његовог главног опозиционара.

Васа мисли да при том највише светла треба бацити на личност самог Стјепана Радића. У сложеним односима није проблематичан Александар: његови интереси и ставови су од почетка јасни и непротивречни. Александар делује углавном онако како се од човека његовог положаја и интереса може једино и очекивати. Нека друга личност, на његовом месту, могла би да делује еластичније, али не и битно другачије. Радић је, међутим, као личност много сложенији. Он је играо на све карте да би освојио што више популарности и моћи. Играо је на карте сепаратизма и унитаризма, на карте републиканизма и монархизма, на карте капитализма и социјализма, а вероватно и на друге карте. У његовој политичкој биографији један је од најважнијих његових чинова, ако не и најважнији, управо то кокетирање са Александром, односно са Београдом. То његово споразумевање не изгледа нелогично кад се има у виду једна страна његове сложене политичке личности; изгледа неразумно само кад се имају у виду оне друге стране. Споразумевањем са Александром Радић је изневерио само једног себе, односно само једне своје пријатеље и симпатизере. Васа је као потврду за то наводио и чувени Крлежин текст „Стјепан Радић у Београду”: чак је и Крлежа чувеном опозиционару пребацивао што се ухватио у дворско коло и одиграо валцер са краљицом Маријом. После споразума са Александром Радић је морао да издржи и многе друге сличне, али не и тако аналитичке и духовите, прекоре. Шта је у таквој ситуацији могао да ради? Могао је да доказује да није тачно оно што је тачно. А то је доказивао на тај начин што је вређао, изазивао, претио. Записник из Скупштине на дан његовог рањавања показује да се Радић није понашао као достојанствени вођа једног широког опозиционог покрета. Тај народни вођа, и људи око њега, допустили су себи да вређају или изазивају једног несумњивог неурастеника какав је био Пуниша Рачић. Записник показује да су Стјепан Радић и његови партијски другови изазивали Рачића.

Комичнија страна неких тадашњих скупштинских дебата била је да је долазило и до физичких обрачуна између појединих посланика кад би исцрпили вербалне аргументе. У овој ситуацији један од посланика је отишао корак даље: потегла је пиштољ. И то је довело до трагедије са несагледивим последицама.

— Хоћеш ли опет — кажем ја — као и у случају Пушкина, да покажеш да је Радић извршио самоубиство туђом руком?

— Тако нешто — каже Васа самоуверено. — Радић, после споразума, није више могао да се понаша као чврсти опозиционар, а у систему ондашње власти он више власти и моћи и није ни могао да задобије. Од тада, па надаље, могао је практично само да губи: брзо стечена власт и политичка популарност могле су се брзо и изгубити. У тој рунди, у рунди споразумевања, Радића је краљ био надигро. Ведевши то, хтео је да му се освети. Његово несвесно је потегло за особитим обликом самоубиства: таквог самоубиства које ће се ставити на душу његовог главног противника.

- Одакле, Васо, извлачиш те тврдње?

— Како одакле? Из чињеница. Смрћу својих страначких другова, напосе и својом смрћу, Радић се највише осветио Александру. Крвава мрља пала је на његову владавину. И не само то: краљ је ускоро био изазван да начини најглупљи потез у својој каријери. Тако рећи чим је Радић умро, он је суспендовао устав, скупштину, демократске институције, завео војну диктатуру. Та диктатура је била израз Александрове немоћи. Кроз њу ће се показати лоше стране његове владавине: од краља Ујединитеља окретаће главу и многи политичари који су имали погледе и интересе сличне његовим. После Радићеве смрти и после завођења диктатуре, ни Александар више није могао да буде оно што је на почетку владавине у новоствореној држави могао још бити. Александра више није чекала судбина успешног владара. И он је, у другој рунди, био стварно поражен. Зато се и Александар, по Васи, у неком тамном кутку свести био решио на само-

убиство, на освету. И он је залагао целог себе да би нашао излаз из ситуације.

И ту се Васа позива на чињенице. Александар је, каже он, знао да се спрема атентат на њега. Путујући у Француску, знао је да иде у наручје смрти. Да је хтео смрт да избегне, могао је то и да учини: требало је само да послуша своје обавештајце, да промени предвиђену маршруту. Сујетни „витешки краљ Југославије” тако нешто сигурно би себи допустио у другим приликама: као искусан ратник знао је да се и тако мора поступати. Али у овом тренутку он то није хтео да учини: свесно или полусвесно, изложио се мецима двају сепаратистичких покрета, усташком и ВМР-овском. Била је то освета свима онима који су играли на карту сепаратизма, али и освета снагама које га нису довољно подржавале. А њега у борби са Радићем, са његовим републиканством, са његовим сепаратизмом и социјализмом нису довољно подржавале друштвене снаге на које је, као краљ, природно морао да рачуна. Све те снаге ће за коју годину збрисати историја. Победиће мање-више оне идеје за које се Радић залагао: и социјализам, и република, и федерација. Иронијом судбине десиће се да ће краљеву девизу: „Чувајте ми Југославију!” (коју изгледа није рекао, али је могао да каже) у најтежој ситуацији за државу морати да остварују баш његови исто тако љути противници-комунисти. Чином самоубиства туђом руком Александар се светио снагама које га нису довољно подржавале, па и самом Радићу: и Радићеву је странку са сцене однела историја, али тек пошто је и она показала своје тамне стране за време рата: усташе су добиле подршку од неких вођа странке и међу њима су имале доста присталица.

Тако су, по Васи Луфту, несуђеном психологу и несуђеном историчару, лоше стране двеју најзначајнијих предратних политичких личности, Александра и Радића, довеле до скончања света којем су припадали. И један и други су томе у значајној мери допринели.

ЈОВА РОМ, ОДНОСНО ЈОЦА АНТРОПОС

На изласку из куће Васе Луфта, баш испред катедрале, опет видим Стеву Линчмахера. Окренут ми је леђима, са неким живо разговара. Идем Змајевом, па Дунавском, па кроз парк. После напорног дана, прелазак кроз парк делује као чистилиште.

У Змајевој, пред излогом Књижаре Матице српске, једно заиста пријатно лице: Јоца Ром!

Јован Ј.Јовановић, односно Јова Ром, или Јова Антропос, најзаинтересованији је, поред мене, за опстанак и просперитет нашег заједничког часописа *Антропос*. Та његова заинтересованост је природна. Сви други чланови редакције имају и друга места на којима могу да објављују истраживања својих националних традиција. Војводина се може похвалити условима за неговање култура народа и народности. Али је и она, као и други крајеви земље, подбацила у једном: није нашла ни праве путеве ни праве начине неговања културе Рома. Засад у Војводини не постоји ни једна ромска издавачка кућа, не постоје ни новине на ромском језику. Роми, једноставно, немају ни своју интелигенцију, а ни националне културне институције. Највише до чега се у признавању и афирмацији ромске културе до сада дошло јесте Секција Рома при КУД Синтагма. Руководилац те Секције је Јова Ром. Он у Секцији игра многоструку улогу. Он скупља литерарно народно благо, па у неку руку игра улогу Вука Караџића; он, као Мокрањац, бележи мелодије ромских народних песама и игра, бележи и описује предања и митове као Ђор-

ђевић или Чајкановић; најзад, као кореограф у Секцији, игра улогу неког ромског Бранка Марковића. Он је, у ствари, душа и вожд Секције Рома. Стара се и о дисциплини и о културном нивоу својих чланова. Бори се, како сам каже, за своју Циганију: и они су некакви људи, и они су антропоси.

Јоцу Рома ја нисам предложио за редакцију *Антропоса* као већину других чланова; у време формирања редакције једноставно нисам ни знао за њега. Препоручили су ми га неки пријатељи. Морам да признам да сам према том њиховом предлогу имао неких отпора: Господе, сачувај ме од пријатеља, од непријатеља не мораш! Циганин у мојој редакцији, који се уз то зове као и ја — то мора да је нека спрдачина! Праве Лале мисле: кад је нешто здраво озбиљно, онда сигурно и није озбиљно. Два Јована Јовановића у редакцији озбиљног часописа, од којих је један Србин, а други Ром — знало се одмах — многима ће дати прилике за разна шегачења. И стварно: шегачења је у почетку било док се није (свако чудо за три дана) рад редакције усталио. Један од нас двојице, на пример, објави чланак у часопису, потпише га пуним именом и презименом (он са обавезним средњим словом између имена и презимена), а онда настану тобожња нагађања ко је од нас двојице аутор чланка: Јоца Цига или Јоца Срба, Јова Срб или Јова Ром. Мој имењак је, у почетку, био много мање од мене познат и признат у научним круговима. Временом је, међутим, освојио поштовање озбиљношћу својих чланака, а пре свега коректним и поштеним односом према ромској етнолошкој проблематици. Свестан историјских и социјалних услова етничке групе којој припада, а исто тако свестан и пионирске улоге која му је намењена, Јова је стоички надрастао покушаје да постане предмет подсмевања. Није се стидео што је Ром, нити се трудио да на било који начин прикрије своје порекло (било му је, додуше, исписано на лицу). У дну душе он је сигурно мислио да су и Роми народ према којем се не може односити другачије

него према другим народима. Роми су, за њега, били само конкретан народ у конкретним околностима: неразвијен, али са великим могућностима да се развије. Јова је својим достојанственим држањем умео да постиди и понеког од мојих пријатеља или сарадника који би, на несмислен начин, стали да га пецкају. Временом смо сви, у његовој близини, почели да осећамо колико смо још увек далеко од цивилизованих и равноправних међуљудских или међунационалних односа: наслаге традиције и предрасуда тешко су се превазилазиле.

Свима нама, Новосаћанима, који смо се бавили антрополошким истраживањима, *Антропос* је, поред других публикација, био још једна шанса за објављивање. Оно што смо објављивали у *Антропосу* могли бисмо, већином, да објавимо и негде другде. Јови Рому *Антропос* је ипак био нешто далеко више: био му је, практично, једина шанса. На тој шанси почивао му је и углед који је постојано стицао; почивале су и његове научне, па и уметничке перспективе. На судбини и улози *Антропоса*, могли бисмо да кажемо, почивале су и перспективе дела његовог народа који је био настањен у Војводини и Југославији. Те перспективе су биле: да и Роми буду у правом смислу пуноправан члан наше социјалистичке заједнице. Самом чињеницом да је радним местом био везан за Синтагму, Јоца Ром је чешће од других чланова редакције бивао у *Антропосу*. Пошто реч ром на ромском значи човек, исто што значи и реч антропос на грчком, Јоцу су још звали и Антропос. Он се на то није љутио него се само смешио:

— Највећи је мој идеал да будем антропос, да будем ром. По несрећи, многи од људи које знам мисле да су се родили као људи и да после тога могу да се понашају како хоће. А то није тачно. Човек се рађа само као могућност човека. Човек се постаје уз велики труд. Тешко је бити и остати човек.

Са Јоцом Ромом посебно сам се зближио у време када сам довршавао своју „Лазарицу“. Ром

је, поред Сузи, био једини човек који је читао рукопис пре него што сам га почео нудити издавачима. Пажљив читалац, пријатно дирнут мојим гестом, он је рукопис прочитао за двадесетак дана. На његовим маргинама било је пуно примедби. Све оне биле су коректне и углавном прихватљиве: ишле су за продубљавањем запажања, за прецизирањем формулација, једном речи, за побољшањем рукописа. Јовина помоћ је била колегијална: мање ми је ласкао него што је тежио да ми помогне. Могу да му будем захваљан што је направио једну праву правцату редактуру.

Оно што ме је, у његовој сарадњи на довршењу „Лазарице”, посебно дирнуло, јесте Јовино настојање да разуме српску проблематику. Читајући рукопис, стављајући примедбе, он је, очигледно, бдео над чињеницама које сам износио. Настојао је да из њих извуче и друге могуће комбинације српске прошлости осим оних које су се оствариле или које се управо остварују. Чинио је то на начин такозваних иманентних критичара, јер је прихватао основну моју идеју: да Срби, за своју историјску судбину, објашњења треба, пре свега, да потраже у свом колективном карактеру, тј. у својој историјској свести. Ако би хтели да нешто озбиљније у тој свести промене, треба да мењају и сам свој карактер.

Мој имењак је пратио и моју драматичну борбу за објављивање „Лазарице”. Видевши да сам обесхрабрен и малаксао, са снебивањем, али одлучно, понудио ми је помоћ.

— Ако од тога ништа не буде, не брини — ја сам ту. Има да ти организујем скупљање прилога по целој Југославији. Само да књига изађе.

Најискреније сам му захвалио. Помоћ нисам ни прихватио ни одбио. Видећемо.

У редакцији *Антропоса* и досад су повремено избијале чарке и мини-кризе. Ова последња једна је од већих. Она је, вероватно, уперена и против мене; ослањала се на снаге унутар редакције и ван ње. Кризу је изазвао, по свему судећи, чланак Јоце Рома, објављен на уводном месту,

под насловом: „Равноправност људи или равноправност нација”. Усвајајући чланак за објављивање, ми који смо га читали (скоро пола редакције), закључили смо да је вредан и да га свакако треба објавити. Нисмо у њему нашли ништа лоше. Показало се, међутим, да смо ипак направили некакву грешку: на материју о којој чланак говори ми смо гледали очима антрополога, а не очима политичара. За нас антропологе природно је да људи буду равноправни, свеједно да ли су примитивни или високо цивилизовани: човек је, на крају крајева, само човек, или треба да буде човек; услови су оно што треба мењати. Не бих могао са сигурношћу да тврдим, али предосећам да неки наши политичари на ту ствар гледају прилично другачије. Равноправност је за њих далеко мање једноставна категорија. Код нас се, на пример, одвећ често говори о равноправности народа и народности, а много мање о равноправности људи. Јоца Ром, који је, поред свих својих историјских обавеза, с правом талента, преузимао обавезу да води бригу и о политичкој судбини свога народа, уочио је ту нијансу и покушао да то равномерно виђење равноправности коригује. Још пре него што је онај чланак написао, нашао је повода да те нијансе коментарише.

— Како можемо ми, Цигани, као народ, да будемо равноправни са вама Србима, Мађарима, Словацима? Ви имате своје школе, своје цркве, своје новине, своје радио и ТВ-емисије. Имате своје краљеве, кнежеве, војводе, своју буржоазију и свој пролетаријат, имате своју историју. А шта ми, Цигани, имамо? Како да будемо равноправни са вама кад ништа од тога немамо?! Ми можемо да будемо равноправни са вама једино на речима. У стварности, међутим, не можемо, и ко зна да ли ћемо икада моћи. Али ми можемо и треба да будемо равноправни с вама као појединци: да као људи имамо једнака права и једнаке дужности као и ви. Нека данас буде само пет одсто Цигана равноправно са осталима, сутра ће већ бити седам посто, а прекосутра десет. Тако би се оствариле наше перспективе да се за коју

деченију, или коју стотину година, приближи-мо осталима... Тек кад бисмо, евентуално, поста-ли стварно равноправни са вама као грађани, можда бисмо једном могли да постанемо рав-ноправни и као народ.

Нама, који смо Јоцу Рома више пута слуша-ли и следили у сличним размишљањима, чини-ло да он говори разложно и да су његове идеје у складу са општим политичким расположењима. Ти његови ставови су, у крајњој линији, водили ка оном Марковом идеалу: очовечењу човека, водили су ка равноправности свих људи у нашој друштвеној заједници. Чинило нам се, или се чинило бар мени, да Јоца Ром види неке ствари јасније управо зато што је Ром, па успева да саг-леда и оно што нашој пажњи измиче: разлику између равноправности људи и равноправности нација. Најмање смо могли да очекујемо да у ње-говом залагању за равноправност људи има или може да буде нечег проблематичног, супротног идеалима социјализма.

Мада је од изласка тог фамозног броја 7 *Ан-тропоса* прошло већ доста времена, нама још нико није јавно, ни на тај чланак, или на неки други уреднички потез, ставио примедбу. Ствар је деликатна и принципијелна: можда нам нико неће јавно или гласно ни ставити примедбу. Према обичају, праве примедбе ће бити ставље-не негде тамо где се о таквим стварима одлучује: до нас ће вербалне примедбе или одлуке доспе-ти у пречишћеном виду. Па ипак смо и Јоца и ја осетили да примедби има: да се на „меродав-ним“ местима и о нашем чланку и о нашој ре-дакцији разговарало. На који начин смо ми то осетили — не бих тачно умео да кажем: наиђе та-ко неко струјање у ваздуху, створи се једна нова атмосфера. Да би се она осетила, са свим оним што доноси, није довољно ослањати се само на класична „теоријска“ чула, на очи и уши; та ат-мосфера се најбоље слутити кожом и косом, тим антенама истуреним ка невидљивим зрацима које људи око нас емитују. Немам доказа, али ипак знам да је било неког околишног испити-вања о томе да ли је и ко чланак наручио, или је

он само производ личних ставова Јоце Рома; јесмо ли ми у редакцији свесни политичких импликација које чланак може да има; шта значи то посебно инсистирање на равноправности грађана наспрам инсистирања на равноправности народа и народности, и тако даље. Таква питања, наравно, нису морала да буду постављена неком од нас двојице Јована да би они који треба добили праве информације. Они који треба да знају сигурно су имали и у нашој редакцији некога на кога су више могли да се ослоне.

Јоцу и мене је новонастала ситуација још више зближила. И без речи смо се разумели да је за нас двојицу сада густо, да можда за неког од нас може да буде и опасно. Недовољно упућен у оно тамо, ван струке, осећао сам неповољне ветрове, али нисам могао и да проценим колико нам озбиљног они доносе.

— Слушај, Јоване! — тешио ме је Јоца Ром. — Немој уопште због ове атмосфере да бринеш. Људи су људи: мало су се поплашили. У питању је нешто у чему се они не сналазе. А не сналазе се јер нису на твом терену. Али ја ти кажем да сам у праву. Размисли: како може да буде националне равноправности без људске равноправности? А нема социјализма без равноправности, и људске и националне.

Све је то мени, на речима, било јасно и прихватљиво. Па ипак, све ми и није било јасно. И ми и они (они тамо што дају примедбе које никако до нас да стигну) јесмо и за социјализам и за равноправност, па ипак се, као што се види, не слажемо. Јоца Ром ме гледа у очи и види да га не разумем потпуно. А и не могу да га гледам с уверењем да је управо он у праву, а не они други, јер ми нека карика недостаје: тезе ми нису довољно артикулисане, а ван су мог правога занимања. Оно што никако нисам могао да схватим — то је Јоцина стоичка самоувереност у околностима које за нас нису повољне. Примедбе, које слутимо у атмосфери, нису било чије: то су, бар тако претпостављамо, примедбе оних који одлучују о много чему, али и о судбини *Антропоса*, па и о нашим судбинама. Спор у који је

Антропос упао превазилази и моја интересовања и моја разумевања: никако да ми постане јасно шта је у Јоциним ставовима спорно, односно шта је спорно у ставовима *Антропоса*.

Идемо Змај-Јовином, средином улице. Јоца Ром, усправан и плећат, стално се јавља познаницима, лево и десно. И не престаје да ме теши, убеђује.

— *Антропос*, то је нешто добро и значајно, чиме Нови Сад треба да се поноси. Све добре ствари наилазе на отпоре. Тако и *Антропос*. Али треба бити храбар и постојан. Треба издржати и ову ситуацију; једноставно, треба прећи преко неоснованих примедби. Примедбе дођу и прођу, али оно што је важно, идеја на којој почива *Антропос*, то је нешто што остаје и што треба да опстане.

Мада се ја не бојим претерано ни за себе ни за судбину *Антропоса*, те речи ми делују као мелем. Било је потребно да их неко изговори, а Јоца је нашао тренутак кад ми је подршка стварно потребна: довољна је само једна реч, на правом месту и у право време, па да човек осети да има ослонац.

На углу Змај-Јовине и Дунавске, ту где скрећемо, у један трен Јовин лежеран тон постаде другачији: црнпурасто му лице обли руменило. Чини ми се да му и руке задрхташе, глас му постаде несигуран.

Претрнуо је: неколико корака испред њега, заузимајући скоро целу улицу, иде тројка — Пера, Мика и Лаза. Пре него што их и препознам и схватим ко су, осетим, па затим видим да се између Јоце и њих успоставио извештај однос, однос напетости и очекивања.

Пера, Мика и Лаза су чувена новосадска тројка. Њих сви познају, али се о њима ипак мало зна. Често су заједно, али најчешће одвојено. Они су, у ствари, Перо, Мира и Лаза. Перо је у екавском Новом Саду постао Пера, а Мирослава, коју су у школи звали Мира, морала је због трија којем је припадала да добије надимак Мика. Њој је и то, полно неодређено име, више мушко него

женско, пристајало. Мада већ у годинама, била је мушкобањаста, стварно више Мика него Мира.

Пера, Мика и Лаза део су и мојих младихких успомена. Запазио сам их у једном предавању на Трибини младих професора академика Башкиревића. Таман кад је човек почео да излаже, јавио се Пера са неким „левим“ питањем. Академик му је мирно и лепо одговорио, па покушао да настави. Недуго затим, са сличним питањем из другог краја сале јавио се Лаза. Бранко, водитељ, покушао је да га смири, али није ишло: у разговор се уплела и Мика. Башкиревић, црвен у лицу, збрзао је предавање; избегао је, после тога, да одговара на питања: био је очигледно повређен пријемом. То се десило још једном професору, Согићу: опет су га средили Пера, Мика и Лаза. Нама трибинашима било је јасно да, кад је та тројка у сали, нико не може да гарантује за успех предавања или разговора. Старали смо се некако да их избегавамо.

Био сам их изгубио из вида све до афере која је избила у предузећу „Осми март“: иза русваја, који је приређен директору, самоуправним органима итд. почела су да се помињу и њихова имена. Учинило ми се да се они више не играју незобилно, као некад, на Трибини: растурити једно предузеће није исто што и растурити један разговор. Васа Луфт, који је све знао, који је о свему био обавештен, казао ми је:

— Шта, зар ти не знаш? Пера, Мика и Лаза су махери свог заната. Зна се ко су они. Али нико у Новом Саду не може да добије тако добре препоруке као они: њих директори препоручују једни другима да би их се отарасили, да би их удаљили из своје близине. Увек се нађе неко ко се ухвати на лепак. Директор их, рецимо, позове да му среде неког противника, директорови противници да среде њега, овај да среди онога, овај овога. Нема предузећа или установе где неко неког не жели да „среди“. А то значи да за Перу, Мику и Лазу увек има посла: они су данас најтраженији кадрови у Новом Саду.

Шта су и ко су Пера, Мика и Лаза — не знам, мада нешто и слутим. Али видим претрнулог Јоцу Рома, видим му нешто као страх у очима. Знам да сам једном и сам тако стајао у дворишту наше куће на Видовданском насељу кад сам на једном угледао змију. Од главе до пете у трену ме је прожео страх. Стајао сам као укопан очекујући змијин напад. Али трен напетости је ипак морао да прође: змија је шмугнула некуд ка огради.

Пера, Мика и Лаза нису реаговали на Јовину укопаност. Наставише ка Папићевој, а Јова и ја ка Дунавској. Ја сам, изгледа, имао више снаге од Јове. Рекох:

— Ми смо, Јово, за ових неколико година показали шта се на плану антрополошких истраживања у Војводини може чинити; неки наши резултати већ су познати научној и културној јавности. Верујем да смо ипак и нешто добро радили. Зато и не мислим да другови руководиоци тек тако могу имати нешто против нас. А о грешкама и пропустима, којих мора да има, расправићемо на редовном састанку. Остај ми здраво и држи се!

КО ТИ ЈЕ, ВАЛИ, О НОВОСАДСКОЈ ВАТРИ ПРИЧАО?

За паркове се каже да су душа града. Дунавски парк у Новом Саду је одвећ мали да би град кроз њега дисао; Нови Сад више дише преко Дунава; ваздух му, бар кад је ветрића, долази са Фрушке горе. Новом Саду Дунавски парк више служи да би се кочоперио.

Ако парк гледате из авиона, приметите да у његовој средини мало језеро полумесечастог облика, као парче разбијеног огледала. У том је језеру острвце са жалосном врбом у средини. По том језеру Дунавски парк може да подсети на Централни парк у Њујорку. Дунавски парк се према Централном парку односи баш као Нови Сад према Њујорку: све је основно ту, али у примерним размерама. На значајна места, као што су Стари Петергоф или Версај понекад може да подсети и она бронзана женска фигура на улазу у парк из Дунавске улице, поготово кад се деси да пусте воду и скулптура постане део фонтане: окупана млазевима воде ноћу, у шареној светлости, и она, иако невелика, делује кочоперно као и сличне фигуре из оних чувених места.

На паркове у великим градовима Дунавски парк подсећа и по двома скулптурама које представљају двојицу великих песника нашега језика: Бранка Радичевића и Ђуру Јакшића. Попрсје Бранка Радичевића дуго је стајало у прашини прометног а малог Лењиновог трга. Тек после неколико деценија стајања на Лењиновом месту, неко се сетио да би за песника било природније да се пресели у Дунавски парк. Сада његово попрсје стоји близу средине парка, испод

једног великог дрвета, доста скрајнуто од стазе. На томе месту би сигурно више одговарала нека друга Бранкова скулптура: попрсја, као и крајпуташа, постављају се обично на прометним местима.

Онај који се сетио да Бранково попрсје са Лењиновог трга пренесе у Дунавски парк, вероватно није дубље промислио о значењу свог геста. Бранко сам, на Стражилову, то има смисла, јер су он и Стражилово нераскидиво везани. Бранко сам у Дунавском парку, то је већ нешто друго. У томе парку са исто толико разлога могле би се наћи и скулптуре Орфелина, Пишчевића, Доситеја, Костића, Змаја, Шинка, Мике Антића и да не набрајам даље. У Новом Саду би се, на крају крајева, могло наћи и неко местанце за Црњанског.

Нови Сад је, додуше, познат по томе што нема споменике заслужним личностима који су за њега били везани. Оних шест скулптура испред зграде Матице српске ипак су посвећене личностима које нису првога реда. Личности првога реда нашле су места даље од Матице српске. Испред нове зграде Српског народног позоришта подигнути су споменици Стерији и Добриновићу. А у Змајевој улици, испред Владичиног двора, подигнут је споменик једном доброћудном уморном чичици са штапом у руци — Јовану Јовановићу Змају. Некако у исто време споменик је добио и његов песнички вршњак, Јакшић. На улазу у Дунавски парк, са Булевара маршала Тита, постављена је скулптура једног човека у седећем ставу: сломљен, са дон кихотском главом, личи помало и на божјака коме треба нешто уделити. Да поред споменика не пише да је то Ђура Јакшић, човек не би могао ни да помисли да пред њим седи онај пркосни аутор „Отацбине“, онај који је грмео: „И овај камен земље Србије...”

Ипак, нека је хвала скулпторима који су те споменике стварали и онима који су их поставили: „Шта ћете”, што би рекао Бошко Петровић кад намерно хоће да буде недоречен.

Кад бих имао моћ коју немам, покушао бих да Дунавски парк населим скулптурама. Учинио бих то не због нас старијих који углавном знамо ко је ко и шта је шта; учинио бих то због деце: деца која у парк залазе требало би да знају да је и пре њихових баба и деда било људи којих би се требало спомињати. И по томе би Нови Сад, који је још млад град, требало више да учи од старих, добрих културних средина: сви се, на крају крајева, препознајемо по свом односу према мртвима.

Но, мени је Дунавски парк, не само овај, већ и онај стари, кад још није имао језерце нити иједну скулптуру, био и остао вазда драг.

У парку, тачно негде око средине, постојало је, у време мог ђаковања, једно разбокорено шибље. До тог шибља се долазило мимо стаза, кроз траву. Тек кад би се шибље разгрнуло, приметило би се да крије једну клупу. За то скривено место знали су, очигледно, само посвећени. Мене је Валика тамо одвела у сумрак једне суботе кад се свет по парку почео разређивати.

— Што је дивно место! - шапћући је викнула.
— Што је дивно! — рекла је и бацила се на клупу. А онда се, као опарена, испружила по клупи и почела да се увија.

— Вали, шта ти је?! Шта ти је! — повикао сам уплашено.

— Ватра! Ватра! Јој, спопала ме ватра. Пипни клупу. Зар не осећаш како је врела? Све гори.

Пипнуо сам клупу. Клупа је била обична, дрвена, ни топла ни хладна, мртва.

— Како не осећаш?! Твоје су руке дрвене. Твоја је крв мртва. Ко год је жив, а дође на ову клупу, мора се раскравити. Дај ми руку! Осећаш ли ватру! Осећаш ли пулс? Пипни ме овде. Сад осећаш.

— Осећам.

— Шта осећаш?

— Осећам твоју топлину.

— Онда не осећаш ништа. Треба да осетиш топлину Новог Сада. На овом месту, на овој клу-

пи, она се најбоље осећа. Не голицај ме. Нисам те зато звала. Ватра коју сад треба да осетиш извире из земље, из клупе, из траве, из дрвећа. Али теби, очигледно, нешто фали.

— Све осећам, Вали, али само кад тебе додирнем.

— Не смеј се. То није само моја ватра. То је ватра Новог Сада. Зар ниси слушао да је Нови Сад на ватри: на језеру пуном вреле воде? Да се у тој води кувају зли демони. Да између тог језера и површине јесте станиште новосадских демона. Свако од нас има свог демона. Ти свога, ја свога, онај његовог. Наши демони управљају нашим судбинама, нашим гестовима, поступцима.

— Ко ти је то, Вали, о новосадској ватри и демонима причао?

— Моја баба Ержика.

— А шта ти је рекла за нас чији преци нису Новосађани? Имамо ли и ми своје демоне?

— На жалост, то своју бабу нисам питала. Вама којима преци нису рођени Новосађани — очигледно нешто недостаје. Чим ти не можеш да осетиш ово што и ја — то значи да нисмо исто. Ти немаш свог демона.

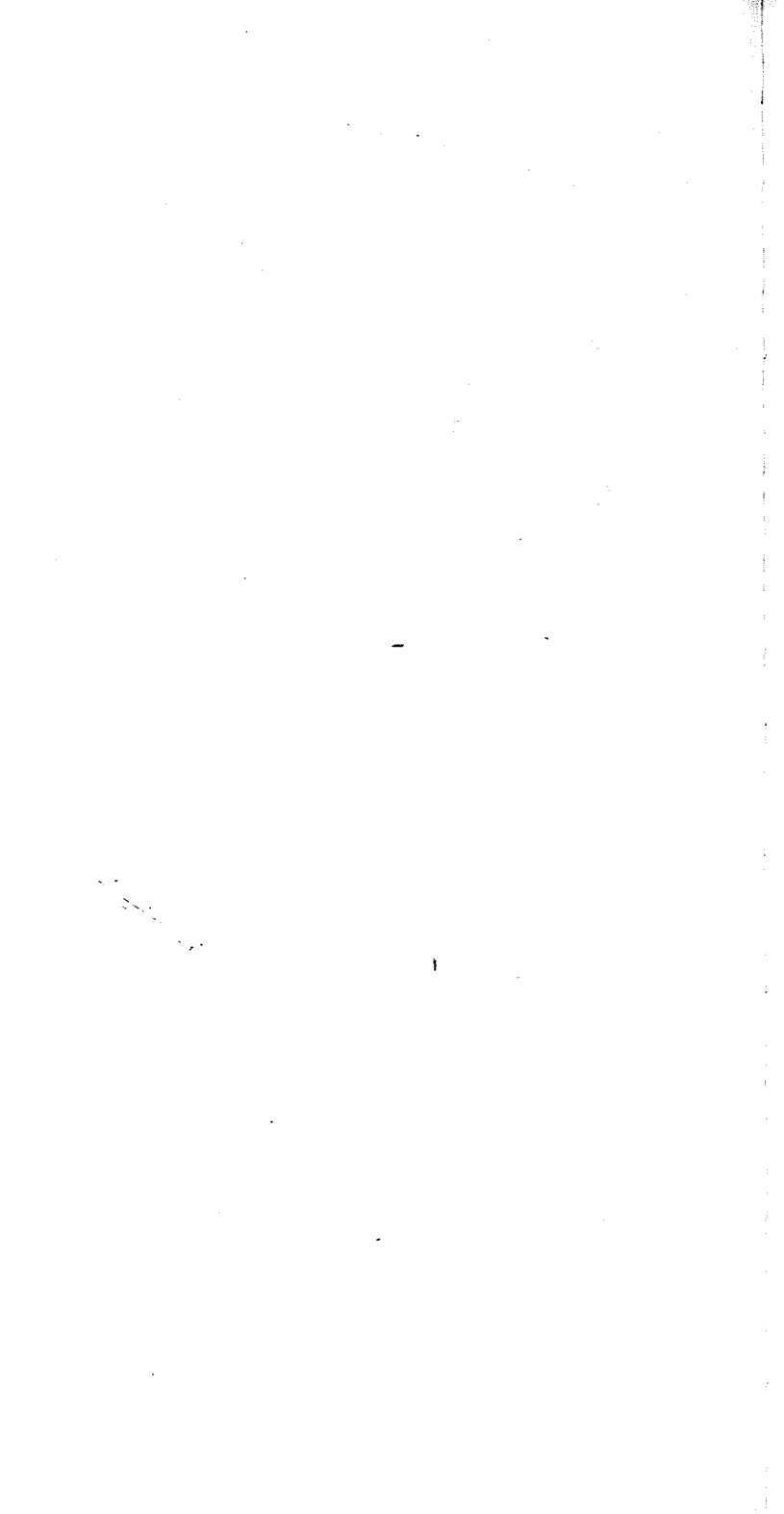
— Зато се ја, Вали, и држим тебе. Зато и волим да те дирам. Кад опипам твој пулс осећам како наш град пулсира. Кад ти наслоним главу на груди, осећам како дише оно језеро вруће воде испод града. На овом месту осећам брег Тврђаве, а на овом мекоту Лимана. Лепим се за тебе јер су ми твоји демони драги. Припијам се како би прешли мало и испод моје коже. Хоћу да се сјединим с тобом јер волим овај град. Кад му непосредно дајем знаке своје љубави он је мртав, не одговара ми, бап као и ова клупа...

— Не завлачи руку где не треба. Довољан ти је и мали прст да би топлину Новог Сада осетио. Ено ти оно дрво: стискај њега. И то је Нови Сад.

— Али ја, Вали, немам демона да би ме са оним дрветом повезао. Без тог демона оно је дрво само дрво. Ја сад, ево, не милујем стварно тебе. Преко тебе ја милујем оно дрво, шибље, и

оно језеро у парку, и ону прсату жену, преко, на улици. Припијам се уз тебе да бих се стопио са Новим Садом. Можда ће и мене неки демон узети под своје. Нови Сад је једина моја љубав, а ти си ми пут до њега. Сваки је део твог тела по једна градска четврт; ни једну не смем запоставити, ни један део не би требало да се наљути.

На ону клупу на којој смо дозивали ватру и демоне Валика и ја више никад нисмо сели. Увек је, кад смо покушавали, била заузета. Валика ми никад није признала да је оно о ватри и демонима измислила. Ја у ту њену причу нисам никад поверовао. Али је нисам ни заборављао. Без ватре и без демона, Нови Сад не би био оно што јесте: град који се као чигра окреће на лима-ну.

ОСВАЈАО САМ ЦРНОГ ЛАБУДА

На конвенционално питање Биљанино и Лукино о неоствареној жељи не морам одговорити. Оно је, на неки начин, везано за Дунавски парк и за рану младост.

Језерце у парку, лепо по себи, лепо као идеја, још је лепше кад по њему запливају два бела лабуда. Нема веће тајне и лепоте од покрета живих бића, а поготово од тих дуговратих белих птица које пливају, а не лете. Нисам једини који је сатима седео на клупи крај језерцета и пратио њихово пливање. Иако стварни заробљеници те мале баре оивичене бетоном, они су умели сатима достојанствено и гордо да пливају као да су на великим водама. Само понекад излазе из својих водених плужина да се одморе на трави. Па опет морају да се врате у језеро, у свој затворени круг. Они не могу никуда стварно да оду; могу само да вегетирају на начин сличан биљкама. Али постоје у пару, као двоје. А то је виша могућност постојања: могу да буду и сами и да буду заједно, да се грле на свој лабудовски начин. Имају, можда, срећу да им субјект није одвојен од објекта, мозак од срца, душа од тела: једно су с природом, природа су сама.

Нови Сад тако, у свом срцу, у свом најлепшем парку, има и своје Лабудово језеро. Али је он имао и једно друго Лабудово језеро, неколико десетина метара даље, у старој згради Српског народног позоришта. Тамо ме је Валика водила да ми и ту знаменитост новосадску покаже. Са њом сам тамо први пут у животу видео балетску представу: то је било „Лабудово језеро” Чајковског, више и не знам у чијој кореографији.

То су биле године кад ме је много шта могло привући у позориште: пре свега дугоноге балетине и њихова телесна продуховљеност, али и Валика коју сам за време представе држао за руку. Привлачио ме је тих година и бајковит свет „Лабудовог језера”. Неке зле силе зачарале су лепотице. Онда се јавио један принц који их је спасавао. Принц је морао да се бори против моћног чаробњака и против искушења да не упадне у замке Црног Лабуда, чаробњакове ћерке. У оним годинама волео сам да се уљуљукујем у свет бајки, мада сам знао да нисам принц нити да ћу то икада бити. Позоришне чаролије омогућавале су и такву врсту идентификације. Злих сила је, иначе, у животу доста. Морао сам да се борим против њих. Борба је била утолико тежа што нисам принц.

Биљана и Лука, међу бројним питањима, немају и једно које би, можда, могло да буде занимљиво: зашто сам за предмет своје докторске дисертације узео српске обреде и, самим тим, народне обредне песме. Тај избор има неке везе са „Лабудовим језером”. Тек је, у ствари, „Лабудово језеро” Чајковског пробудило у мени пасторалне и рустикалне слике и звукове које сам чуо и видео, давно, у детињству, на Видовданском насељу. Оно ме је подсетило на наше старе обредне песме: коледарске, лазаричке, додолске. Бирајући баш обреде за тему своје дисертације, хтео сам, макар и несвесно, да се подсетим тих запретаних слика детињства, да их истражим и осмислим. Да сам постао композитор, вероватно бих за тему свог балета узео нешто из наше националне традиције, и то из најдубљих слојева обредних песама и игара које су од старости и неактуелности већ почеле да умиру као што умиру обичаји из којих се оне рађају и за које су везане. Моја је дисертација, као и други радови сличне врсте, увијена у фусноте, снабдевена научном апаратуром. Али иза свега тога има нешто из чега она потиче и што је прожима: то је онај дух музике који сам наслутио побуђен представом „Лабудовог језера”. Тај се дух касније све више звучно и визуелно конкретизовао.

Из тог истог духа, из духа те музике, родила се у мени много касније и идеја о „Лазарици”. О ономе што је најдубље у нашем народу хтео сам да проговорим не само звуком него и речју, и не само речју него и гестом, покретом. Хтео сам на сцену да изведем и обредну песму, и обред, тј. ритуал, али и расправу о оном најбитнијем што стоји у основи и песме и обреда. А шта је за нашу националну митологију битније од Косова, од косовске трагедије? Зато сам и морао да се бавим главним циклусом наших народних Косовских песама. Само корак даље је и идеја о потреби да се сазнају разлози за недовршеност тога циклуса. Самим тим већ је био и начет проблем „Лазарице”. Али он је у мојим тадашњим хтењима био начет не само као проблем недовршене епопеје, већ ипак нешто комплексније. То комплексније захтевале су потребе театарске представе коју сам био замислио. Хтео сам да на сцену изведем и оне народне песме које је Вук назвао мушким, и оне које је назвао женским, али сам, поред тога, хтео да на сцену изведем и савременог гледаоца и критичара: таквог гледаоца и критичара који према свему томе, некадашњем, имају и савремену критичку дистанцу засновану на становишту модерног посматрача. Другим речима, хтео сам да сачиним нешто као тотални театар: да судбину и перспективе нашег народа ишчитам из његовог духа, тј. из духа његове музике, његових ритуала и његових певања, кроз његову некадашњу и садашњу драму. Моја се амбиција свидела неким позоришним људима: имао сам утисак да се загревају, да су загрејани или да би се, евентуално, могли загрејати. Напашао сам чак и композитора, најбољег у Новом Саду, који ме је подржао и хтео да компонује музику: маестро Колак је већ био сачинио први свежањ партитура, маестро Отрин је замислио и како би то кореографски могло да изгледа, режисер Ђуретић је имао у глави целу представу. Али је директор, Заклан, одлучно био против: није хтео да ризикује: додоле и коледа, лазарице и Лазар! Маните се тих преживелости; изведите на сцену раднице и раднике. Нешто савремено, нешто за савременог човека. Шут са рогатим не

може: и тако је мој пројекат пропао. Пропао је, у ствари, за позориште, не и за мене, не и за науку, не и за антропологију: ако нисам „Лазарицу” могао да поставим у виду тоталног театра, учинио сам што сам могао-начинио сам од ње бар научно дело, решавао сам је као научни проблем.

Одлазећи, у то време, стално у позориште, дружећи се с позоришним људима, имао сам прилике да се упознам и са Црним Лабудом. Црни Лабуд, на жалост, била је жена директора Заклана (оног што је моју „Лазарицу” заклао). Имала је дуг врат и дугу црну косу скупљену у пунђу ниско над вратом. И очи и обрве биле су јој црне: уопште није морала да ставља маску на представи. Колико сам могао да видим пратила је, са симпатијама, мој напор да се „Лазарица” изведе. Али зли чаробњак је био јачи од ње: „Лазарица” се није изводила.

Са Црним Лабудом, са Кристином, у то време кад се одлучивало о бити или не бити „Лазарице”, почео сам да се споразумевам на два начина. Један од тих начина био је гласан, састављен од речи и реченица, конвенционалан, пристојан, на одстојању. Други начин је био нем, тј. без речи, интиман. Оним немим начином ми смо се, већ при првом виђењу, сагласили о „Лазарици”. Али смо управо тада — ја се тога добро сећам — склопили споразум да се деси оно што обоје желимо. И тога се добро сећам: у тренутку самог чина договарања њене су се зенице рашириле и показала се њихова топла дубина. У тој дубини могло се видети да она само игра Црног Лабуда, да је Црни Лабуд само њена маска. Она је, у ствари, била зачарана лепотица. Лепо сам осетио како ме је благо и са жељом примила у унутрашњем простору ока. Од тада ми смо, на неки ачин, били разголићени једно пред другим. Улазећи у њене зенице признао сам јој своју жељу; увлачећи је у своје зенице схватио сам и њену. На тај начин је, међу нама, био склопљен тајни споразум против злог волшебника. Оно што се тада десило на духовном плану требало је још да се деси и на физичком.

— Кад? — питао сам је погледом.

— Може и вечерас — одговорила ми је на исти начин.

— Где? — питао сам немо, очима.

Она ми је опет нешто одговорила. Али шта је рекла никако нисам могао да разумем. Нека зла сила унела је шум у наш договор: њену поруку нисам могао да протумачим. Оно: „Може и вечерас”, сасвим јасно речено неким језиком, остало је тек пола пристанка: без оне друге половине није важило. Ни за то вече, ни за други пут.

Нешто је у комуникацији, немој а дубокој, са Кристином, очигледно почело да смета. Хтео сам да имам под собом Црног Лабуда. Није лако тачно казати због чега: зато што ме је привукла виткошћу, што сам продро до блакости њених очију, или што сам, подсвесно, хтео да се осветим Злом Волшебнику. У мојој жељи за Црним Лабудом, бојим се, ипак је, изгледа, било и нечег нечистог. Верујем да је то и највише сметало да ми се жеља оствари.

Одлазио сам и даље у позориште, због „Лазарице”, чак и кад је било јасно да од ње неће бити ништа, да ме само завлаче. Сретао сам Кристину ведру и смирену, у позоришном клубу. И она је умела да чита из мојих очију.

— Шта да радимо? — пита ме она погледом.
— Не можемо ни сад, поготово не можемо вечерас.

— Видим, видим — одговорим на исти начин. — Али ипак!

— Кад буде, биће.

Али то: Кад буде, биће — некако се отезало, одлагало. Време је пролазило, а између Кристине и мене био је још увек статус кво. Обавезали смо се, обрели се једно другом, хтели да приметимо траг пред Злим Волшебником, а ипак дани пролазе а ништа се не дешава. Некаква је сила ипак између нас: не ослобађа нас никако оног немог зарицања, али нам и не даје прилике да се обећање оствари.

Једном у средишту парка, крај језера, изненада се појавио Црни Лабуд. Сами смо, ваљда први пут после оног договора: можемо гласно да

разговарамо. Али одмах схватим да разговарати гласно није исто што и разговарати немо. У гласном разговору човек се мора придржавати граматике и правила понашања.

- Откад вас нисам видео!
- Шта ћете: наши путеви се разилазе.
- Могли би се каткад и укрстити.
- Могли би, али ко то може предвидети!?
- Нека добра вила могла би то да удеси.
- Могла би, кад би добрих вила било.
- Ако добрих вила нема, има бар црних лабудова. На позив лабуда ја бих долетео.
- Нико добре виле не може да замени.
- Црном Лабуду не треба бела вила као посредник.
- Црни Лабуд може да буде опасан само за себе.
- Мене је већ ранио. Треба и да ме излечи.
- Лек Црног Лабуда је још већа рана.
- Ја бих радије питао: Кад?
- Некад.
- Где?
- Негде.
- То је као никад и нигде.
- Треба имати наде.
- Докле?
- Увек.

Док сам са Кристином тако разговарао на обали језера, она два бела лабуда отпливала су до обале на супротној страни и испужила се на трави, укрстивши вратове.

Мој гласни разговор са Кристином ми се не допада. Све више личи на игру удаљавања него на игру привлачења. Конци између нас као да се кидају, плету, уплићу, али се расплет не види. Моја жеља да освојим Црног Лабуда све више чили, мада је још жеља: уздрхтим кад Кристину видим, још ми није свеједно кад сам у њеној близини. Није све готово: још може да буде опасна.

БРЗИМ КОРАКОМ НИЗ ИНФАРКТШТРАСЕ

Пре него што се вратим дому свом, где ме Сузи већ сигурно чека, треба да прођем кроз још једно „чистиштиште“, кроз још једно од најлепших места Новог Сада: брзим ходом, као и увек, треба да прошпартам преко шеталишта поред Дунава, кроз Инфарктштресе. У брзом ходу поред Дунава човек се некако најлакше ослобађа демона: оних које је по граду покупио, који су се за њега закачили или се набацали на њега, али и оних унутрашњих који потичу из његовог властитог организма. Лекари препоручују брз ход да би се човек ослободио холестерола у кардиоваскуларном систему. Психолози сматрају да је шетња препоручљива због ритмичког понављања једних те истих радњи: на тај начин човек најбоље успоставља кореспонденцију с природом коју у неприродном седећем положају губи. Ја уважавам и једно и друго мишљење. Мислим, ипак, да не треба игнорисати ни оно о шеталишту као о могућности бекства од демона. Када се, на крају напорног дана, докопам тог шеталишта, осећам да сам спасен.

На простору на коме се сада налази Инфарктштресе, ваљда је одувек, за лепог времена, било шетача. Али су шетачи, на некад неуређеном простору, били веома ретки. Међу онима који су ту најусрдније шетали, чак и кад је било блата, па и по кишици, био је професор Сретен Марић. Тек кад је дуж бедема на Дунаву била прострта широка бетонска трака, шеталиште је постало пуно људи. Од тада и носи незваничан назив Инфарктштресе.

Име Инфарктштрасе су том простору, сигурно, дали млади људи. По природи ствари они су у Новом Саду освајали све просторе који су им се допадали. Овај, поред Дунава, већ на почетку приграбили су за себе они којима је он био најпотребнији: људи којима је инфаркт претио или који су, једноставно, зашли у године, па им је претило и оно горе и извесније што се без потребе не спомиње.

Шетача је на том простору било разних. Правих инфаркташа, потенцијалних и актуелних, вероватно је било мало. Пажљив посматрач је међу шетачима могао да издвоји четири групе.

Само једну групу чинили су инфаркташи. Кад видите људе како трче дуж шеталишта, разлози за то могу да буду двојаки: или су млади, па трче да истерају из себе сувишак снаге, или су већ у годинама, па трче да би истерали холестерол из вена; свеједно да ли по савету лекара или по самоспознаји. То знам по томе што сам око две године, у различито време, сретао двојицу стараца на шеталишној писти: трчали су бесомучно бежећи од смрти која им је била за петамма. Кад таквог старијег човека видите неколико пута у исто доба дана да трчи, схватите: човек има бољку у себи, спасава се од инфаркта. Он вам на неки начин постаје део пејзажа: очекујете да ћете га опет срести. А деси се оно што се мора десити: једнога дана га више не сретнете. То може да прође незапажено. Али ако таквог познаника са Дунава не сретнете још неколико пута, кад би иначе требало да се на свом месту нађе, упитаћете се: Шта ли је то са оним старим коштуњавим који је бесомучно трчао по овим просторима?! Тако се, једном, питате за једног од тих познаника из виђења, па за оног другог, па за још понеког. Ми, стални шетачи поред Дунава, иако се не јављамо једни другима, ипак се познајемо и приметимо кад неко од нас дуже одсуствује. Понекад нам се деси да међу читуљама у *Дневнику* наиђемо на његову фотографију и тек тада сазнамо како се звао, ко је био и ко све

јавно жали за њим. Кад на тај начин, или на неки други, сазнам да нас је неки од оних познаника дефинитивно напустио, зазебе ми око срца: могао сам бар мало боље да му се у лице загледам, да му се у пролазу насмешим — човек је.

Другу групу шетача чине парови, и то старији, јер је младих на стази уопште мало. То су они који не трче, а потребе за спортским активностима задовољавају предвечерњим шетњама. Парова има разних, као што има разних људи и жена: високих растом и ниских, али и у другим комбинацијама: висок мушкарац, а поред њега мала жена, мршав мушкарац, а поред њега дебела жена, понекад и два дебелка која у шетњи узимају пола стазе. Међу тим разноликим паровима мени је један посебно падао у очи, издвајао се. Бака и деда, још држећи и наочити, често су се предвече виђали на асфалтној стази, али и на травнатим деловима с једне и са друге њене стране. Усправни, лаког корака, увек елегантно одевени: као да им је шетња била нешто за шта се посебно треба припремити. Они су на стази проводили своје позне године уживајући у њима. Видело се да се радују лепом времену (још један леп дан у животу!), да воле да поседе на клупи, да воле, и тако стари, да се држе за руке. Једнога дана, међутим, бака је, нешто журније него иначе, прошетала шеталиштем сама. Али у томе још нисам видео кобни знак. Прекосутра сам је опет видео саму: није била ведро као обично. Онда сам је и наредних дана понекад виђао, но више не свакодневно: сада је увек била сама. Са лица јој се могло прочитати да јој је расположење све тамније. Једно време је потпуно одсуствовала са шеталишта. А онда с опет појавила сама. Носила је црну мараму: јасан знак да ју је њен партнер, онај кочоперни усправни деда, после неколико недеља боловања, заувек напустио. И након тога сретао сам је повремено на шеталишту, али све ређе и ређе. Прво је била део пара, јединка у пару, па онда јединка без партнера, а сад, ето, ни ње на шеталишту више нема. Питам се понекад да ли је још увек на овом свету.

Најзанимљивија група на шеталишту су бивши борци, стари ратници. Шеталиште поред Дунава, Инфарктштрасе је, изгледа, последњи (да не кажем претпоследњи) простор који је већина од њих запосела. На шеталишту су они нашли право место на којем могу свакодневно да се састају. То место је за њихове године и њихове потребе најприкладније. Стари ратници се збирају на шеталишту са разних страна и укључују се у његов крвоток. Онда се на асфалтној стази сусрећу, сустижу, формирају групе и колоне. Најчешће иду у групама: држе се још увек једни других, једни другима су још увек најближи и најпотребнији. У сусрету, упоредној шетњи или мимоходу чујемо одломке њиховог разговора. Рекло би се да им је тема увек иста: ратни дани, битке које су водили, другови којих више нема или су се растурили по разним деловима земље. Њихова ратничка прошлост, оно што су некад били, и оно што су сада, мртви и живи другови — све је то учинило да буду везани једни за друге и заједно за једно давно време. На овом шеталишту поред Дунава они претрајавају своје позне године. Усправнији су и бодрији него што би се од људи њихових година могло очекивати. Усправним их је држао смисао њихове оружане борбе. Још док су били млади они су умели да се одреде за праву страну. Иако су године учиниле своје, иако су им умањиле снагу и успориле корак, бивши ратници, на шеталишту које се незванично зове Инфарктштрасе, не делују као немоћни старци.

Десило се, међутим, нешто што је ипак држање тих честитих старина променило. Пажљивији посматрач је свакако, почетком осамдесетих, могао да примети да њихов корак више није онако чврст као доскора, нити су им главе онако уздигнуте. Разговор им је постајао тиши, а њихове групе све збијеније. Историја ће, вероватно, те године запамтити као време свеопште кризе: политичке, економске, кризе међунационалних односа, превелике незапослености, кризе перспективе младих, кризе морала итд. Реч криза је, једном речју, означавала многе невоље које

су земљу захватиле. Међу тим невољама је и једна, већа од свих, која је у највећој мери садржавала све остале: то је стање на Косову, изазвано деловањем албанских сепаратиста, али очигледно и лошом политиком која је вођена према том делу наше земље, што се показало као рак-рана југословенског социјализма и Југославије као државе.

О кризи, и о Косову, говорило се на многим скуповима, па и на скуповима бораца. Говорило се политичким речником уз употребу више страних речи чија су права значења остала људима нејасна или бар магловита. Не знам шта су наши борци говорили међу собом о стању у земљи и на Косову, међутим, и они су постали затворенији према свету. Али знам нашу историјску традицију и знам шта су могли да говоре. И знам бар двојицу бораца који су ми блиски: свог оца Перу и стрица Жику. Отац и стриц, који се готово никад и ни у чему нису слагали, сложили су се у једном: неко је, и овога пута, на Косову издао нашу ствар. „Да не увијамо у обланде и да не околишимо, него да кажемо како јесте: Неко је од наших, и то горе, у врху, био издајица. Битка на Косову се не може изгубити без издајства.” Тако је говорио мој отац, а слично њему и мој стриц, а тако некако су вероватно мислили и други борци у чији начин мишљења је била усађена наша епска традиција. Вишегодишњи напори бројних друштвених органа и организација да се пронађу узроци косовске кризе, односно ситуације која прети да паралише целу земљу, сводила се, тако, на оно старо питање о издајству. Ја сам, као писац „Лазарице”, помало зебао од могућности да наша епска свест опет свом сибином не провали. Јер ако она провали, мораће опет да се пронађе неки издајица, тј. неки жртвени јарац: решење би привидно било нађено, али пошто би било привидно, не би било и стварно, а косовски синдром, очигледно, треба трајно да се реши.

Ситуација на Косову, ситуација у земљи, готово да и није утицала на промену понашања једне групе људи која се, такође окупљала на

Инфарктштрасеу. Ту групу зову „директори”. Средњих су година, састају се обично у близини оне скулптуре у фалусном облику, увек на истом месту, увек у исто време, петком увече. Свега их је десет-петнаест. Зову их „директори” зато што су сви некакви директори или руководиоци у новосадским предузећима или друштвеним организацијама: тако бар кажу они који неке од њих познају. О тој групи, мало се зна, а више шушка, нагађа. Прича се да су сви они чланови неког неформалног Друштва за међусобно помагање: једни другима намештају да лакше дођу до што бољих фотеља, до станова, до повољних кредита, до запослења за чланове својих породица или за своје пријатеље; једни другима намештају путовања у иностранство, подмећу женске. Њихов систем одлично функционише. Они су, у ствари, један од оних неформалних центара моћи о којима се у јавности често говори, али које нико не идентификује, јер је то готово немогуће учинити: нема доказа да они раде илегално или да раде нелегално. Па ипак, готово све што раде може се разумети само у оквиру неписаних (граматичких или логичких) правила Друштва за међусобно помагање: ко схвати логику тога друштва може да схвати и како се и зашто они понашају и како се упорно одржавају на друштвеној површини, као део „крема” Новог Сада.

На ту групу људи указао ми је једне вечери, био је петак, Миле Пуфта са којим сам се на шеталишту случајно нашао. На питање: откуда све то он о њима зна, Миле је нешто околишио, а ја сам његова објашњења схватио отприлике овако. И он је био један од њих, чак и један од главних. Али он, у коришћењу привилегија које Друштво нуди, даје или омогућује, није хтео да иде преко мере, већ само до одређених граница: само је на тај начин, по његовом мишљењу, Друштво за међусобно помагање могло трајно да опстане, а да у битном не повреди систем важећих друштвених правила, тј. да не дође у сукоб са законом. Његови другови, међутим, нису се задовољили тиме. Воља за моћ и од њих је тра-

жила више моћи, па онда још више. Умерењак на важном месту више им није одговарао: склонили су Мила Пуфту да им више не смета. Нису га сасвим уништили, али су га довољно причепили: не примају га више у Друштво, али му и не дају да се сасвим отцепи: постоји и код њих бојазан од стварања друге фракције Друштва, јер би га то сасвим угрозило. Милетов бес и огорчење према бившим друговима и пајташима су велики. Он то и не крије, а то се и из укупног његовог понашања види.

Зашто је све то, мада на доста немушт начин, баш мени испричао? Верујем да је то учинио по оној: у цара Тројана козје уши! Оптерећен оним што зна, Миле Пуфта је то некоме морао да испича. Испричао је баш мени зато што је веровао да то нећу злоупотребити.

Прича Милета Пуфте о тој „директорској групи” подсетила ме је на једну другу групу, са Дунава, коју сам упамтио из ђачког доба. Ту групу су чинили необуздани младићи мојих година или нешто старији, који су се састајали отприлике на истом месту, тачније: за једно педесетак до стотину метара ближе старом мосту. Њих су звали „џинџерси”. У то време је била веома популарна америчка глумица Џинџер Роџерс: наши „џинџерси” су у биоскопима урлали и звиждали кад би се она појавила: сама њена појава је изазивала буру реаговања, од уздаха до подсмевања. Тадашњи „џинџерси” су се састајали ту где је градско осветљење престајало, а младима је био привлачан полумрак и шипражје уз обалу Дунава. Умели су понекад да премлате младића и да му нападну девојку. Мене су једаред пресрели са Валиком: брзе ноге и страх спасле су нас од невоља.

Ту где су се скупљали „директори” неколико пута срео сам Перу, Мику и Лазу. Некаква веза је постојала између њих и „директора”, али каква? Временом сам од жеље да то сазнам дигао руке: човек не може и не мора све да зна.

На шеталишту су се још могла видети и деца различитог узраста. Али деца, по правилу, нису чинила групу. Својом појавом уносила су радост и свежину у свет старих, свеједно како се понашала.

СУЗИ И МОНИТОР „ДРАВА”

Излазак на Инфарктштрасе, као и сваки сусрет са Дунавом, враћа ме Сузи, приближава ме њој. Сузи ме на Дунав подсећа и зато што сам се с њом често на тој тихој реци купао, шетао њеном обалом, једном чак и летовао на једној од његових ада. Она, која је на Дунаву одрасла, без њега није могла ни да замисли живот. Дунав је у њеној свести најужа њена домаја: река која зове у шетњу, на дисање, на проветравање мисли.

Последњих неколико година Сузи ме на Дунав подсећа још једном својом преокупацијом: спомеником монитору „Драва”. Откако сам се упознао са Луком и Биљаном, и мени је на неки начин тај споменик постао преокупација. Њима треба да одговорим на питање: шта мислим о споменицима, да ли их треба дизати и коме?

Споменик монитору „Драва” још није остварен: Сузи га има само на скицама. Њена замисао је доста смела и оригинална. Замислила је да споменик треба поставити на води, на делу Дунава између Челарева и Корупшке, испред оне велике Баноштарске аде где се река шири у мало језеро. Споменик би био постављен на неком старом војном речном броду који би био укотвљен отпилике тридесетак метара испред аде: он би плутао по води, пратио њене ћуди. У унутрашњости брода био би ресторан, а на платформи око брода, на даскама које плутају, увек би се могли поставити столови и столице: капацитет ресторана би тако, према потреби, могао вишеструко да се увећа. Са брода би се, преко моста, лако пешице могло отићи на Аду, а чам-

цем би се, исто тако лако, могло отићи до Ко-рушке или до бачке стране. Речју, Сузи је споме-ник замислила као излетничко место које, исто-времено, има и меморијални карактер: он би требало да подсети на један од најславнијих подвига у другом светском рату и на храбру и вешту посаду брода.

У априлском рату 1941. године било је офи-цира и војника који су чинили праве ратне под-виге. На прилазима Београду, али и другде, ис-такли су се многи авијатичари. Било је и храб-рих морнаричких и артиљеријских официра. Њих не треба заборавити.

У кратком априлском рату херојски подвиг направио је монитор „Драва“. Кад је Мађарска објавила рат Југославији, тај монитор је, према ратном плану, прешао у напад. Дунавом је прод-ро дубоко у мађарску територију, бомбардовао два војна аеродрома и уништио на земљи десе-тине непријатељских авиона. Све се то дешава-ло док су Мађари, заједно са Немцима, брзо про-дирали кроз Бачку. Чак и кад је цела Војводина била окупирана, Дунав је остао незаузет: по ње-му је и даље слободно крстарио монитор „Дра-ва“. Вешта посада је успешно скривала брод у шумом обраслим рукавцима Дунава и учинила да брод изненада искрсне тамо где му се непри-јатељи најмање надају. Окупатор је у бесу насто-јао да се што пре реши опасног противника: ње-гово постојање изазовно је деловало на непобе-диву војну силу. У трагању за бродом, окупато-ри, Немци и Мађари, ангажовали су и авијацију: брод је успео да уништи и неколико авиона. У борбу са бродом-фантомом непријатељ је онда ангажовао и тенкове. Монитор „Драва“ успео је да уништи и неколико тенкова. Храброст и вој-на вештина посаде чинили су своје: брод је и да-ље постојао, али је остајао невидљив, неухват-љив, иако ван Дунава није могао нигде, Мађари су онда, кажу, ангажовали десет хиљада немзета-ра да прате кретање брода и да о томе извештава-ју команде. Упркос томе, јурњава за бродом-фан-томом трајала је данима: увек је успевао да умак-не непријатељу.

Командант брода био је Србин из Бечеја, поручник Александар Берић. Први официр, потпоручник, био је Хрват из Хрватске, а други официр је био Муслиман из Босне. Иако је војнички састав брода био национално шаролик, функционисао је сложено и пожртвовано: на свом сектору упорно су бранили поверени им комад заједничке домовине.

Четвртог дана њиховог ратовања, десетог травња, преко радија, чули су на броду за оснивање Независне Државе Хрватске. Командант Берић, после саветовања са својим помоћницима, наредио је да брод пристане уз славонску обалу. Постројеним војницима рекао је шта је знао о постојећој политичкој и војној ситуацији. Питао је: Ко од Хрвата хоће да напусти брод? Јавило се њих неколико. Али нису сви Хрвати напустили брод: заједно са својим официрима они су наставили да бране Дунав и домовину.

Монитор „Драва”, брод-фантом, ипак није могао да добије рат против мађарске, немачке и усташке оружане силе. Ударац по ударац, рана по рана, слабили су га; најзад је био и смртно погођен и потопљен. Спасло се тек неколико морнара. О њиховим судбинама ја много не знам. Чак је и командант Берић успео да се спасе из брода који је тонуо. Допливао је негде до Сланкамена и Белегиша; ту су га непријатељи ухватили и убили: на белегишком гробљу постоји и мали надгробни споменик храбром официру.

Има више разлога за то што је баш споменик монитору „Драва”, а не неки други споменик постао Сузанина опсесија. Сузи је више неко ико кога знам волела воду и Дунав. Чим дође пролеће она нађе начина и времена да загази у воду, чак и да се окупа. Волела је да шета поред Дунава и да залази у кафане поред реке. Чамцем смо више пута ишли до Корушке и даље, па и до оног места где је хтела да направи споменик. Кад је Дунав мали, тамо настане велика пешчана плажа: први купачи имају прилику да се шетају по сасвим чистом песку.

Има, међутим, још један разлог због којег је хтела монитору „Драва” да подигне споменик. То је био њен стриц Самуел који је потонуо заједно с бродом. Њени најближи су знали да је љубимац породице, ђак Самуел, био баш на том броду док је рат још трајао. Нико од оних који су се спасли није умео да каже како је и где он страдао и да ли се храбро борио. Сузи је, међутим, веровала да је и њен стриц морао бити храбар. У нашој спаваћој соби, у малом раму, и данас стоји фотографија са двома младим плавокошим и плавооким главама под ђачким капама. Једно је глава њеног оца Јана а друго њеног стрица Самуела. Они су били близанци. Мој таст је од рата живео као пола човека: један његов део нестао је у таласима Дунава. Знам да је моја Сузи тим гестом хтела да каже и нешто што се не казује: и моји сународници ову земљу сматрају својом, јер је заиста наша, као што смо и ми њени. Дижући овај споменик младим, храбрим људима наше земље, и ја хоћу да покажем како она треба да траје. Нека се мењају владе и режими, али нека земља траје да би дошли бољи режими и боље владе. Сви морамо да делимо њену судбину и сви морамо да је бранимо.

Она је и замислила тај споменик у славу једној храброј посади, као споменик Патрији. Споменик је морао да буде на води: љуљао би се на таласима Дунава, поигравао на ветру кад би га било, али би се и насукивао на жал кад би воде биле мале. Сва годишња доба огледала би се у њему. Та њена идеја се веома свидела неким нашим заједничким пријатељима. Јер, споменик би само трима стилизованим људским фигурама у истом реду, прибијеним једна уз другу, подсећао стварно на споменик: по свему другом би био туристички објект. Из даљине, у сумрак, јарбол брода подсећао би на три чврсто загрљене људске фигуре. Са пута на сремској страни брод-фантом би изгледао као да је управо изронио из Аде или као да ће управо да замакне иза ње. За оне који су о судбини брода обавештени,

он би на њега могао да подсети. Они који о тој судбини ништа не знају били би понукани да се распитају: у унутрашњости брода, у његовим витринама, требало би да се изложе документи о броду и о посади. Сузи је, очигледно, хтела да меморијално-туристички објекат посвећен монитору „Драва” има и едукативну функцију.

Све то о броду, његовој судбини и о изгледу споменика, ја сам знао из Сузаниних прича, али и из њених скица и цртежа које сам налазио у њеном ателеу. По тим скицама сам могао и да пратим како се њена идеја развија. То је најпре била скица споменика-брода на обали Дунава у Корушкој, па скица тројице официра уз јарбол, такође на обали. Најзад се преобратила у идеју о плутајућем споменику и туристичком објекту. У свим варијантама био је доминантан један знак: јарбол или обелиск. Обелиск, обелиск! то је, дакле, скривена Сузанина опсесија. Учинило ми се да је то извесна опомена. Запостављам Сузи стицајем прилика; не посвећујем јој довољно пажње.

Гледам Дунав, то дивно водено чудо, што би рекао песник. „Ој Дунаве, ој ти реко силна! Ала си умилна”, певао је Бранко Радичевић.

На обали Дунава видим пецароша. Погурен, седи непомично између два пободена штапа. Поред њега је нешто жуто: торба! Гле, па то је Слободан! Слободане! Слободане! Ко ће њега сад дозвати!

4. The fourth part of the document discusses the implications of the findings. It suggests that the results have significant implications for the field of study and may lead to further research in this area.

5. The fifth part of the document concludes the study. It summarizes the key findings and provides a final statement on the importance of the research.

БОМБЕ И ЛЕЦИ

Очи ми наједном затрепташе, поглед се уочи. Стадох као укупан. Према мени, близу обале, пловио је монитор „Драва”. То није био обичан речни ратни брод какве ми Новосађани често на Дунаву виђамо. Тај брод се баш звао „Драва”: тако је писало на средини његове леве стране, и то ћирилицом.

Могуће! Зар није посве природно да опет постоји један речни брод који се зове као онај ратни, славни? Тако помислим поласкан сазнањем да постоји коинциденција између мог мишљења и предмета мишљења: као да је брод који видим изазвала однекуд моја мисао о њему; или да је моја мисао довела у моју близину сам брод.

Али се утом деси још нешто због чега ми се очи поново раширише. На палубу брода изађе једна витка, млада женска прилика и поче да ми маше. Да маше баш мени!

Нема збора: то беше Биљана, весела, раздрагана. Али знаке које ми је с брода давала никако нисам разумевао. То сам јој и показао рукама, телом, слегањем раменима. Она на то махну руком што сам ја схватио отприлике овако: снаћи ћемо се већ некако. Онда се, однекуд, из утробе брода, поред ње створи неки морнар и поче да ми даје знаке заставицама, користећи се Морзеовом азбуком. Но и његов труд је био узалудан: ништа од свега нисам разумевао. Разумео сам једино Биљанин гест: пријатно јој је било и овога пута што ме види, користи прилику да ме у необичној ситуацији поздрави. Сама та чињеница ме је

обрадовала. Мада је, очигледно, и поред тога постојало још нешто што је хтела да ми каже.

Радост, изазвана неочекиваним и необичним сусретом, беше, међутим, краткотрајна. Нисам успео да уклоним ни осмех с усана, а однекуд груну плотун, па одмах запрашташе пуцњи, чинило ми се прво с ове, па са оне стране Дунава. Пуцало се жестоко, и митраљеском и пушчаном ватром. Меци су, вероватно, стизали само до подножја обале; ниједно ми зрно није пролетело поред ушију.

Однекуд се над Дунавом створи авион. У бришућем лету долетео је до монитора „Драва” и бацио неколико бомби: видело се како експлодирају у његовој близини. Вода је заклобучала; у кругу око брода направили су се прави водоскоци. Посада брода, као да је била спремна за напад, брзо је реаговала: док је авион бомбардовао брод, и с брода се осула митраљеска ватра у правцу авиона.

Шта је ово? Је ли рат?!

Отворим очи. Брод је на свом месту, само нешто ниже низ Дунав. Биљане више не беше на палуби. Онај пецарош (ваљда је то Слободан) још увек је седео у истом положају.

Иза оног авиона, у ниском лету, долете и други авион. Али он није летео низ Дунав, него баш изнад шеталишта.

Враг је однео шалу! Баких се, као и други шетачи, на терен поред писте. За тренутак, докле око досеже, не видех ни једног усправног човека. На опасност смо сви исто реаговали.

Други авион, срећом, није митраљирао нити бацао бомбе. Бацао је комадиће разнобојне хартије која се растурила по шеталишту и по обали, летела у облацима према ђачком игралишту и ка универзитетским зградама. Препузим, некако, два-три метра (не пазим више на одело) и докопам се једног летка. На њему читам:

Радни људи „Неопланте”!

За стање у вашем колективу криви су досадашњи руководиоци.

Риба од главе смрди, а од репа се чисти.

Радни људи „Неопланте“! Не дајте да будете почишћени!

Дошао је крај безакоњу, малверзацијама, обманама.

Придружите се онима који вас извлаче из кризе!

За обнову и процват „Неопланте“!

За отварање перспективе свима ствараоцима који хоће да се искрено ангажују.

Санациони комитет,

Председник

Тамо где је требало да буде име председника Санационог комитета папир се, на жалост, прекидао тако да нисам могао да сазнам ко је писао и потписао летак. У Новом Саду постоје три „Неопланте“. Једно је филмска кућа „Неопланта“, друго је градска кланица „Неопланта“, треће је хотел „Неопланта“. У којој је од тих радних организација дошло до преврата?

Пупњава беше престала, понеко од храбријих већ поче да устаје са шеталишне писте. Људи се очас на све навикну: за свега неколико тренутака могу да ускоче из мирнодопског у ратно, и из ратног у мирнодопско стање. Из истог правца, са запада, овога пута дуж писте, налете и трећа летилица: хеликоптер. Но, он је изгледа имао само мирољубиве намере. И он просу над шеталиштем гомилу разнобојних папира. Један, црвенкасти, ухватио још у лету; други, зеленкасти, паде ми близу ногу. Трећи паде нешто даље. Сви су имали исту садржину. Летак је гласио:

Грађани Новог Сада!

Новосађани!

Позивамо вас у спортски центар Војводина!

Бићете снимани, учествоваћете у великом спектаклу.

Ратне сцене, љубавне згоде, полицијска драма.

Борба наших и инвазиониста.

Херојства и кукавичлуци појединаца.

Песме о нама, песме за нас.

Не пропустите јединствену прилику

Екипа „У ватри”

Таман! После овог спектакла, који сам управо доживео, само ми је потребан још један! — помислим устајући и чистећи одело. Било је прашњаво, пуно траве и чичака. Сада имам један једини циљ, једну једину жељу: да се што пре удаљим од ове писте и да што пре стигнем кући, својој Сузи. Онај миш је сигурно већ пробио одбрану, сигурно је већ продро у стан. Ако није ухваћен или отрованом пшеницом убијен, сигурно по стану прави русвај. Ко зна како се Сузи сада, пред тим мишом, осећа! А ако је све у реду, имаћу шта и да јој испричам, поготово оно о „Драви”. Али и о овој пуцњави коју нам је неко приредио на доста неукусан начин.

Ђавола не треба изазивати, вели наш народ. Иза те изреке сигурно стоји огромно искуство. Ђаво никад не мирује, гласи друга изрека, исто тако народна. А трећа, коју такође треба знати: Ко с ђаволом тикве сади, о главу му се лупају. Ниједна од њих не помиње ђавола у лепом контексту.

Нисам се још ни упола очистио од прашине, нисам стигао ни да довршим мисао, кад опет груну, некако баш изнад моје главе. Поново сам морао да се бацам на шеталишну писту. Пуцало је одоздо, са обале Дунава. Прилике пуцатеља, у неким плаво-зеленим униформама, назирале су се између врба. То нису били наши војници: то су биле туђинске униформе. Били су поређани дуж обале, на кратком растојању од неколико корака. Нови Сад је, бар са ове Дунавске стране, био опкољен.

Војници у туђинским униформама опалише, по команди, још једном, овога пута изнад наших глава. Било је то, очигледно, упозорење. Следећег пута пуцаће у месо. Нема шале: од ових — ко су, да су! — треба се склањати.

И други шетачи понашали су се исто као и ја. Бежали су даље од шеталишта, ка граду. Сам бедем, на коме се налази писта, могао нас је некако штитити од метака који су долазили са Дунава. Али се ми не заустависмо ни ту где, засад, њихови меци нису могли да стигну. Неко тамо напред потрча ка граду. За њима потрча други, за другим трећи, па онда четврти и тако редом. Појединци се зачас слише у гомилу која трчи. Чини ми се да сам на неки начин покушао да зауставим прво те појединце, па онда и гомилу. Али оно што сам могао да учиним био је тек покрет телом. Нико од тих појединаца није тај покрет ни приметио; никога њиме не бих могао да зауставим. Најзад, потрчах и сам. Нисам могао ни смео да се поуздам у своју памет, у своје процене.

Река оних који су бежали ка граду била је све већа. Са разних страна, од писте, ми смо сустижали и сливали у дугу колону која је водила ка Спортском центру Војводина. У један мах, у тренутку предаха, приметих да је бекство ка Спортском центру усмеравамо: војници у туђинским униформама већ су били за петама оних грађана који су бежали од старог моста, или пак од оног најновијег. Нас је неко организовано усмеравао ка Спортском центру где смо били оним летком позвани. Трчећи преко неког чкаља, коприва, чичкова, ја се у једном тренутку спотакох и падох. Неки који су јурили за мном претрчаче преко мене: добих и неколико удараца по слабинама. Да не бих прошао још горе, устадох и потрчах. Овога пута нисам ни покушао да очистим одело.

Гужва пред Спортским центром почињала је још од студентског дома. Ту негде већ смо престајали да трчимо: ход смо морали да успоримо због оних испред нас.

— Шта је ово, побогу? — упитах једног који је ишао испред мене.

— Не знам — рече он задихано: — Кажу да је у Новом Саду дошло до некаквог пуча, шта ли.

— Од кога сте то чули?

— Зар нисте видели летак? Тамо пише да је старо руководство Новог Сада нешто забрљало па је смењено. Вероватно нас сада окупљају да нам саопште шта нова власт намерава.

— У летку који сам ја нашао обраћају се радним људима „Неопланте”, а не Новог Сада.

— Зар то није исто?

Окренем се другом до себе, с друге стране.

— Не знам ја, богами! Кажу да је некакав пуч. А где и како, е то ти не бих знао рећ.

Нико, очигледно, није био тачно обавештен о ономе што се дешава. (А и како би? Све се десило изненада, затекло нас напољу).

Један млад човек, висок и стамен, који ми је однекуд био познат, видевши да се распитујем, проби се до мене и рече:

— Знате шта је то: у филмском предузећу „Неопланта” дошло је до гужве. Жиле Жилник је сменио Драшка Имашка, па сад снима документарно-играну серију под насловом „У ватри”. Ми смо статисти у том филму.

Информација полупознатог ми младог човека била је потпуна и садржајна. Али ипак у њој нешто није штимало. Пуч у филмској „Неопланти” уопште није морао да се изводи хеликоптерима и авионима са оволиком пуцњавом. За то је довољно надгласати другу страну у Радничком савету предузећа. Ни документарна серија није морала да се прави на овакав начин: препадима на мирне грађане, шетаче. Не желим да будем никакав статиста у филму о којем не знам ништа, па макар тај филм и сам Жилник снимао.

Онај млади човек, видевши да ми се његова информација није баш допала, потапша ме по рамену и рече:

— Немојте се узбуђивати! Примите све са смешније стране. Све ће се, на крају, добро завршити. Ако вам што затреба, само се јавите.

И изгуби се негде у оној гужви. Не стигох да га запитам ни ко је, ни зашто се брине за мене.

КОНЦЕРТ

За свега неколико десетина минута нашли смо се у простору Спортског центра „Војводина”, гоњени оним војницима у страним униформама. Војници су нас, изгледа, пратили само до улаза у тај велики простор. После тога су нас оставили на миру. Могли смо унутра слободно да се крећемо. Унутар Спортског центра сретали смо понеког милиционера у познатим плавим униформама, са гуменим палицама и обавезним токи-вокијима. Света је било више него обично; у неким деловима била је гужва или се права гужва тек почела стварати. Али је за тај простор и то било нормално и предвидљиво.

Спортски центар „Војводина”, који је саграђен у време одржавања светског првенства у стеном тенису, СПЕНС-а, почетком осамдесетих, представља читаву једну градску четврт, са пуно хала, сала, ресторана, продавница, као и непотребних простора. Погодан је и да се људи у њему нађу, али и да се у њему сакрију. Овог пута у Спенсу је, видело се, владала неуобичајена атмосфера. На више места били су постављени ТВ-монитори. Али је било и пуно нових табли, стрелица, разних натписа. На неколико места је, на пример, писало: „Press” и све стрелице су показивале ка спрату. На нешто мање места је писало: Екипа „У ватри”, и стрелице су, такође, показивале ка спрату. На највећем празном зиду стајала је велика фотографија зграде Матице српске. Испред њених врата чини ми се да угледах Петра Милосављевића у ставу сличном оном кад човек покушава да уђе кроз затворена врата.

Али нисам баш сигуран да сам видео то што сам видео: људи виши од мене заклонише ми фотографију. Негде око средине Спенса, где се налази нешто као главна раскрсница разних ходника, стајала су три показивача правца. На једном је писало: „Револуција“, на другом „Војводина“, на трећем „Лазарица“.

„Лазарица“! Откуда сада да се и она нађе у Спенсу?! Наравно да кренух најпре у том правцу, у правцу који је стрелица означавала. Стрелица је упућивала ка главној гимнастичкој сали, управо оној у којој је одржано светско првенство у стоном тенису. Изнад главних врата те хале такође је писало „Лазарица“, и то лепим ћириличким словима. Облик слова требало је да подсети на нешто старо, традиционално: ако не на моју „Лазарицу“, онда бар на ону крушевачку *chappelle du prince Lazar* која је, на други начин, али исто тако моја.

Из хале зачух познату музику. То беше једна лепа циганска песма коју сам волео: Пира манђе кокоро. На монитору изнад врата видех да ту песму прати оркестар Јанике Балаша, оних чувених „осам тамбураша с Петроварадина“. Јаника и његова музика сигурно су привукли толико света. Хала беше пуна, чак препуна. Многи су живо учествовали у извођењу музике: Јаника и његови тамбураши увек су умели да успоставе присан контакт са публиком.

После Јанике, витка и подмлађена, певала је Оливера Катарина песму која је и њу и Јанику прославила у филму Александра Петровића „Скупљачи перја“: „Белем, ђелем“. То је она лепа циганска песма која говори о друмовима и љубави.

На подијуму, поред Јанике, препознадох више познатих певача: Шабана Бајрамовића, Мухарема Сербезовског, Уснију Реџепову, Есму Реџепову, Ансамбл „Ођила“, чак и браћу Ивановиће. Поред њих било је још много младог света у шареним ношњама (нико се као Цигани не облачи тако шарено и весело): то значи да ће се у овој хали не само певати, него и играти. Не зажалих што сам се управо ту нашао.

После Оливерине песме „Белем, ђелем” микрофону приђе један витак, елегантан младић.

Поштована публико, драги гости, даме и господо, другарице и другови! Овај концерт је слободан, може да уђе ко хоће. Извођачи и организатори концерта, међутим, одлучили су да сав приход са концерта уложи за обнову порушених фрушкогорских манастира. А ево, укратко, зашто. До последњег рата у Фрушкој гори било је шеснаест лепих манастира који су настали негде од 15. до 18. века. Готово сви су за време рата тешко оштећени. Ти манастири, на жалост, ни до данас нису сасвим обновљени. Извођачи и организатори сматрају да се једна оваква прилика може искористити да се да подстицај за обнову тих манастира. Ко жели, може да да прилог за њихову обнову. Прилоге можете дати на два начина: да их ставите у отворене касе поред излаза, или да их предате овим лепим црнпурастим девојкама које ће са послужаоницима проћи кроз ваше редове. Док се операција скупљања прилога обавља, певаће нам наши драги гости из Париза, браћа Ивановићи.

Иза леђа зачујем глас који ми је некако познат:

— Ко је организовао овај концерт са скупљањем прилога: патријарх Герман или Социјалистички савез?!

Окренем се и препознам власника гласа: то је Мићун, један од главних активиста у нашој месној заједници. Бивши борац, па некакав општински функционер, сада, пошто је у пензији, опет је активан у средини у којој живи.

До њега је један брајлија. Вели:

— Ја не разумем једно: на вратима пише „Лазарица”, а овде се скупљају прилози за фрушкогорске манастире. О чему се ту ради?

— Како о чему? Па зар у Врднику, на Фрушкој гори, не постоји Лазарица?

— Црква у Врднику је Раваница. Њу су саградили калуђери који су одбегли у Срем из оне

Лазарева Раваница код данашњег Светозарева. У овој врдничкој Раваници је све до овог рата било чувано Лазарево тело, Лазарева мошти са оним чувеним покровом који је извезла монахиња Јефимија. И тело и покров попови су, за време рата, били однели у Београд. Срећом, врдничка, сремска Раваница, мање је пострадала од других фрушкогорских манастира. — То говорим ја јер осећам да сам обавештенији од оних са којима се стискам на улазу у салу. Мада ни ја не разумем оно основно: садашњу везу између „Лазарице” и фрушкогорских манастира.

— Вероватно су ови организатори — каже Мићун — све то побркали: Раваницу, Лазарицу и потребу да се обнове порушени манастири. Незгода је — вели он — у томе што се ова иницијатива за скупљање прилога некако поклапа са иницијативом патријарха Германа...

— Није лоше ни све што патријарх Герман ради — рекох ја непромишљено. Мада сам стварно сматрао да је био ред да се манастири обнове. Иницијатива је добра, било од кога долазила.

У тај мах поред нас прође црнпураста девојка у шареним сукњама са послужавником за прилоге. На послужавнику је било новчаница свих врста, и металних и папирних. Било је, богам, доста и највећих новчаница. Прилоге дадосмо и Мићун и ја. Морам да признам да је његов прилог био знатно већи од мога.

Програм се, на бини, одвијао даље. Публика је управо аплаудирала Есми Рецеговој.

Учини ми се да сам видео оно најбитније у овој хали. Остало ми је да послушам још неколико познатих певача и да гледам циганске народне игре. За то време бих сигурно пропустио нешто исто тако занимљиво у другим халама.

На изласку из хале на којој је грешком писало „Лазарица” дочека ме Јоца Ром. Био је црвено црн у лицу од љутине:

— Јово, ја за овај циркус уопште нисам крив. Односно, јесам, и то баш ја. Ја сам за све највећи кривац, јер сам све то започео, а нисам умео да

изведем како треба. Ја сам хтео прилоге за ону нашу, односно за ону твоју „Лазарицу”. Повезао сам се са пријатељима: сви које сам позвао дошли су да певају и да играју. Али управо кад је Трајко требало да изађе и да објави у коју сврху је овај концерт, неко је променио цео сценарио, па је изашао онај новинар да прича о фрушкогорским манастирима. Певачи сад неће да престану да певају. Питају: Шта ти имаш против манастира?! За време рата смо, кажу, заједно са Србима пострадали и ми Цигани. Они сматрају да је ово нешто против фашизма и зато певају свим срцем.

— Нека их, Јово, нека певају. И ја сам све досад уживао. Ово сигурно није против „Лазарице”. А за ону нашу „Лазарицу” има времена. Биће још прилика и концерата.

Јоца Ром је очима пипао по мом лицу да види говорим ли истину. И умирио се кад је видео да се заиста не љутим. Мени је стварно годило што се десило како се десило, а не онако како је он био замислио. Сигурно бих пропао у земљу да је Трајко стварно изашао пред микрофон и било на који начин предложио да се скупљају новчани прилози за објављивање књиге Јована Јовановића о „Лазарици”. Неко би сигурно приметио: да је књига чему, отимали би се о њу издавачи и сизови; не би спала на то да се за њено објављивање збирају прилози на концертима популарне музике.

Братски и срдечно загрлим Јоцу Рома, потапшем га по леђима, стиснем му руку. Тако сам хтео и да му честитам, и да му захвалим, и да му опростим.

Допуштајући да му тако, више рукама него речима, искажем свој став, Јоца, усправан и поносит, уђе у халу. Расположење му се било сасвим променило.

МИСТЕР ДОНАЛД СИКЕРТ И ИНСПЕКТОР ЛУКАЈЛОВИЋ

На путу од хале А ка хали Б, у којој се одржавало нешто под насловом „Војводина“, у гужви, учини ми се, у тренутку, да угледах једно познато и занимљиво лице: Доналда Сикерта. Сикерт је био сарадник *Антропоса* и повремени гост у нашој редакцији. Рођени Енглец, зачудо је брзо учио наш језик. Да је ипак странац, одавао га је још увек понеки акценат, или понека реченичка конструкција. Толико је желео да научи наш језик, да је избегавао да говори енглески и кад је имао саговорнике који енглески одлично говоре или разумеју.

Тема Сикертовог изучавања била је: Досељеници из Црне Горе у Војводини. Писао је посебно занимљиве радове о чувању старих обичаја и навика у компактнијим насељима Црногораца у Војводини као што су Ловћенац, Врбас, Савино Село. Често је боравио у тим местима; упознао је много људи, са многима се спријатељио, општио преко телефона и писама. Средовечан, проседе косе, металних плавих очију, мишићав и покретан, уз то још и духовит и центлмен, Доналд Сикерт је изазивао симпатије код Црногораца. Њима је посебно годило што је, додуше у шали, али тако да то није искључивало и озбиљност, доказивао да је и он сам Црногорац. Његово црногорско име било је, како је он тврдио, Павле Тајовић. Откуд Тајовић? Отуда, говорио је Доналд, што презиме Сикерт долази од нешто измењене енглеске речи *secret*, што значи тајна, тајновит, скривен, самотан итд. Он би се на црногорском језику могао звати и Тајнић. Али

пошто, колико је њему познато, такво презиме међу Црногорцима не постоји, њему се чини да његовом енглеском презимену одговара црногорско презиме Тајовић. За то презиме сазнао је читајући о романима Михаила Лалића, а после читајући и саме те романе. Ако сам заиста Црногорац, као што мислим да јесам, онда ја могу да будем само Тајовић. Ладо Тајовић, из Лалићевих романа, ако је заиста постојао, могао је да буде мој даљи рођак.

А откуда је он, Доналд — Павле? — питали су га браћа Црногорци.

Доналд Сикерт се грохотом смејао на то своје откриће. Каже да он, у почетку, уопште и није мислио да треба да има неко црногорско име; то му није ни падало на памет, јер много црногорских и југословенских имена уопште није ни знао. Сем тога, веома тешко се сналазио у југословенским релацијама; тешко је могао да похвата ко је ко и шта је шта.

Кад је први пут дошао у Југославију, причао је мистер Сикерт, он је још на аеродрому накуповао доста новина. Превртао је новине и разне часописе и листове на језицима које није познавао: просто да „омирише“, колико је то на тај начин могуће, дух земље и народа које је хтео да упозна. Међу листовима му је привукло пажњу нешто што му је било познато: Дизнијев стрип о Паји Патку. Donald Duck се овде каже Паја Патак. Па ја сам онда Паја! I am Paја! — смејао се Доналд Сикерт. После је, упознајући све више наш језик, сазнао и да се Паја према Павлу односи као Дони према Доналду.

И на питање: како је то наједном схватио да је Црногорац, а не Енглез, Доналд Сикерт је имао занимљив одговор. Већи део живота провео је не размишљајући о свом националном пореклу. Мислио је да је и он Енглез као што су били сви који су му били блиски, па и као већина његових непријатеља, ако је уопште кадгод о томе и мислио (у Енглеској се о тим стварима не мисли толико много као код вас). А онда му је једног дана дошла до руку књига коју је са занима-

њем прочитао: „Years in Moskow” by Veljko Mićunović, „Московске године” Вељка Мићуновића. У тој књизи има једно место које, слободно препричано, овако изгледа. Наслушао се маршал Ворошилов, номинални шеф совјетске државе, многих прича о Црногорцима, стекао утисак да су они посебно значајан народ, па пита југословенског амбасадора Мићуновића, Црногорца: колико има вас Црногораца? Око четристо хиљада, каже му Мићуновић. Ворошилов, с неверицом, врти главом. Други пут, кад сретне амбасадора, опет му постави исто питање: колико вас Црногораца уопште има? И опет не може да поверује у одговор: њему, Русу, народ од 400.000 је тако рећи занемарљив. Једноставно не може да схвати с којим правом Црногорци говоре: нас и Руса — двеста милиона.

Али оно што није могао да схвати руски маршал и политичар, схватио је енлески антрополог. Ја сам схватио — говорио је у шали Доналд Сикерт — да мора да сам један од тих четири стотине хиљада. Пошто тајна мог порекла није посве откривена, ето прилике да је откријем, тј. да покажем да сам и ја Црногорац, да дам знака свом генетског идентитету.

Тако је зов крви, у ствари, и довео Доналда Сикерта у Југославију.

Мени је, руку на срце, та Сикертова прича увек била помало сумњива, поготово што је о свом црногорском пореклу и о свом црногорском имену увек говорио са нешто ироније. Није ми, разуме се, промакло ни то да се он зове исто као и онај супермен из романа новосадског писца Фредерика Ештона о Луну, краљу поноћи. Наш Englishman је и по опису одговарао Митровом јунаку. Али овој мистер Сикерт је постајао и као физичка стварност, а не само као романескна фикција. Нисам једини који је с њим разговарао, пио кафе и шприцере. Хтео сам, ипак због извесног нејасног осећања, да скренем пажњу свом пријатељу Радовану Милонићу, који је овог странца довео у нашу редакцију, на то да код овога Донија ипак нешто не штима. Али Радован никако није могао да схвати зашто је пот-

ребна толика опрезност. Доналд Сикерт је на легалан и редован начин доспео у нашу земљу. Њему га је препоручио сам Мика Радосављевић, наш амбасадор у Лондону, а Радосављевић је вероватно знао кога препоручује. Радован је, сем тога, чврсто веровао у одбрамбени инстинкт Црногораца: осетили би они сигурно да он стварно није њихов.

Да Доналд Сикерт, у трагању за својим црногорским пореклом, доспе у Нови Сад, а не рецимо у Титоград или у неки други црногорски град, одлучујућа је била веза, стара, од младости између амбасадора Радосављевића и директора Стеријиног позорја Милонића. Милонић је - говорио је наш амбасадор господину Сикерту - директор најглавније југословенске културне институције, Стеријиних позоришних игара. Он има све могуће везе: са политичарима, глумцима, режисерима, издавачима. Ко хоће да уђе у културну Југославију треба да зна да пут води преко Стеријиног позорја. Сем тога, Милонић у прсте зна генезу сваке црногорске породице до четвртог колена уназад. Нико вам, мистер Сикерт, не може тако помоћи да се снађете у ономе што вас занима као мистер Милонић оф Нови Сад.

Мистер Милонић је, са знатижељом и жаром, прихватио новог Црногорца који је доскора мислио да је Енглеz. Али га је ипак изненадило да господин Сикерт не зна из ког црногорског племена потиче. Господин Сикерт готово да и није имао појма која и каква све племена постоје у Црној Гори.

— Do you know something of the Pipers, Sir? — питао га је директор Милонић.

— What is that: Pipers?

— You have not any hear of Pipers? Oh, my God! You are realy etnologist?

— Pealy. Wy not?

— Etnologist who know nothing of Pipers, that is wonderful!

Мало повређен што енглески етнолог, који мисли да је Црногорац, не зна ништа о Пипери-ма, а камоли да је, можда, и пореклом Пипер, Милонић је свог новопеченог сународника обилато снабдео литетатуром, па му је, на неки начин, сугерирао и тему истраживања. Културни енглески научник црногорског порекла постао му је после тога чест гост и дружбеник. Мистер Сикерт је волео да пева. Посебно му се свидела она песма о Грети Гарбо: како се Грета возила, а отуд наишао Сердар Јоле. „Дођи Грета у Пипере да садимо крумпијере” — певао је Сикерт и питао: Јесу ли крумпијери пиперски кромпири? Њему се много свидео црногорски менталитет. Предложио је Милонићу да престану да се оловљавају са господине, мистер, сер. Одсада ћеш, рекао је Доналд, ти мене звати сердаром, а ја ћу тебе војводом!

Милонић је, међутим, имао и скривену рачуницу: њему је мистер Сикерт био угодан и доста обавештен информатор о енглеским културним, а посебно театарским приликама. Преко својих познанстава и веза мистер Сикерт је могао доста да учини и за само Стеријино позорје.

Мене је, међутим, неки инстинкт увек опомињао да мистер Сикерт није онај за којег се издаје, или да бар није само то. Ми смо у редакцији пратили његова истраживања Црногораца у Војводини и имали смо лепо мишљење о његовим прилозима, мада смо сматрали да он није етнолог првог реда. Ипак сам негде у дну душе знао, осећао, претпостављао да се мистер Сикерт не бави само антропологијом, већ да се бави и нечим другим.

Видевши га сада, у трену, како се креће кроз гужву, мени се учини да он ради нешто необично рукама: као да неким пролазницима ставља прсте, необичном брзином, негде под пазухе. Ваљда није цепарош. Овај наш енглески пријатељ и колега који за себе тврди да је по крви правцати Црногорац!

Ипак не успех да стигнем Сикерта. Висок и мишићав, он се с лакоћом пробијао кроз гомилу и зачас нестао. У жељи да га стигнем, дохватих један чичак са своје ногавиће и бацих му га на леђа. Али он се не осврну: несташе негде са оним мојим чичком.

Гомила у којој је нестао господин Сикерт и не беше неорганизована. Тек кад се удаљих од ње и осврнух, видех да ту гомилу у ствари, чине четири реда. Сва четири реда била су усмерена према некој табли на крају ходника. На табли је четири пута писало: РЕД, РЕД, РЕД, РЕД. А испод, веома крупним словима: ЈА САМ СВИЊА. Шта ли се то тамо дешава кад толико људи, поређаних у правилне редове, стрпљиво чека да дође до почетка? Зажалих што нисам виши него што јесам, попех се на прсте, па ипак ништа не видех. Затим поскочих. Видех једну, чини ми се познату, брадату медвеђу главу. Иза те главе стајао је круг који је уоквиравао знак КЗ, знамење Књижевне заједнице Новог Сада. Поскочих још једном и видех, изнад свих глава, Ољу: као да оном медведи ставља некакав венац на главу. И лепо чух њен глас преко озвучења: *La prix spéciale de L'association internationale des femmes écrivains*. И још нешто, на нашем језику, што не разумдох. Никад нисам чуо за такву женску организацију. Поскочих још једном, али ни Ољу више не видех. А баш ме је занимало шта се тамо догађа. И опет зажалих због свог средњег раста. Онда се сетих да бих људима могао да погледам кроз ноге. Да не би изгледало смешно што завирујем, сагнух се тобоже да вежем пертлу на ципели. Опет нисам могао добро да видим. То јест: кроз гомилу људских ногу, тамо негде где је писало „Ја сам свиња”, видех права правцата четири коњска копита! И онда у чуду рекох, у себи или гласно, не знам: Боже, ја овде ништа не разумем! Затим приђох једном од оних што су чекали у реду. На питање: Шта се у тим редовима чека, он ми одговори: Кажу да ту дели књиге с потписом један што је средио пола женске Европе. Не поверовах да се такав могао родити у Но-

вом Саду. Сумњам да би то могао и неки Сремац, поготово Сремац Подунавац.

Не могадох, на жалост, ни другим краком ходника: и тамо ме дочека гужва. На великом паноу изнад људских глава прочитах: „Ласло Вегел: МАКРОИ”. А поред речи „Макрои”, у три реда: „На филму, на телевизији, у позоришту... Изнад тога је опет стајао познати знак КЗ Новог Сада. Али ни ту због гужве не успех да сазнам шта се збива ни са Ласлом ни са макроима.

Одустанем, зато, од хале „Војводина”, и пођем у другом правцу: ка хали „Револуција”. На улазу у халу С, где је писало „Револуција”, стоји мој комшија, милиционер Табановић.

— Свето, шта је ово?

— Нека је велика заврзлама, ни сам не могу да објасним.

— Па шта ти ту радиш?

— Мој је задатак да обезбеђујем ову халу и ја то чиним.

— Напољу пучњава, страни војници, а овде забава. Реци ти мени: шта је то?

— То је оно што ни ја не знам. А и да знам, није ми дозвољено да преносим.

— Знаш ли бар одакле бих могао да се јавим Сузани?

— То знам, и то лако можеш да учиниш са мог апарата. Само, молим те, кратко.

— Сузи, Јова овде. Не питај много. У Спенсу сам, али је таква гужва да не могу да изађем. Не знам како је код тебе. Јели све у реду? Је ли миш продро?

— Јово, бојим се. Овде се пуца. Неки страни војници крећу се по улицама. Комшиница Мира у страху је дотрчала код мене.

Ту се разговор нагло прекиде. Пред нама је стајао познати новосадски инспектор Лукајловић. У свему је личио на доброћудне и мирољубиве средовечне грађане. Волео је само да чупка

бркове док се бави ислеђивањем. Због тога су му брци, на старински начин, при крајевима, били уфитиљени. То му је давало карактеристичан изглед. Зато су га сви Новосађани знали. Знао сам га по томе, разуме се, и ја. Можда је, однекуд, и он знао за мене.

Лукајловић је, очигледно, приметио мали Табановићев прекршај. Али пређе преко тога. Мени климну главом, а Табановића упита:

— Друг, је ли све у реду?

— Јесте, друже инспекторе.

Инспектор отвори врата од хале, погледа унутра, затвори врата, нама двојици климну главом и несташе, као што је и дошао.

И Хала С, у коју уђох, беше такође пуна. Али у њој беху све сами ђаци, као да је хала била резервисана за њих. Само у првим редовима приметих понеко познато лице покрајинских руководилаца: њихове проседе и проћелаве главе одударале су од глава дечака и девојчица, младића и девојака.

Наставници, који су углавном седели на крају реда, прожимали су гледалиште младих. Поредак је био сличан ономе у Хали А, где је на улазу присало „Лазарица”: извођачи су стајали на подијуму који је био простран, али ипак много мање простран од гледалишта.

За говорником је управо био Влада Матић, првак драме Српског народног позоришта. Рецитовао је познату песму Јована Поповића „Другови, ја сам срећан!”. Песму сам слушао више пута у извођењу истог глумца. Мада је Матић, богатством нијанси, успевао да испуни све патетичне вредности те познате револуционарне песме најпознатијег револуционарног песника Војводине, мени се песма ипак није слушала: знао сам је напамет. Њу ће, сигурно, другачије да приме они који се, као и већина присутних ђака, први пут срећу с њом. Стихови које је Матић управо рецитовао, гласили су:

И зато што народу треба певати о његовој
срећи,
да замах његовог јуриша буде још јачи и још
већи,
зато што народ треба осветити у његовој моћи,
а народ је стваралац-цин и своје певаче тражи,
што су смислени наши трудни дани и бесане
ноћи,
што смо јаки и храбри и нас опасност снажи,
другови, ја сам срећан!

Затворен принудно у овом кавезу од Спенса,
нисам био пријемчив за револуционарну пате-
тику. Нека ми опрости песник који је срећу
очигледно нашао: револуционар Јован Поповић.
У овом тренутку ме ипак више занима „Војводи-
на”. У њој мора да има и нешто друго сем среће.
Зато изађох из хале.

На путу за Халу С, где се одржавала предста-
ва посвећена Војводини, опет ми се учини да ви-
дех Доналда Сикерта: његово грао одело са
оним мојим чичком на леђима. Његова мишића-
ва, витка фигура за трен ми је привукла пажњу.
И нехотице викнух:

— Helou, mister Donald!

Он као да прво застаде, па ми се тек онда ок-
рену. Али не, то не беше он; то беше друг Лукај-
ловић: његови уфитиљени бркови јасно ми оцр-
таше другу физиономију, мање познату, али
ипак знану. Насмеших се другу Лукајловићу, ра-
менима и рукама казујући да сам погрешιο. Он
ми ћутке климну главом и опет нестаде у гоми-
ли. Мени, због, грешке коју учиних, остаде ки-
сео осмех на лицу. Зар Лукајловића не видех ма-
лопре у познатом карираном сакоу? Кад се и где,
у овој гужви, тако брзо пресвукао?!

И у Хали С се одвијало, изгледа, нешто
слично ономе у Хали В: нешто као рецитал пос-
већен Војводини. Пред микрофоном је Мира Ба-
њац. Фешта је, дакле, потпуна: покупили су нај-
боље војвођанске глумце. Мира говори речи које
су ми познате, речи Исидоре Секулић:

Ко зна Војводину дебелу и трому, идилично
припросту
и расћаскано докону, а не зна страсти и
подмукле храбрости Банаћана;
не зна поамно честољубље Сремаца;
не зна дуготрајне и често неизлечиве
растројености и меланхоличне мргодности
Бачвана...

Речи Исидоре Секулић, исписане у прозном облику — а ја тај текст знам: део је мог интересовања за војвођански фолклор — позната глумица је интерпретирала као стихове, извлачила из њих поезију. Било ми је пријатно да их још једном чујем, иако сам их знао:

Ко кука над србијанским министрима и
среским старешинама као прогонитељима Ђу-
риним, а не види типично војвођанско само му-
чење кроз несталожену и напраситу природу
војвођанског вишег типа, тај не зна ни Ђуру
Јакшића ни Војводину.

Исидора Секулић је о Војводини писала више пута, и то по правилу увек кад је говорила о уметницима пореклом из Војводине: о Јакшићу, Лази Костићу, па и о сликару Коњовићу. Војводина, какву је она видела, била је велики проблем, сложен и противречан. Сад, после оне ведре и оптимистичке песме Јована Поповића, који је своју срећу нашао, Исидорине речи делују тамно и ништа лепо не обећавају: Сремци ће, по њој увек остати Сремци, Банаћани Банаћани а Бачвани Бачвани. Ако се роди неки нови Ђура, и с њим ће, као и са Лазом, бити невоља: јер ће и они, а не само њихова средина, стварати проблеме.

Из мисли ме вратише у стварност познати стихови:

Размисли и расуди, грађанине,
у славу и част Војводине,
и твоје, и моје, и његове...

Стихове је изговарала Каталин Лади, лепа Ката из Баната. Призор Војводине који је она дочаравала више је био за гледање и уживање него

за размишљање: Ката је имала дубок деколте, леђа су јој била гола и сијала су се под светлом рефлектора.

И песма Жарка Васиљевића, из „Молитвеника за Војводину”, коју је она рецитовала, мени се некад свиђала. Свиђала ми се, пре свега, зато што је на Војводину и на Војвођане гледала „из птичје перспективе”. Из те перспективе ствари другачије изгледају, него из жабље, како се обично на Војводину гледа.

Позив Жарка Васиљевића грађанину да размисли у славу и част Војводине, и твоје и моје и његове, изгледа да ни на друге слушаоце није оставио дубљи утисак: замишљених лица није било, или бар ја нисам могао да их видим. Зато и зажалих што су организатори уопште ставили ту песму — с позивом на размишљање — на митинг посвећен Војводини.

Чуше се гласови:

— Мика, Мика, Мика! Хоћемо Мику! Хоћемо Мику!

То је значило: Хоћемо „Војводину” Мировска Антића. Уместо Мике Антића, који се на жалост, никад више неће појавити пред пуоликом, пред микрофон изађе свечан, у белом оделу, глумац Тома Ановић и поче:

„Вјерују у једину, и ину...” — Тако је Антићева песма почињала.

Иза леђа чујем гласан шапат:

— А ја не верујем ни у једину ни у ину Војводину.

То беше глас оног брадатог младића који ми је пред улазом у Спенс објашњавао порекло и природу гужве која нас је све задесила. Тек овде се сетих где сам га први пут видео. Био је то један од оних младића, са Радничког универзитета, који је заподео ону непријатну дискусију о Антићевој „Војводини”. Не знам зашто ме је сматрао истомисљеником, како се, из његовог понашања, могло закључити. Бојећи се да се, у овој прилици, не нађем сувише близу њега, потрудих се да се измакнем неколико корака даље:

ко зна шта тај младић, склон добацивањима, може овога пута да приреди.

Крај Антићеве „Војводине” и глумац Ановић добише, као и увек у сличним приликама, снажан аплауз. Онај младић уграби тренутак тишине да гласно довикне:

— Предлажем да се, у овој прилици, одреци-тује позната родољубива песма Вељка Петровића „Војводино стара, зар ти немаш стида”...

Водитељ се, не знам му име, после тенутка оклевања, снађе:

— Та песма уопште није на програму.

— А зашто није?

— Не можемо сад све песме рецитовати. Уосталом, немамо ни текст песме.

— Ја га знам напамет. Да изађем?

Неко из публике гласно викну:

— Хоћемо програм! Дајте програм!

Хор, на бини, већ је певао познату песму из ослободилачког рата:

Кад су Сремци кренули

са те Фрушке горе...

Светло, међутим, наједном затрепери, затрепери и угаси се: мрак, потпуни, прекиде певање омладинског хора.

СРЕМСКИ КАНАЛ И ФИЛМ „ВЕЛИКА ВАТРА”

Мрак који је најједном завладао у сали изавао је најпре звиждуке. Такви мракови су чести у биоскопима. Тада се обично јаве батеријске лампе службеница — разводница: зраци светла који долазе са њихове стране знак су нечије бригае о реду. У Хали С, међутим, ни после неколико минута нико се не појави са сличним знаком светла. Звиждуци се зато појачаше. У мраку настаде граја, чуше се први врискови: неко је очигледно користио мрак да би уштинуо неку жену. Вриску су пратили шамари, гласне свађе и ударици. Ти звукови долазили су негде из средине десног реда: наш леви део је још био у границама пристojности. Звиждуци су се чак и стишавали.

У то се негде над салом проломи прасак: као да је негде у непосредној близини експлодирала бомба. За њом се чу још један тресак, ломљава стакла, учини ми се као да замириса дим. То беше повод за панику. Они који су били најближи излазним вратима похрлише у том правцу: врата се, под притиском, са треском отворише и отуда сину светло, јаче, чини се, него што је у широком ходнику било. Према светлу, према тим вратима, похита узнемирена публика: једни преко других, једни уз друге, гурали су се ка широком, а ипак узаном пролазу.

Не хтедох у том правцу, не хтедох ка левом излазу: светло које је допирало кроз она отворена врата чинило је мрак подношљивим. Лева врата, међутим беху затворена: они који су били најближи њима нису успели ни да их отворе ни

да их разбију. Нашу пажњу, ту пред тим вратима, привукоше три укључена монитора: сва три су приказивала сцене паничног изласка кроз отворена врата: телевизија је снимала оно што се дешавало недалеко од нас. Посебно је у крупном плану приказивала лица или горње делове тела: грчеве на лицу, разрогачене очи, рашчупане косе, руке истурене напред, лактове у покрету, препуштање стихији.

Видех, на монитору, и нека позната лица: комшију Перу са рукама изнад главе, у прилично очајном стању, па затим Марију из Скупштине и још неке. Тргох се кад на монитору видех и Валику: рашчупана, изгребана (или размазане шминке) ношена је бујицом која је јурила ка излазу: препуштена стихији, неспособна да се бори, она се као вретено вртела у правцу излаза. На лицу сам јој видео израз: ваљда није све, на овако глуп начин, готово! Бујица, међутим, и њу однесе за трен. На другом монитору, који је показивао сцене у ходнику, више је нисам видео.

На трећем монитору виделе су се сасвим другачије сцене: нека јурњава, трчање, организовање некаквих редова: као да је неко невидљив за око камере, покушавао да направи у тој успаниченој атмосфери ред. На монитору се, за тренутак у првом плану појави, и лице Јошка Убошка: и он у посебном стању, али не успаничен. Окренуо се да неког види или дочека. Камера, на жалост, није показивала све. За трен, колико се појавио на монитору, нисам могао да разазнам да ли је стварно био окружен телохранитељима или се мени то, једноставно, учинило.

Али не, није ми се учинило! Знам по томе што се, само тренутак касније, на екрану појави лице Стеве Линчмахера, исто тако у првом плану. И Стева се, у оној гужви, освртао уназад, и он је неког очекивао. За Стевом се, после више приказаних лица која су ми била незанимљива, опет у једном тренутку појавише три позната: Пера, Мика и Лаза. Пера, Мика и Лаза јурили су тамо куда је јурио Стева Линчмахер, а он је јурио, очигледно, тамо куда је јурио Јошко Убошко. Да између оне тројке и Стеве Линчмахера

има неке везе, то сам и раније знао: веза међу људима тога соја је сасвим природна. Нисам, међутим, знао да они имају везе са Јошком Убошком: ту ми је везу тек камера открила.

А да се нешто занимљиво у том делу Спенса збивало, откривао је монитор. Тренутак касније, на екрану се појавило бркато лице одлучног инспектора Лукајловића: и он је због нечег јурио у истом правцу. Инспектор је, и овога пута, на себи имао свој познати кариани сако са белом марамицом у левом горњем џепу сакоа. Зашто је јурио у истом правцу, за лицима које сам поменуо, то нисам могао да знам: ни да ли је у пријатељском односу са њима, или им је противник. Монитор је само показивао играче а није им дефинисао улоге.

Али гле: на истом монитору, само неколико тренутака касније, опет видим инспектора Лукајловића, но овога пута у грао оделу, са чичком на леђима. Рекао бих да је нешто мишићавији и мршавији од оног првог. Ваљда монитор не емитије слике које су ко зна кад и зашто снимљене.

Јошко Убошко, Стева Линчмахер, Пера—Мика—Лаза, па онда кариани, па некарирани инспектор Лукајловић: каква је то комедија? Од свих њих су ми били најинтересантнији Јошко Убошко и овај удвојени Лукајловић.

Др Јосип Убог дуго је носио надимак Јожа Бог. Јожа је био, кад сам сазнао за њега, општински руководиолац средњег калибра, још док је Нови Сад сам чинио једну општину. Умео је да користи власт која му је дата и умео је људе да задужује. Умео је, исто тако, да учини и да му се дугови враћају, а то је значило да је умео још више власти да увећа. Мада није отворено злоупотребавао власт, и није ником непосредно чинио зло, ипак је стицао непријатеље: неке од њих је задуживао више, неке мање, неке најмање, а неке никако. Били су љубоморни они које није никако задуживао, па и они које је задуживао мање, као и они које је задуживао више: увек има разлога за љубомору. Десило се, тако, да је Јожа Бог ипак морао да изгуби власт. Али, као што то код

нас често бива, нађен је начин да добије угледно место, достојно његовог угледа и његових заслуга. Био је постављен за директора Канала Дунав—Сава у оснивању.

Војводина већ има један велики канал: Канал ДТД, Дунав—Тиса—Дунав. Тај канал сече средином Бачку и Банат, спајајући Дунав код Богојева са Тисом код Бечеја и Тису опет са Дунавом код Ковина. Велики привредни објекат, на којем се радило више деценија, вишеструко је значао привреди Покрајине.

Али Војводина, сем Бачке и Баната, има још једну покрајину, има Срем. Историјски, у културном развоју, Срем је дуго предњачио над другим двема војвођанским покрајинама. Сирмијум је још у четвртном веку био једна од престоница Римског Царства: на Фрушкој гори или у њеној близини подигнуто је доста манастира, правих средишта српске културе: у Срему, у Карловцима, било је седиште Патријаршије. Још су Римљани, и то баш у Срему, почели да копају канале: о томе сведоче остаци канала Јарчине код села Јарка. Срем, који се за време рата, стицајем околности, највише борио за данашњицу, после рата је био дуго запостављан. Био је запостављан и у водопривредном погледу. Иако се налази између двеју највећих југословенских река, Саве и Дунава, он нема ниједан канал, а Бачка и Банат га имају. Ред је да и Срем добије свој канал.

То је карта на коју је играо Јожа Бог, мада он баш и није био Сремац: само му је мајка била Сремица, а отац му је био негде из Хрватске: као рођени Новосађанин, он би требало да се осећа као Бачванин. Јожина замисао пала је на погодан терен. Његова визионарска амбиција о копању сремског канала наишла је на подршку код неких моћних људи. Незванично и полузванично, док се ствари не извиде, било је основано ново војвођанско предузеће са далекосежним перспективама: Канал Дунав—Сава, односно Сремски канал, како су га незванично називали. Предузеће је имало само троје запослених: директора, секретарицу и шофера. Критериј по ко-

јем су се баш њих троје нашли био је: сваког од њих неко је хтео посебно да се ратосиља, макар и стварањем новог предузећа које је стварно постојало само као фикција и фикција би требало и да се угаси. Јожа Бог је, међутим, на исто предузеће гледао другаћије: кад су једно такво предузеће оснује, нико га више не може укинути.

Убрзо после оснивања Сремског канала Јожу Бога су почели звати Јошко Убошко. Више га нису могли звати Јожа Бог, јер бог више није могао да буде никоме. Његово презиме Убог сада је постало синоним за Сремски канал. Говорило се: убог као Сремски канал. А и одговарало се: Канал мора да буде убог кад му је директор Убог. Али да би Јожа Бог постао Јошко Убошко требало је још нешто да се деси: требало је да дође до његове везе са Драгољубом Имамовићем, тј. са Драшком Имашком. Тек кад се др Јосип Убог почео дружити са Драшком Имашком постао је Јошко Убошко: ту њихову везу и склад новосадски радни народ је изразио и звучним усклађивањем њихових имена.

И Драшко Имашко има своју причу. Као и многи наши људи, и он је био предодређен за надимак. Родитељи и околина су у детињству Драгољуба Имамовића звали Дража, а чим је пошао у гимназију, у Тузли, другови су га почели звати Дража Имам. Њему се ово скраћивање презимена свиђало, али му се није свиђало скраћивање имена. Поготово што су прве асоцијације водиле ка познатој историјској личности која је постала синоним за народног издајника. Зато је Драгољуб Имамовић желео да га зову некако другачије, па је сугерисао да га зову Драшко: Драшко Имамовић, или још боље Драшко Имам. Као Драшко Имам он је и наступио у Војводини и тако су га, стварно, у почетку и звали. Али трансформација његовог имена ту није могла да се заврши. Миле Пуфта, који је волео да издева имена и уопште да се шали на туђ рачун, звучно је ускладио његово име и презиме. Почео је Драгољуба Имамовића звати Драшко Имашко. Тако је име Драшко Имашко постало у Новом Саду

познато, а посебно откад је постао главни режисер „Неопланте”.

Знајући да за свога мандата неће моћи да ископа канал између Дунава и Саве, да чак ни камен темељац неће моћи да буде ударен, Јожа Бог је дошао на замисао да уради бар нешто значајно што ће обележити траг његовог директоровања: решио је да сними филм који ће бар идеју Сремског канала актуализовати, заинтересовати Војвођане, а поготово Сремце, за његову судбину. Срачунао је да се, од средстава која се кроз разне доприносе убирају за канал, може снимити филм о њему. Сам се, са још неким пријатељима, прихватио писања сценарија. Филм је приказивао канал, започет у доба Римљана, са намером да назначи старину и континуитет идеје о његовој изградњи и да отвори његове блиске перспективе. Филм „Велика ватра” приказивао је, између осталог запаљене римске бродове у каналу, борбе Сирмијаца са косматим ратницима који су, сигурно, били наши стари словенски преци. Вода и земља, ватра и небо, сурови ратници и гологузе сирмијске лепотице, љубавне идиле садашњих Сремаца и Сремица на каналу испод којег води ауто-пут од Западне Европе према Истоку — то је све требало да, сликом и звуком, обрати пажњу на канал којег још нема, а који би сигурно значао велику перспективу за цео Срем и за овај део света. Укупно узев, филм „Велика ватра” о ватри на воденом чуду кроз сремску равницу требало је да буде апел да Сремски канал не остане и даље само недостижна замисао.

Мада се племенитој намери Јошка Убошка није имало шта приговорити, имало је шта да се приговори њеној филмској реализацији. Испало је да се Јожа Бог у свом новом пројекту није најбоље снашао. Он је замислио филм по узору на оне које је гледао и волео у детињству и раној младости, а не филм који би данас најбоље прошао код публике или код критике. Зато филм који је он замислио, а Драшко Иманско га са својим људима остварио, није најбоље прошао. Критика је у целом том подухвату видеала, крат-

ко речено, да се на неки „сремско—римски” кичерај троше огромне паре. Зато су се Имашко и Убошко нашли под ударом јавности, постајући плен њеног изузетног интересовања.

Уместо да филм створи опште расположење за једну тако велику и корисну инвестицију, он је имао контраефекат: постало је скоро неумесно јавно се залагати за изградњу великог Сремског канала.

Неуспех филма „Велика ватра” значио је истовремено и шансу за противничку филмску оријентацију. Та противничка концепција у почетку није била довољно артикулисана. Противници актуелне „Неоплантине” оријентације за снимање историјско—забавних спектакала знали су добро шта неће, али нису тачно знали шта хоће. Празан простор је добро осетио Жиле Жилник. Он је нашао начина да пријатеље у Новом Саду подсети на своју стару везаност за Војводину и на своје стално расположење да се стави на располагање родном крају. И то је упалило. Страна противна генералној „Неоплантиној” оријентацији ка снимању забавно—историјских спектакала почела се брзо везивати за Жилета. Филм истине: управо је то оно што они хоће — насупрот овим Потемкиновим селима са Сремским каналом и поводом њега. Постављена је била дилема: Јесмо ли за снимање филмова који ће се звати „Велика илузија” или оних који ће се звати „Велика истина”? То питање је, на неки начин, било упућено и јавности. Јавност је морала да се опредељује. А кад је дилема тако (вешто) постављена, било је разумљиво и ко ће се и како у тој ситуацији определити. Јавност је у већини била за филм истине. То опредељење је истовремено значило и пораз оријентације Драшко Имашко и Јошко Убошко, а победу Жила Жилника.

Драшко Имашко, Јошко Убошко, Стева Линчмакер, уз ону тројку и оног Енглеза, који су се сви некако нашли на овом простору — ту нечег мора да има.

Сад и ја нешто почињем да схватам. Јошко Убошко, у пратњи Стеве Линчамахера, а Стева у пратњи Пере, Мике и Лазе, јуре сада ка једном циљу, ка циљу Х. За њима јури инспектор Лукајловић. Да ли је он њихов противник или савезник? То не знам, јер ми све чињенице нису познате. За Лукајловићем јури још један исто тако Лукајловић, али нешто мало другачији. То на монитору јасно видим, али не могу све да разумем и да повежем.

Падање бомби и појачана пуцњава привукоше моју пажњу — не само моју — на монитор у задњем делу сале. Тамо су већ беше окупила већа група људи која је помно пратила збивања. А збивања која је монитор приказивао беху чисто ратна. Људи у страним униформама, у којима су нас догнале до Спенса, претрчавали су у погнутом ставу улице и пуцали негде тамо напред. Учини ми се да препознајем неке новосадске зграде. Препознадох, готово сам сигуран у то, ону касарну у Футошкој улици (звала се некад Франц Јозеф, па Краљ Петар, па Маршал Тито): у правцу паркића у супротној страни улице видели су се војници у страним униформама заклоњени шибљем. Неки од њих су нишанили тачно према прозорима и капији. А са прозора касарне — видело се то на монитору — севали су меци из митраљеца и пушака.

На монитору се сада видео сам центар Новог Сада: са лакоћом се могла препознати зграда новосадског Радија. Њена горња половина светле-ла је на поподневном сунцу. Али се нешто деси с њом: да л' паде бомба посред зграде или негде у њеној непосредној близини, тек њу прекри густ дим. Уместо веселе, познате зграде на монитору су се колутали праменови дима. Камера изнад зграде ухвати авион који се ступи према њој. Чу се јак прасак и указа се црвен, светао, сјајан блесак. У следећем тренутку, кад блесак нестаде, на месту где је требало очекивати прелепу зграду Покрајинског извршног већа (која је уочи рата направљена за седиште Дунавске бановине) сада су се колутали густе облаци дима. Можда је и она, попут Радија, одлетела у ваздух.

На монитору су се опет указале улице. Најпре Улица маршала Тита код Дунавског парка. Из парка су излетали војници у страним униформама и пуцали у правцу Моста маршала Тита. Али нису смели много да се истурају. Отуда, од моста, од сремске стране, очигледно је пружан јак отпор. Страни војници, у надирању, још увек нису могли да се приближе мосту. А вероватно мост нису хтели да сруше, као ни наши — био им је потребан. Ка мосту је кренуло, у једном тренутку, једно оклопно возило, али је већ после десетак метара било заустављено. Из возила се, затим, извио густ, црни дим.

Камера затим показа врхове она два стуба на срушеном мосту. Па се спусти ниже. Између новосадске обале и првог моста већ је био постављен понтонски мост, али је изгледа био неупотребљив, или бар опасан за прелаз: на њему су се видели лешеве погинулих војника, цела и избушена бурад, околу су плутале даске. Сремска страна је, очигледно, била брањена свом жестином. Непријатељ није могао да се приближи обали.

Неко ме потапша по рамену и повуче за леву руку. Окренух се: Васа Луфт! Откуд ти? Он стави прст на уста:

— Пођи за мном.

Држао сам га за руку док смо се пробијали кроз гужву: могао бих уз пут да се изгубим. При врху степеништа он отвори једна врата која су била замаскирана, предвиђена, очигледно, само за особље.

— Водим те у сам мозак збивања. Све ћеш моћи да пратиш са једног места.

Сала у којој се нађосмо била је препуна екрана: било их је у четири реда по пет, укупно 20. У кабини, испред свих тих екрана, седело је петоро људи са слушалицама на ушима. Иза свих њих — један ћелавко усијане светле ћеле.

Ја Васи брадом поставих питање: Ко је то?

— Жилник. Можеш слободно гласно да говориш. Неће те чути.

— Шта он сада ради?

— Снима филм.

— Колико ја видим, он руши Нови Сад.

— Он ништа не руши. Он само снима. Жилник нема пара да снима спектакле. Снима комбиноване војне вежбе и друго ...

Рекох Васи да не разумем. Он ми даде знак да ће ми после објаснити.

Васа је помно пратио шта се на екранима збива. Пратио сам и ја. На сваком од двадесетак екрана приказивани су различити догађаји, емитоване су друге слике. На екранима у првом реду емитоване су масовне ратне сцене, на екранима ниже емитоване су индивидуалне ратне сцене. На екранима у последњем реду емитоване су слике из свакодневног живота Новог Сада, управо онаквог каквог сам га оставио : на првом екрану људи шетају улицама, мртви хладни, као да се ништа не дешава; на другом се види доконицање у ресторану „Код Бате Пужа” на трећем екрану приказује се нека свадба: један окићени сват управо завлачи руку пуну новца певачици у груди; на претпоследњем екрану два пензионера на клупи, на последњем девојчица на ноши.

Васа, међутим, није гледао ни на један од тих редова покретних слика. Вероватно је мислио да на њима неће видети ништа невиђено и неочекивано. Гледао је управо на други ред одозго (вероватно је знао, или је мислио да зна, шта треба гледати). У том реду од пар екрана снимана су збивања која су се дешавала управо пред здањем Спенса или унутар њега. Неки су снимци били у првом плану: није се могло разазнати где се дешава оно што приказују. Сlike које је тај ред монитора приказивао личиле су на добро нам познате сцене са некаквих јавних свечаности. Оне су приказивале трибину на коју се пењу неки људи, органе јавног реда и мира испред ње; пионире са цвећем, људе који стоје или се крећу у ишчекивању онога што ће се збити, а средиште збивања је она трибина. Очекује се да се неко нађе на њој да би свечаност могла да почне.

Васа ми шапну:

— Обрати пажњу на екран број два, трећи ред одозго.

На екрану два, трећи ред одозго, била је приказана трибина. Још је била полупразна, неки људи, су се тек пењали на њу. Али то пењање је ишло споро, без реда.

— Видиш ли нешто интересно?

— Ништа посебно. Слика као слика.

— Зар не видиш Драшка Имашка?

— Видим, али шта онда?!

— Обрати пажњу на људе око њега: како се понашају, како се крећу, приближавају једни другима или удаљавају.

Ја сам онда почео пажљиво да посматрам Имамовића: уздигнуте главе, он се управо пео на трибину. И испред њега, и иза њега, широким степеницама, на трибину су се пењале неке личности од којих ми је већина била непозната. Препознадох Васу Војводина, који се такође попе на трибину, али не дође у први ред него стаде негде позади. У близини, тако рећи до Имамовића, стаде Марко Кнезов: напружио нос, на лицу му игра неки смешак, испитивачки гледа лево и десно.

— Јеси ли си сад схватио?

Рекох да јесам, али се поправих:

— Не знам шта би требало да схватим.

Обрати пажњу на то како се понашају други-ви руководиоци. Лево од Драшка Имашка су занесени, тј. илузионисти, на десној су зезнути, а у позадини су зализани. Ево, у овом тренутку су сасвим тачно постављени, према својој припадности. Али гле: слика већ почиње да се мења: понеки занесени иде међу зезнуте, понеки зезнути међу зализане, а зализани се мешају са занесеним и зафркнутим. И они настоје да се маскирају, да се не зна ко су и шта су. Они најперспективнији међу њима успевају да оставе утисак да припадају свим трима групама као да су трожилни или троглави кадрови. Тек кад им

скинеш једну маску, па другу, можеш да дођеш до првог њиховог опредељења. У овом тренутку њихов распоред је нарушен: треба уграбити прави тренутак кад се он најбоље показује.

На трибину се попе и Јошко Убошко. Направи себи места до Драшка Имашка, поздрави се с њим уз наклон и широк осмех, а онда оде неколико корака удесно, међу оне који су, вероватно, по Васи, представљали зезнуте. Но, ни ту се не задржа. Као да виде на левој страни некога врати се тамо, корачајући испред свих преко празног дела трибине, испред микрофона, и заустави се на месту где су у почетку стајали занесени, рукова се с једним човеком и стаде поред њега.

— Ко је оно?

— То је Урбан.

— Никад нисам чуо за њега.

— Нису ни други. Али он је на овом скупу главни.

— Откуд знаш.

— Знам по томе што је поред њега стао Јошко Убошко. Он има изванредан нос да осети где је права власт.

Претраживао сам погледом по екранима не бих ли негде видео Линчмахера, Перу—Микку—и—Лазу, или бар оног удвојеног инспектора Вукајловића. Али њих на том екрану није било: он је био резервисан само за збивања на трибини и око ње.

Њих, напослетку, угледах на трећем екрану. Пера—Мика—Лазе објашњавали су нешто једном милиционеру. Овај се, изгледа, строго држао наређења и није хтео да их пусти некуд. Милиционер је осећао да је у близини сам инспектор Лукајловић и трудио се да се понаша одлучно. Лукајловић, на изглед, није обраћао пажњу на ту препирку; њему је вероватно од тројке био занимљивији Стева Линчмахер; њега је држао на оку и није ни крио да то чини. Стева је, међутим, пратио исход препирке Пера—Мике—Лазе са милиционарем. Некаква акција била је, очигледно, заустављена тврдокорношћу орга-

на јавног реда, још више учвршћена неким присуством инспектора за којег је милиционар морао знати. На том екрану не беше оног другог Лукајловића у грао оделу. Заправо, од свега што би на тог Лукајловића, удвојеног, другог, могло личити, бејаше исто тако грао одело на једном старчићу, мало погнутом, са штапом и наочари-ма. Из левог уха вирио му је апарат за појачавање слуха: и старчић је полузаинтересовано пратио збивања.

Ја обратих Васи пажњу на трећи екран: за мене је он био занимљивији. Васа, међутим, одмахну руком:

— Ситне рибе! — и настави да посматра онај претходни.

Не сложих се у себи с њим. Међу тим „ситним рибама” управо приметих двометраша Митра Милошевића, писца кримића о Луну, краљу поноћи.

На екрану се, међутим, виде како неко даде знак Драшку Имашку да сиђе са трибине. Драшко, учини ми се, би спреман да пође, али се предомисли и још више укрути. Са сцене, опет на нечији позив сиђе Јошко Убошко. Али се убрзо врати и опет стаде поред оног Урбана и не погледавши у његовом правцу. Нешто се тамо дешавало, али шта, ја то нисам умео да видим ни да схватим. Васа је сигурно нешто видео, али нисам могао да га прекидам.

Да два човека могу да гледају у исто а да не виде исто, то знам добро. Једном ме је Богдан фон Гомолава водио на Гомолаву да видим чувено археолошко налазиште: пред дубоком рупом ископаном на обали Саве показивао ми је слојеве, причао о животу праисторијских људи на том терену, имајући, изгледа, доста прецизну слику њихових станишта. Ништа од свега тога ја, нагнут над том рупом, нисам видео. Видео сам само рупу, видео сам и различите слојеве земље и ништа више. Да не знам нешто више о значају тог археолошког налазишта, прошао бих поред њега и не обраћајући пажњу. Слично се дешавало и са људима који су се површно зани-

мали за моје бављење антропологијом: пролазили су поред оног што је мени било веома значајно и интересантно ништа не примећујући.

— Шта се код тебе дешава? — питам Васу.

— Управо је у току покушај да се изврши контрапуч у „Неопланти”: снаге верне Драшку Ивашку покушале су да оборе Жила Жилника:

— Како да га оборе?

— Тако: да онемогуће снимање.

— Откуда ти то знаш?

— Видео сам да је Јошко нешто важно рекао Урбану. Али Урбан није климнуо главом него је само одмахуо. На лицу му се и даље види израз одлучности. Главу дајем да се Урбан није сагласио са контрапучем. Видиш како Јошко Убошко има смуљена рамена? Претрпео је пораз.

Колико видим, ни Јошко ни Драшко не силазе с трибине: још су укрупњенији и постојанији него што су били.

— То је — каже Васа — само привид. Видиш да се снимање несметано одвија.

На екрану три, трећи ред одозго, створи се нека гужва. Људи су се комешали, гурали. Избила је, изгледа, нека препирка између Стеве Линчмахера и оног старчића. Стева замахну руком да одалами старчића — био је много крупнији од њега — али старчић, зачудо, његову руку спретно одби. То Стеву изазва и он опет насрну свом снагом. Али старчић направи неки захват и Стева се, онако кракат и робустан, нађе на земљи. То изазва буру одобравања код публике која је њихов дуел посматрала: неки гледаоци чак и запљескаше. А старчић, мада још погрбљен, поче у створеном кругу да се шепури као какав победник у рингу. Стева искористи тренутак старчевог обилажења круга и шепурења и покуша брзо, из лежећег положаја, да дохвати и обори старца. Али старац — као да уопште није старац — поскочи, избеже ударац, чак се и окрете и одалами Стеву ногом по задњици. То опет изазва смех и одобравање код публике: публика је, очи-

то, навијала за слабијег и спретнијег, поготово што је старчић, онако погрбљен и живахан, показивао како је још у снази и како може да се носи и са оним грмаљем на земљи. Међутим, на нечију интервенцију, можда и на интервенцију самог Лукајловића, кога не беше на екрану, групи приђоше два милиционера. Видело се како им неки показују на ону двојицу, на старца и на Стеву, који већ беше на ногама, као на виновнике изгреда. Старчић је, међутим, пред милиционерима изгледао некако јадно и немоћно: брисао је нос из ког му је цурила крв, и отресао одело. Милиционери, у оној гужви, схватише одмах шта се десило: да је онај грмаљ, тј. Стева Линчмахер, испребијао старца. Дужни да одржавају ред, да спечавају насиље, они интервенисаше по кратком поступку: позваше Стеву да пође са њима, а пошто се он успротиви, ставише му лисице на руке. Старчића већ у том тренутку не беше пред милиционерима, али га не беше ни на екрану: као да је у земљу пропао.

Екран међутим, показа како она тројка, Пера—Мика—Лаза поче да се одваја од милиционера који их је задржао. Али уто се пред њима створи онај Лукајловић у грао оделу, са чичком на леђима. Он даде неки знак милиционеру и он, и то тако одлучно, заустави тројку. Тројка послушно стаде. Милиционер је с неким разговарао токи—вокијем. Стогоше опет два милиционера, можда иста она двојица из претходног кадра — нисам ни стигао да им погледам у лице — и, после кратког договарања са Лукајловићем, наредише тројци да пође с њима. Они се не успротивише. Тако се и Пера—Мика—Лаза изгубише са сцене. Али се изгуби и Лукајловић број два, у грао оделу, са чичком на леђима. Тек сад, док је разговарао са милиционерима, приметих да има у левом уху нешто сјајно као минђушу или као апарат за појачавање слуха: и једно и друго мало необично за чувеног новосадског инспектора.

Развој догађаја на новосадском ратишту, међутим, није ишао у прилог нашим снагама. Први ред екрана, који је доносио масовне ратне

сцене, показивао је да се наше снаге повлаче на свим пунктовима, сем преко Дунава. Наши војници, укупани на сремској страни, никако нису дозвољавали да непријатељ пређе на другу обалу и упорно су бранили сва три моста. Жилник је пред нама притискао неку дугмад, говорио нешто у микрофон, што ми нисмо могли да разумемо: она петорка, са слушалицама на ушима, очигледно је слушала његова упутства, понеко се повремено окретао ка њему (ваљда су се погледом споразумевали). Сцене на екранима показивале су Нови Сад и у овом тренутку али, на жалост, у неповољној ратној ситуацији: наше снаге биле су у мањини, браниле су све мање пунктова. Заробљених и злостављаних од стране непријатељских војника било је све више.

— Ко командује нашим снагама? — питам ја Васу, а он одмахује главом: очигледно ни он то не зна. И он види да ствари не иду како треба.

— Није ли све то Жилниково дело? Откуда њему право да ствари приказује у оваквом светлу — протестујем ја, јер је ситуација изузетна: скоро би цео Нови Сад могао да падне непријатељу у руке.

Васа одмахује главом.

— Жилник је у свему томе недужан. Он само има задатак да аутентичним филмским језиком представи оно што се дешава. Али он не режира збивања. Он их само снима.

На екрану број два, трећи ред одозго, занимљива сцена: руководиоци и пришипетље су на бини, пред микрофоном нема никог. Бини прилази строј од двадесетак војника у оним страним униформама. Публика им је направила места, строј се креће у реду, а негде на педесетак метара строј прелази у маршевски корак. Пред стројем војника у непријатељским униформама је стамени здепасти официр. Он се пење на бину, нешто чита. Ја то схватам као проглас грађанима Новог Сада. Он завшава читање, оштро војнички поздрав и стаје у ставу ишчекивања. Схватам да очекује отпоздрав. Какав је отпоздрав могао да добије, то може знати само сценарист.

— Да ли је сценаријем било предвиђено оно цепање папира? — пита Васа.

— Разуме се да није. Та сцена је, у ствари, била тест који је требало да покаже ко ће се како понашати. Друг који је поцепао непријатељски проглас вероватно би се слично понашао и у стварности. Они који би се сада понашали капитулантски, понашали би се слично и у тежим ситуацијама. То је једноставно тако.

Искористих прилику да питам и оно што ме је стварно највише занимало.

— Није ли ова филмска гужва требало да послужи и да се власт у Новом Саду промени?

Жилник схвати да је то питање можда и провокативно. Даде промишљен одговор, као за јавност:

— За нас је та „филмска гужва“, како ви кажете, снимање једног значајног филмског пројекта. Ми из филмске екипе „У ватри“ ни на који начин нисмо желели да се мешамо у унутар политички живот Новог Сада. Уосталом, ја и не видим шта би се ту променило ако би уместо Петрова на челу града био неки Петровић.

— А зашто се филм зове „У ватри“? — Опет искористим прилику да најкомпетентнијег човека питам о ономе што ме занима.

— Овај филмски пројекат ми смо наследили од претходне управе. Пројекат је у почетку имао наслов „Нови Сад у ватри револуције“. Нама је то изгледало сувише патетично и старомодно. Нисмо хтели никакву лакировку. Хтели смо да прикажемо Нови Сад у више димензија, од почетка последњег рата до евентуалне будуће агресије. То значи да нисмо хтели да говоримо само о Новом Саду у ратној прошлости, већ да унесемо и друге две димензије, садашњост и будућност. Са променом садржаја пројекта морао је да испадне и онај задњи део из наслова: „у револуцији“. А кад се то изостави, онда наслов филма гласи: „Нови Сад у ватри“. Оценили смо да то не би било згодно због разних могућих конотација. Изоставили смо из наслова и Нови

Сад, јер сматрамо да се ово не тиче само Новог Сада, већ да има и општи смисао. Ето, отуда радни наслов „У ватри”. Вероватно ће и остати.

Жилник се био с нама распричао, али га неко из његове екипе врати стварности, послу: рече му нешто и редитељ брзо оде и тек после неколико тренутака се врати и седе на своје место.

На екрану два, трећи ред одозго, омладинци су славили Марка Кнезова. Викали су:

— Кнез! Кнез! Кнез!

А Кнез им је са бине отпоздрављао док су други полако силазили. На екрану се више нису могли видети ни Драшко Имашко ни Јошко Убошко. Од познатих могао сам да видим једино Васу Војводина. Он је, изгледа, користио гужву да буде што неприметнији. Овакве ситуације његовом темпераменту очигледно нису одговарале.

Летемичан поглед на скуп екрана показивао је да ће наши убрзо однети потпуну победу над непријатељским снагама. Војници у сивомаслиним униформама продирали су са сремске стране преко мостова, искакали из воде, из чамаца, са сплавова. На једном екрану се видео и монитор „Драва” како пристаје уз обалу. Спонтано организован народ са много довитљивости онемогућавао је акцију непријатељских војника. Куд год би кренули наилазили би на отпор, на препреке. Тај отпор је чинио да организована војска непријатеља за час постане дезорганизован скуп војника од којих свако тражи спас за себе или бар спас за мању војничку групу. Повољан исход је био сасвим извесан. Већ сам и сам почео да се осећам мало опуштеније. Срећом, наши, које сам пратио на екранима, нису могли да осете извесност победе као онај ко је имао увид у целину збивања. Борили су се и даље жестоко.

Али пре краја се десило нешто што нисмо очекивали. Врата се наједном са треском отворише и на њима се појавише два типа у цивилу са упереним пиштољима.

Али официр отпоздрав не добија. После минут—два ишчекивања, он поново стаје пред онај строј руководиоца и опет очекује одговор. Одговора, међутим, бар у почетку не би. Онда се јави — видело се то на екрану — Јожа Убог: нешто је одговарао официру у непријатељској униформи и показао на Драгољуба Имамовића. Дража Имам је одговорио нешто официру; официр му је пружио руку, предао му неки папир, повелу, шта ли. Затим је Дража Имам пришао микрофону и почео нешто да чита. Уто је пред микрофон истрчао Марко Кнезов, друг Кнез: отео је Дражи из руку онај папир и поцепао га, бацивши комадиће оним војницима пред бином. Војници упериле пушке према њему, али не опалише: чекали су знак свог официра. А официр, љутитог лица, даде им знак да сачекају: лако ће употребити оружје.

На жалост, екран је емитовао само слику, не и звук. Ни Васа ни ја нисмо имали слушалице. Зато нисмо ни могли поуздано да знамо шта се тамо збива, шта је тачно официр у непријатељској униформи рекао окупљеним руководиоцима, шта су му одговорили Јошко и Драшко, шта је Кнез рекао цепајући онај папир. Видели смо само да је ситуација напета; нисмо, на жалост, могли знати непосредан повод за напетост.

Гест Марка Кнезова деловао је некако непредвиђено, рекао бих мимо сценарија. Видело се то по тренутној збуњености официра у непријатељској униформи, али и по неколико спонтаних аплауза који су се јавили са разних страна: камере су показале неколико пари руку како плескају. А онда камере почеше да прате руке које су се све више и више уздизале у знак скандирања. Неколицина њих учини још пресуднији корак: упадолу у оне редове војника у страним униформама и почеше да отимају пушке. Срећом, ненаоружаних младића било је много више него војника у страним униформама. За час та десетина беше разоружана.

Четири реда екрана и даље су показивала ситуацију у Новом Саду. Оно што се збило пред Спенсом изгледа да је имало непосредног утицаја на развој ратних операција. Вероватно је неко јавио о томе преко радија (или на неки други начин) па су и грађани одмах били информисани. Камера три у другом реду одозго приказа како једна домаћица отвара прозор негде на петом или шестом спрату, како погледа доле на једног војника, затим дохвати иза себе лавор пун воде и просу га оном војнику на главу. Камера четири приказа једног храброг пензионера како кромпиром гађа непријатељске војнике. Камера два, у последњем реду, показа како она два пензионера на клупи живнуше; вероватно су и они преко транзистора били обавештени о промени ситуације: о спонтаном отпору грађана. Виде се како један од тих пензионера раставља штап и брзо, од његових делова, монтира пиштољ; виде се, такође, и како се транзистор у руци другог пензионера претвара у бомбу. Сlike на екранима првог реда показаше како и војници у нашим униформама навалише са сремске стране. Контраофанзива наших снага успешно је садејствовала са спонтаним отпором грађана. Све слике на екранима потврђивале су успех преокрета.

Жиле Жилник се сада први пут помери. Прво спусти слушалице, затим се окрете уназад, тамо где смо стајали Васа и ја.

— То тражи филм истине. Документ о стварности, о људима, и њиховом понашању у конкретним ситуацијама, а не сценаристичку машту. Ако још с камерама и тракама буде све у реду, биће и филм у реду.

Жилник је, изгледа, познавао Васу Луфта. Али он се понашао и према мени као да ме познаје. Мени је то, разуме се, годило. И не представљајући се, укључио сам се у разговор.

— Човек најбоље глуми кад се понаша онако какав, у ствари јесте, кад скине све маске са себе. Ставити га пред камеру у тренутку када се он управо тако понаша, то је прави редитељски посао. Само снимање, то је већ техника.

— Руке увис! Сви, сви!

Руке подигосмо и Васа и ја. Подигосхе их и сви чланови екипе „У ватри”. Није срамота: човек никад не зна да ли ће онај са упереним пиштољем збиља опалити. Једино је Жилник и даље пратио шта се збива на екранима: правио се да не примећује, или заиста није примећивао. Његова ћела и даље је непомично светлела у замраченој просторији.

Један од нападача, држећи и даље нас на оку и на нишану приће Жилнику отпозади, лупи га руком по рамену и нареди:

— Руке у вис! Одмах!

Жилник поче полако да се окреће на столици, без речи. И тад се деси нешто што дотле никад нисам видео: нападач полете кроз ваздух тачно ка наручју свог колеге. Уз пут испусти пиштољ. Пиштољ направи кратак лук и дође Жилнику право у руке. Ухвативши пиштољ, Жилник је у два скока већ био код оног другог нападача. Нападач број два, изненађен неочекиваним обртом, дочекивао је рукама и телом друга који му је долетео кроз ваздух. И његов пиштољ направи сличан лук па и он доспе Жилнику у руке. Видео сам како је Жилник, руком (левом, десном?) дохватио и тај пиштољ. Али нисам видео шта је урадио с ногама, ако је њима нешто уопште урадио. Тек, она два нападача зачас се нађоше на поду. Били су онесвешћени и безопасни. Лежали су један поред другог.

Нисам стигао ни да помислим како би Жилнику требало честитати. Он се већ био вратио на своје место и притиснуо неколико дугмади. Док сам га гледао како то ради, учини ми се да то, у ствари, и није онај прави Жилник већ Лукајловић број два. То сам могао да закључим и по грао оделу и по оном чичку на леђима. Сем тога, његов глас ми се, такође, учини познат кад рече техничару из екипе „У ватри” испред себе:

— Јавите надлежнима за овај инцидент.

Он пође према нама, а ја умало не крикнух од изненађења. Био је то мистер Доналд Сикерт,

енглески антрополог, сарадник часописа *Антропос*, мој добар познаник. Сину ми кроз главу да ме моје предосећање није варало: одувек сам осећао да он није само антрополог. Али он немаде времена да нам се представља. Рече:

— Видећемо се! — и пројури поред нас.

Готово у истом тренутку у просторију упаде инспектор Лукајловић. И то, изгледа, онај прави: у карираном сакоу, са белом марамицом у цепићу сакоа. Иза њега су ушла и два задихана милиционера.

— Шта се десило? Ко је звао?

— Ја сам звао. Она два човека, на поду, упали су наоружани и тражили да дигнемо руке у вис. Ми смо сви дигли руке сем Жилника. Жилник их је средιο.

— То уопште није био Жилник.

— Него ко?

— То не знамо — рече један из екипе.

— Где је Жилник? Где је тај други?

— Не знамо.

Лукајловић рече милиционерима да за сваки случај ставе лисице оној двојници нападача и одјури из просторије.

Ја упитах Васу:

— Знаш ли ти ко је спасао Жилника?

— Знам. Лун, краљ поноћи. Ставио је микродашиљаче на више особа које су могле да буду потенцијални непријатељи. Пошто је прислушкивао, знао је шта се спрема. Зато је у одсудном тренутку и заменио Жилника. Она двојица би, иначе, читав његов труд упропастила. Пројекат „У ватри” би пропао.

И мени тек тад постаде сасвим јасно оно што дотле нисам могао да прихватим. Мистер Доналд Сикерт није Митрова папирната измишљотина. Он стварно постоји, само често мења маске. Час је немоћни старчић, час инспектор Лукајловић, час Жилник, а час опет он сам, тј. Доналд Сикерт. Обрадовах се што сам открио његову тајну.

— Жилник је — рече Васа — дуго радио у Лондону. Ко зна, можда су се тамо спријатељили. Али ми више немамо овде шта да тражимо. Хајдемо!

МИШ ЈЕ НАЈЗАД УЛОВЉЕН! БАЦИХ СЕ СУЗИ У ЗАГРЉАЈ.

Био је већ сумрак кад изађох из Спенса. Још се видело, али су светла била упаљена. Пред зградом Спенса није било као обично у ово време. Људи су се журно разилазили, готово нико није ишао ка згради. Понегде су се видели трагови недавних збивања. Човек за собом увек оставља трагове свог присуства: разбацане кутије од цигарета и шибица, опушке, згужване папирне марамице. На неким местима видели су се и остаци ватре. На простору где се обично постављају циркуске шатре већ се димило, а мало даље, на оном празном великом простору на којем се годинама ништа не гради, још увек су пламтеле тихе ватре. Екипа филма „У ватри“ није могла без инсценираних пожара. Нови Сад је остављао утисак као да је опаљен ватром.

Сретох Биљану и Луку.

— Доћи ћемо код вас да се, после ове гужве, испричамо. — То каже Лука и смешка се: њему ова гужва очигледно није шкодила. Сигурно је запазио нешто што би могло да се коментарише. Духовит, Лука је у много чему умео да види и смешну страну.

— Што сам уморна, што сам уморна, што сам уморна! — трипут понови Биљана. Задихана је, а умор јој се стварно види у отежалим ногама. Али јој очи светле, осмех јој се не гаси. Ни њу ове догодовштине нису повредиле, разочарале. Игра „Нови Сад у ватри“ младом свету очигледно прија.

И Биљана каже да жели што пре да дође да се испричамо. О овоме што је сад било, и о послу, наравно.

Док разговарам с њима, преко, с друге стране булевара, пролази Слободан: носи три велике рибе окачене о ону жуту торбу. Кога ли ће ове вечери обрадовати?

Стан ми је закључан, кључеви су у брави. Морам Сузани гласно да кажем ко сам. Она ми се, мимо обичаја, баца око врата.

— Добро је кад си дошао. Само кад си дошао. И прекорева ме што јој се и после нисам јављао, што нисам нашао начина да то учиним. Она уопште није излазила из зграде, није, такорећи, смела ни да погледа кроз прозор. У почетку јој је све изгледало озбиљно; није могла ни да претпостави да је у питању ратна вежба или ратна игра. Комшиница која је код ње дотрчала још је више успаничила. Мој телефонски позив је мало умирио. Штета што јој нисам више рекао, била би, можда посве мирна и гледала би на све са веселије стране.

Ја јој онда испричам како сам од почетка ове гужве стално мислио на њу, и то због једне посебне ствари. Видео сам на Дунаву, својим очима, монитор „Драва”: онај стварни, њен, а не неки измишљени. Монитор се стварно звао „Драва”, авиони су на њега стварно бацали бомбе, митраљирали га, посада је пуцањем одговарала. То значи да опсесија монитором „Драва” није само њена. Ево, и Жилник своје виђење отпора агресору почиње управо од тог монитора: сваки рат који убудуће, не дај боже, будемо водили, треба да буде инспирисан држањем официра и посаде тога брода. Не чуди ме уопште што та тема и њу опседа.

Зовем онда телефоном рођаке, зовем пријатеље, питам: како су у овој гужви прошли? Свако има своју причу, свако по неку занимљиву догодовштину. Сви су живи и здрави; свима је, осећам, сада најпријатније у породичном кругу.

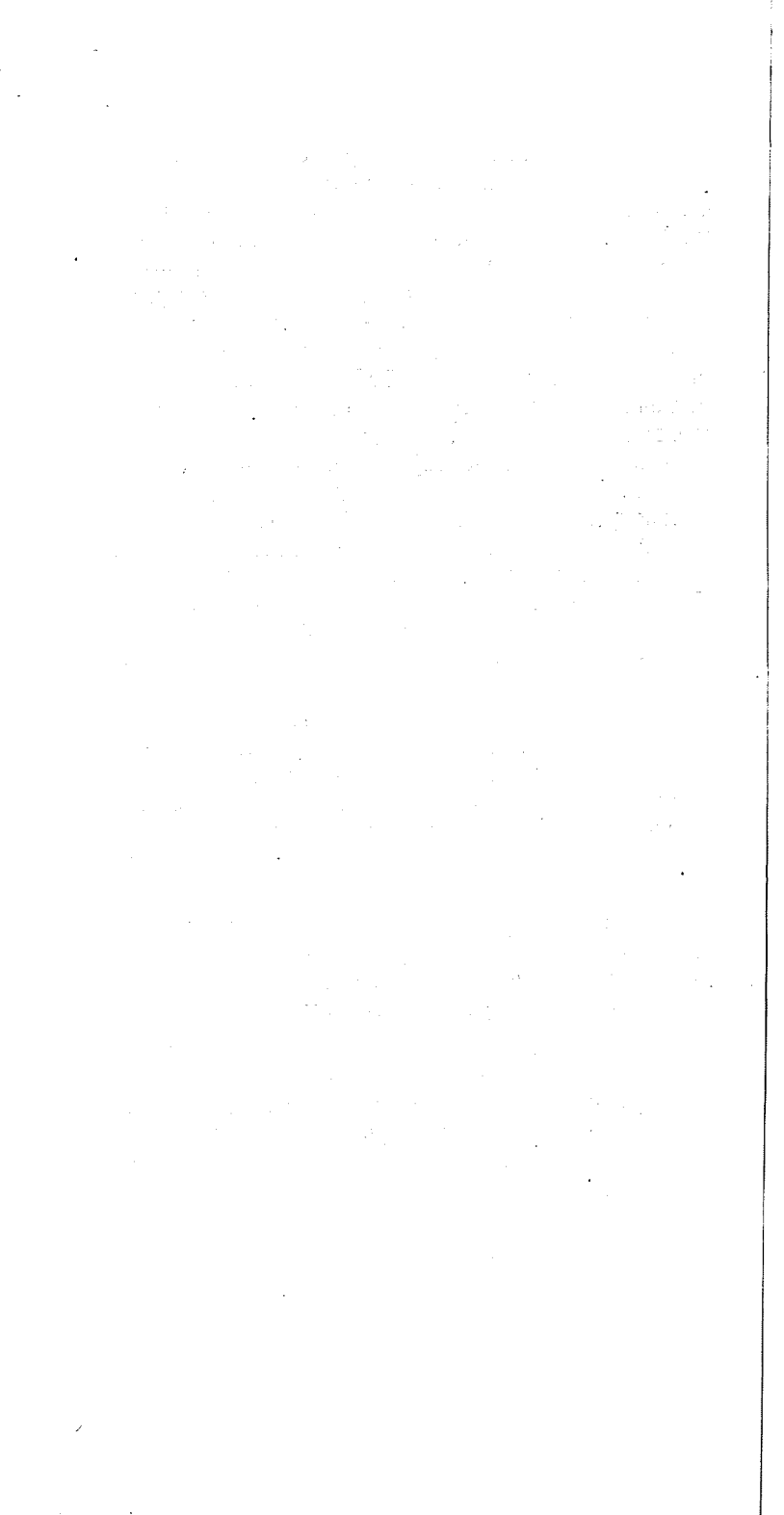
Зовем, најзад и сликара Станојева. Узбуђен је, једва говори. Дошао је, каже, код њега неки

представник општине Србобран са четом војника и камионом. Спремили су тамо неки депо за смештај његових слика у случају ратне опасности. Пошто је ратна опасност ту, они сад носе његове слике, графике, цртеже, све што је вредно, да евентуално не би пропало, да би било сачувано. Он у том тренутку није ни схватио да је у питању ратна вежба, још мање да је у питању снимање нечијег филма. Добио је неке реверсе, са печатом и потписом. Али вежба је прошла, а његових радова нема. У општини Србобран нико нема појма да постоји галерија или депо за смештај његових или било чијих слика. Звао је и филмску екипу „У ватри”. Жилников помоћник, Марић, рекао му је да то што се догодило с његовим радовима уопште и није било у сценарију. Пита: Да ли је снимано изношење његових радова? А Станојев му одговара: Какви снимано! Све је обављено за цигло неколико минута. Случај треба пријавити полицији, саветује Марић, а да би ствар ублажио, да би познаника утешио, каже: Говорио сам ти да не сликаш актове; многи ће их пожелети за себе. Станојев се смеје, али горко: још увек верује да је у питању игра, али се све боји да се вара. Чека шта ће му полиција рећи.

Гледам кроз прозор. Мрак је; светла, као и обично, горе на улици. Већ има шетача који лењим ходом одлазе у вечерњу шетњу. Али има и више група људи на улици. Нови Сад се, значи, полако враћа у свој свакодневни ток.

Онда се сетим још једне опасности. Не говори ништа Сузи отрчим у собу, нашу заједничку, спаваћу. Пред маском прави русвај. Отровано жито распршено, мишоловке на месту нама. Али гле! Испод стола огроман миш, уловљен је, још се трза.

Срећан што је и ова победа извојевана, бацим се Сузи у загрљај.

САДРЖАЈ

О овој књизи	5
Оља сумња у Слободана	7
Једакција	11
Нешто се око мене дешава	15
Саветовао сам се са Сузи шта да радимо	19
Васа Луфт!	21
Хоћу ли код Кнеза или код Војводе?	29
Поруке од Сузи	43
Здраво, Митре!	45
Шта мислите о Мирославу Антићу?	49
Јесте ли читали књигу Петра Милосављевића?	55
Која вам је сада главна преокупација?	59
У Матицу српску! У Матицу српску!	69
Чин недостојан писца „Лазарице”	77
Најзад сте и ви дошли!	87
Где је та Књижевна заједница Новог Сада?	95
Нећу поред Стеве Линчмахера	103
Валика	109
„Лазарице” Васе Луфта	117
Све је почело од свађе између цара и песника	133
Два самоубиства	141
Јова Ром, односно Јоца Антропос	149
Ко ти је, Вали, о новосадској ватри причао?	159

Освајао сам Црног Лабуда	165
Брзим кораком низ Инфарктштрасе	171
Сузи и монитор „Драва”	179
Бомбе и леци	185
Концерт	191
Мистер Доналд Сикерт и инспектор Лукајловић	197
Сремски канал и филм „Велика ватра”	209
Ко је оно?	217
Миш је најзад уловљен! Бацих се Сузи у загрљај	233

Петар МИЛОСАВЉЕВИЋ
НОВИ САД НА ВАТРИ

Издавач
НИРО »Књижевне новине«
Београд, Француска 7

За издавача
Видак ПЕРИЋ

Рецензенти
Петар ЦАЦИЋ
Љиљана ШОП

Технички уредник
Никола ПАНИЋ

Лектор
Мирјана ВАСИЉЕВИЋ

Коректор
Мирослава ЂУРИЋ

Тираж
3000 примерака

Компјутерска припрема
»2М – Београд«

Штампа
»РАДИША ТИМОТИЋ«
Обилићев венац 5, Београд

ISBN 86-391-0171-X

CIP — Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

886.1/.2-31

МИЛОСАВЉЕВИЋ ПЕТАР

Нови Сад на ватри : роман / Петар
Милосављевић. — Београд ; Књижевне
новине, 1989. — 238 стр. ; 22 см. — (Би-
блиотека Суперроман)

ISBN 86-391-0171-X

ПЕТАР МИЛОСАВЉЕВИЋ

НОВИ САД НА ВАТРИ

Јесам ли имао намеру да напишем роман о Новом Саду, поготово да напишем гротескни роман? Одлучно изјављујем да нисам, као што нисам имао намеру ни да доживим ону саобраћајну несрећу од које је, уствари, све и почело. Кола судбине, кад се једном отму, иду куд хоће. Тако, ваљда, и романи.

Сада кад се десило то што се десило, сматрам природним и да се књига објави. Ништа неће сметати да се Нови Сад сагледа још и са „оте” стране. А они наши суграђани који су „уромањени” мало ће се, знам, љутити на мене. Љутиће се и други које није запала срећа да уђу у роман. Свету се никад не може угодити.